

DEMOGRÁFIA

61. ÉVFOLYAM, 4. SZÁM

Budapest
2018

Az MTA Demográfiai Bizottsága és
a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
Folyóirata
Alapítás éve: 1958

A Population Quarterly of the Committee for Demography
of the Hungarian Academy of Sciences
and the Hungarian Demographic Research Institute
Founded in 1958

A szerkesztő bizottság tagjai | Editorial board
BARTUS Tamás, BUKODI Erzsébet, DÖVÉNYI Zoltán, ELEKES Zsuzsanna, GÁBOS András,
GÁL Róbert Iván, GÁRDOS Éva, JANKY Béla, JÓZAN Péter, HOÓZ István, KOVÁCS Erzsébet,
RÓBERT Péter, SPÉDER Zsolt (elnök), TAKÁCS Judit, TOMKA Béla, TÓTH Pál Péter, VALUCH Tibor

Szerkesztőség | Editors
ŐRI Péter főszerkesztő | editor-in-chief
MURINKÓ Livia szerkesztő | editor
PAKOT Levente szerkesztő | editor
VARGHA Lili szerkesztő | editor

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült.

Kiadja a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
Felelős kiadó: Spéder Zsolt igazgató

Olvasószerkesztők: Majoros Györgyi és Törő Ágnes
Design: Anagraphic
Tördelőszerkesztő: Simonné Horváth Gabriella
ISSN 0011-8249

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

Koudela Pál: Kivándorlás és szabályozása Kínában 261

Fényes Hajnalka – Markos Valéria: A felsőoktatási hallgatók
önkéntessége és a hallgatók családterveinek összefüggései 293

KÖZLEMÉNY

Leitheiser Fruzsina: A 2015-ös menekültválság és a bevándorlás
hatása az oktatási integrációs stratégiák fejlesztésére
Németország, Franciaország és Svédország példája 321

Molnár Dániel – Horváth Diána – Regős Gábor: A demográfiai
folyamatok hatása a munkabalesetekre 345

SZEMLE

Váradi Monika Mária (szerk.): Migráció alulnézetből.
Budapest, 2018. (Gábrriel Dóra) 371

SZERZŐINKNEK 377

MEGRENDELŐLAP 381

CONTENTS

STUDIES

Pál Koudela: Emigration and its regulation in China 261

Hajnalka Fényes – Valéria Markos: The relationship between
higher education students' volunteering and their family plans 293

ARTICLES

Fruzsina Leitheiser: Educational integration strategies after
the refugees crisis in 2015: the practice of Germany,
France and Sweden 321

Dániel Molnár – Diána Horváth – Gábor Regős: Impact of demographic
processes on work accidents 345

REVIEWS

Monika Mária Váradi (szerk.): Migráció alulnézetből. Budapest, 2018.
(Dóra Gábrriel) 371

SZERZŐINKNEK (FOR OUR AUTHORS) 377

MEGRENDELŐLAP (ORDER FORM) 387

Reproduction is permitted only with indication of the source.
Manuscripts are not kept or sent back.

KIVÁNDORLÁS ÉS SZABÁLYOZÁSA KÍNÁBAN

Koudela Pál

ÖSSZEFOGLALÓ

Az 1980-as évektől Kína lehetővé tette, hogy a lakosság egy szűkebb csoportja legálisan is elhagyhassa az országot. A kivándorlás akkor szoros irányítás alatt állt és gazdasági célokat szolgált. Korlátozás a Csing dinasztia kora óta jelen van, azonban az utóbbi két évtizedben egyre kevesebb formális elem gátolja a kiutazást és a kinttartózkodást, s a vezetés egyre rugalmasabban gondolkodik a kivándorlók gazdasági hasznáról; már nem csupán a szellemi tőke behozatalát, a közvetlen hazai befektetéseket, hanem a globális hálózat építését is szem előtt tartva. A kivándorlás Kínából mégis szerény, s a magas társadalmi státuszú csoportokra jellemző. Az elvándorlás nagyságát a befektetői csoportok és a diákság szerepének növekedése határozza meg. Ennek okai a hazai gazdaság bővülésében és a befogadó országok korlátozásaiban kereshetők. A diákság kivándorlásának kezdetét a „reform és nyitás” politikája jelentette, a kormány kifejezetten a szellemi tőke felhalmozását támogatta. Kínában különösen értékes a külföldön megszerzett diploma, noha a felsőoktatás fejlesztése elvben megoldotta az utánpótlást. A tanulási szándékkal kivándorlók jelentős hányada azonban ma sem tér vissza Kínába. A szakképzetlen vagy alacsonyán képzett fizikai dolgozók kivándorlását szorosan ellenőrzi a kormányzat, annak iránya és feltételrendszere a külföldi befektetések változásait követi. Mára ugyanakkor jelentős liberalizáció zajlott le ezen a területen is.

Tárgyszavak: kivándorlás, kivándorlásszabályozás, Kínai Népköztársaság, politikai fejlődés

Koudela Pál, Kodolányi János Egyetem
Email: pkoudela@yahoo.com

BEVEZETÉS

Szinte toposzá vált hétköznapi gondolkodásunkban – különösen nyugati, európai, s talán magyar szemmel is –, hogy a bevándorlókat Kínával kapcsoljuk össze. Ez a képzettársítás még az elmúlt évek történéseinek fényében sem halványult el, s részben érthető is, ha az elmúlt évtizedek, illetve világszerte az elmúlt évszázadok bevándorló csoportjainak összetételére gondolunk. A modern nyugati világ számára az első nagyszámú, igazán eltérő kultúrájú közösségeket a kínaiak jelentették, amelyre sokszor szélsőséges politikai reakcióval válaszoltak a kormányok; talán mind között a legismertebb az 1882-es amerikai Chinese Exclusion Act volt. Ha a kivándorlókat az országukat egy évnél hosszabb időre elhagyókkal azonosítjuk, akkor tulajdonképpen ez kibocsátó oldalról is alátámasztható, ennek egyszerű oka azonban a Kínai Népköztársaság népességének hatalmas méretében kereshető.

Fontos látnunk azonban, hogy Kína szemszögéből nézve a kivándorlás korántsem olyan képet mutat, mint amilyent a bevándorlási oldalról tapasztaltak alapján feltételezhetnénk. Az elmúlt kétszáz év legnagyobb részében az állami politikák jobbra tiltották, korlátozták a kivándorlást, s az ma is elenyésző a népesség méretéhez viszonyítva. Különösen fontos a kivándorlók összetételét is figyelembe venni, hiszen az évszázados nyugati kép, amely a kínai bevándorlókat fizikai munkásokra redukálta, mára egészen más arcot mutat. Ráadásul a kínai kivándorlás az alacsony képzettségű szegmensben gyors változásokon ment keresztül az elmúlt évtizedekben, és megy ma is. Az 1978 utáni segédmunkát az Öböl-országokban később felváltották a délkelet-ázsiai országok piacai, majd a fejlett kelet-ázsiai országok, és a növekvő kínai beruházások keltette munkaerő-kereslet Afrika országaiban. Ha a kivándorlókat a bevándorló oldalról határozzuk meg, és az egyes országokban élő, Kínában születettek számát vesszük alapul, akkor 1990-ben a 4,2 millió külföldön élő kínai közül a fele más kelet-ázsiai országban (Hongkongban 1,66 millió) és 634 ezer Délkelet-Ázsiában élt. Számuk a világban 2017-re 9,96 millióra duzzadt, amelynek fele Kelet-Ázsia országaiban, negyede Hongkongban él,¹ Délkelet-Ázsiában pedig 717 ezer főt számlálnak (UN 2017).

Ebben a tanulmányban a Kínai Népköztársaságból elvándorló népességgel és a kivándorlásra irányuló szabályozásokkal foglalkozunk. A kivándorlás elsősorban demográfiai folyamat, illetve a kivándorlók strukturális elemzése demo-

¹ A Kínában született Hongkongban élőket a kínai adminisztráció statisztikai adatként és jogszabályi kontextusban is kivándorlóként kezeli. Ezt Hongkong sajátos autonómiája és az önálló jogrendszere indokolja.

gráfiai helyzetet ír le. Az írás másik felében a kivándorlásra vonatkozó kormánypolitikákat mutatjuk be, ami elsősorban a népesedés, pontosabban a migrációs politika egyes összetevőit jelenti. A két rész tehát elkülönül egymástól, részben demográfiai, részben társadalompolitikai elemzésről lévén szó, ugyanakkor igyekszünk mindvégig a kölcsönös összefüggések feltárásával szorosabbra fogni az eltérő tartalmakat. A tanulmány fő célja éppen annak kimutatása, hogy a gazdasági-társadalmi változások, valamint a népesedéspolitikai szabályozás milyen kölcsönhatásban van a kivándorlással Kínában. Ezt elsősorban már meglévő elemzések összefoglalásával érjük el, ám ahol lehetséges és indokolt, az elsődleges forrásokat is felsorakoztatjuk, így nagy nemzetközi szervezetek népesedési adatait és jogszabályokat.

Ki kell hangsúlyozni a különbséget a kínai diaszpóra és a kínai kivándorlók állománya között. Habár az évente el- és visszavándorlók, valamint a külföldön élők állománya között dinamikus kapcsolat áll fenn, a tartós munkavállalás és a letelepedés közötti viszonyrendszer sokrétű, így pl. jelentős a továbbvándorlás is (különösen Délkelet-Ázsiából a nyugati országokba), amely elsősorban a befogadó országok integrációs, letelepedési és állampolgársági politikáinak és a gazdasági feltételek változásának köszönhető. Ennél jóval nagyobb szakadék húzódik azonban a kínai diaszpóra és a külföldön élő, sőt még a tartósan letelepedő (akár állampolgárságot nyert) kínaiak között. A kínai diaszpórára irányuló hazai állami politikák ugyanis jóval átfogóbb képpel rendelkeznek, s alapjaiban egyfajta kulturális identitásra építő gazdaságpolitikai koncepciót rejtenek. Ennek része, hogy a kínai diaszpórába mindenkit integrálni igyekeznek, akinek bármilyen kevés kapcsolata van hajdani származási országával, legyen az másod-, harmad- vagy akárhányadik generációs bevándorló. Erről a jelenségről sem népmozgalmi, sem a rá irányuló politikák értelmében itt nem szándékozunk beszélni.

A kivándorlás kérdése a Népköztársaságban tehát egyfelől nem olyan jelentős probléma, mint azon országokban, ahol az elvándorlók száma, s különösen kor és végzettségi összetétele, már gazdasági krízissel fenyeget. Másfelől a nyolcvanas évek elejétől, a „reform és nyitás” politikájával megjelenő értelmiségi kivándorlás még ma is komoly veszteséget jelent az országnak, akkor is, ha a felsőoktatás expanziója és minőségi javulása részben meg is oldotta az utánpótlást. A külföldön tanulás értéke, a külföldi tapasztalat hazavitele azonban fokozatosan elveszíti korábbi stratégiai jelentőségét (noha az egyes személyek számára továbbra is kiugró előnyt jelent), egyszerűen azért, mert a külföldön tanuló kínai diákok egyre nagyobb, de még mindig csak egy része tér haza, s ezt az elmúlt évtizedekben, sem sikerült teljesen megváltoztatni. Ezen a ponton

kapcsolódik az átfogó „nemzettest” stratégiájába a kivándorlók kezelése – s csak részben a diákság kérdéseként, sokkal inkább általános emigrációs stratégiaként –, s törekszik inkább a kivándorlók későbbi életpályaszakaszban történő gazdasági integrációjára, mint hazacsábításukra.

A legfontosabb változás a kivándorlás szabályozása terén Kínában mégis a korábban, 1986-ig domináló védelempolitikai és ideológiai jelleg átalakulása egyfajta utilitarista gazdasági szemléletté. A kivándorlókat már nem korlátozni, hanem támogatni igyekszik a szabályozás egyre egyszerűsödő rendszere, s főképpen gazdasági hasznot remél tőlük. Ez a haszon lehet közvetlen hazatalás vagy a kereskedelmi kapcsolatok bővítéséből származó közvetett előny, a rá irányuló stratégia pedig a korábban kivándorolt diákság hazacsábítása s a diaszpóra hazai befektetéseinek ösztönzése felől egyre inkább egy nemzetközi kapcsolatháló kiépítése felé tolódik el.

Pontosítanunk kell azt is, hogy kik is tartoznak a diaszpórába és ehhez képest mit jelent a kivándorlók csoportja (Charney et al. 2003, Yong 2014, Christiansen 2003, Freedman 2000, Kenley 2003, Kuah-Pearce – Davidson 2008, Lim 2013, Rae – Witzel 2008, Lever-Tracy et al. 1996). Áthatja a politikai diskurzust a sinocentrikus, pontosabban a han-centrikus szemlélet (Barabantseva 2012: 78), a Kínához tartozó területeken élő nemzetiségeket mégsem tekintjük idetartozónak, akkor sem, ha bármilyen más szempont mégis a többségi társadalomtól való különválasztásukat indokolná, vagy ha a kínai politika másként kezeli is őket. Ugyancsak nem tekinthető a diaszpóra részének Makaó, Hongkong, sőt Tajvan lakossága sem. Az előbbi kettő 1997, illetve 1999 óta Kína része; Tajvan ugyanakkor önálló államként definiálja magát, az ENSZ és ami fontosabb, Kína ezt nem ismeri el. Ez a Népköztársaság azon politikájára vonatkozó szempont, amely a tengeren túlon élő kínaiakat hivatott kezelni, és amely nem sorolja közéjük az előbbi lakosokat, odasorol viszont mindenkit, aki nem él az előbbi területeken, viszont akár a legkisebb mértékben is kötődik származásához (Barabantseva 2005: 1). Ez tehát magának Kínának az egy ország, két rendszer –, vagy mára leginkább az egy ország sok rendszer – irányelvéből következik (Zhu 2012).

A diaszpóra szó általánosan használt kifejezéssé vált bármely államalkotó nemzet más országokban élő közösségeire. A kifejezés azonban többet takar, itt a „külföldön élő kínaiak” helyett általában az előbbi kifejezést állítjuk a középpontba, és még akkor is a kibővített értelmet tulajdonítjuk neki, ha időnként a külföldi, külföldön élő vagy az emigráns kifejezéseket alkalmazzuk. Azzal ellentétben ugyanis nem csupán a Kínában született, de külföldön élő népességet

fedí le, hanem azokat is, akik születés vagy származás révén tartják magukat kínainak (Brubaker 2005: 5). Erre különös okunk van, ugyanis a kínai diaszpóra olyan közösségeket képez, amelyeknek viszonya az anyaországgal egyedi, a kapcsolat különlegessége a sokadik generációkban is érvényesül, és amelyre a Népköztársaságban konkrét migrációs politika is irányul. Ennek megfelelően, a kivándorlás és a kivándorlók mint dinamikus és statikus adat is a Kínában született és a nem Kínában élő népességre vonatkozik. A kínai diaszpórával részletesen foglalkoztam másutt (Koudela 2017).

A fenti értelmezés azonban egy jelentős nehézséggel is küzd, és ez magának a diaszpórának a számszerűsítése. Éppen a kötődés megléte és a származás/örökség feltételezése között húzódik a leghomályosabb vonal, habár rengeteg becslés lát napvilágot, főként a sajtóban (Reforms urged), de akár szakértői elemzésekben is, akik sokszor szintén a sajtót veszik alapul (Liu – Du 2014, Wang 2012: 1). Ezek a források 50 millióra, míg Barabantseva (2005: 1) 30 millióra becsüli a kínai diaszpóra számát. A legtöbb elemzés mögött azonban nem áll sem forrás, sem módszertani értelmezés, így hitelességük kérdéses. Ráadásul nem állnak rendelkezésre egyszerű statisztikák, amiket a fogadó országok bevándorlási hivatalai, népszámlálásai rögzítenek születési vagy utolsó tartózkodási hely szerint. Ilyen tágan értelmezve pl. a legnagyobb diaszpóra a világon még csak nem is az indiai vagy kínai, hanem a német, amelynek nagyságrendjét Dudley Poston 95 millióra teszi. Az ő értelmezésében a kínai diaszpóra nagyságára nézve csupán a harmadik helyen áll az írek mögött, 40,3 millió fővel (Poston – Wong 2014: 27). Míg azonban a két legnagyobb diaszpóra csupán a 18. századtól eredeztethető, a kínai kétezer éves múltat tekint vissza.

A KÍNAI KIVÁNDORLÁS FORMÁI ÉS CÉLTERÜLETEI

A Kínából történő kivándorlás időszakait, összetételét, illetve típusait tekintve sokféleképpen osztályozható, ám alapvetően egy 1949 előtti nagymértékű, képzetlen munkaerő-elvándorlást, valamint a kommunista Kína megszületésével egy kismértékű, majd 1978 után egy újra gyarapodó, főként képzett kivándorlókból álló emigrációt különíthetünk el egymástól. Az elmúlt évtizedekben ismét szemtanúi lehettünk annak, hogy a kivándorlást mozgató erők mekkora feszültséget okoznak a Népköztársaságban, ennek következtében folyamatosan nőtt is a kivándorlók száma, olyannyira, hogy mára Kína a negyedik legnagyobb kibocsátó ország, az összes emigráció 4%-át adja.

1. táblázat: A külföldön élő kínaiak száma
Number of Chinese residents living abroad

1990	1995	2000	2005	2010	2015
4 227 807	4 901 412	5 753 739	7 192 592	8 598 028	9 546 065

Forrás: UN 2015b.

Mindez azonban máris csekélynek bizonyul, ha az ország közel 1,4 milliárdos népességéhez viszonyítjuk, ami viszont a föld 7,349 milliárdos népességének 20%-a volt 2015-ben (UN 2015a: 1). Ugyancsak alacsony a nettó migrációs ráta Kínában, gyakorlatilag évtizedek óta valamivel nulla alatt mozog.

2. táblázat: Kína ezer főre jutó nettó migrációs rátája és annak előrejelzése, 1985–2020
Net migration rates and predictions in China, 1985–2020

1985–1990	1990–1995	1995–2000	2000–2005	2005–2010	2010–2015	2015–2020
0,0	-0,1	-0,1	-0,4	-0,3	-0,2	-0,2

Forrás: Asian Development Bank Institute 2014: 55.

2015-ben ez az érték $-0,4$ volt, amivel Kína a 121. helyen, az országok közötti rangsorban valahol a középmezőnyben helyezkedik el (CIA World Factbook). A kivándorlás növekedése egyben annak kettészakadásával is együtt járt. A magasan képzettek kivándorlási aránya ugyanis ötszöröse a képzetlenekének. Ez a jelenség kifejezetten az elmaradott országokra jellemző, mint pl. az afrikai államok, ezzel szemben akár Európában, akár Észak-Amerikában nincs jelentős különbség a magasabb iskolai végzettségűek kivándorlási aránya és a teljes migrációs ráta között (Clemens 2013, Docquier 2014). Valamelyest ugyancsak nőtt a kivándorlás Kínából a fejlettebb országokba – a legfontosabb célpontok Ausztrália, Új-Zéland, Japán és Európa, valamint Észak-Amerika országai –, de aránya a teljes kivándorlásban továbbra is csak valamivel 50% fölött van.

Mindennek háttérben részben a belföldi és a fogadó országok vízumpolitikájának változása áll, de a kínai diaszpórapolitikáról elmondható, hogy a külföldön élő kínaiakkal kapcsolatban a megváltozott nemzetstratégia nem fél az elvándorlás okozta demográfiai és gazdasági veszteségektől, így nem gátolja, hanem időnként még serkenti is azt. Ez nem azt jelenti, hogy ne hallhatnánk a kínai médiában indulatos kirohanásokat a kivándorlókkal szemben. (者徐哲 2019, 非洲裔人员聚集事件调查) Az, hogy a tőke elhagyja az országot,

sokakból félelmet kelt, és persze vitát indukál (Xiang 2014). Megvan az oka a szellemi tőke elvándorlásától való félelemnek is, nem volt még olyan régen, amikor a nyugati országok brain drain-je érzékelhetően negatív hatással volt az országra. 1978 után történt, amikor a hazai felsőoktatás még nem tudta pótolni a frissen megengedett, hirtelen megindult értelmiségi kivándorlás okozta hiányt, és még messze volt a reménye is annak, hogy a visszavándorlás meginduljon. Az irányítás logikus elképzelése a tőkekivitel hasznáról (Shu-Ching 2008) és annak hatásáról a kereskedelemre (Liu et al. 2015) ugyan ellentmond ennek a félelemnek, de nem szünteti meg a közhangulat hullámvásását: hol támogatja a kereskedelem élénkítését, hol félti az országot a humántőke-veszteségtől. A kormány által is befolyásolt média sokszor használja fel a személyek kivándorlásának és a tőke kimentésének összekapcsolását a közhangulat befolyásolására – noha az is igaz, hogy a kettő teljesen nem is elválasztható egymástól.

Ezzel szemben az alacsony végzettségűek kivándorlását nagyon is szigorúan ellenőrzi a Népköztársaság. Azonban a másik oldalról nézve, a magasan kvalifikált kínaiak beutazását szinte minden nyugati országban vízumkényszer korlátozza. A gyakori határátlépésre kényszerülő üzletemberek, tudósok és más szakemberek így gyakran csupán azért választják a letelepedéssel járó bevándorlást valamely fejlett országba, hogy ezt a nehézséget kiküszöböljék (Miao – Wang 2017: 5).

3. táblázat: A 15 éves és annál idősebb, Kínából és néhány más területről származó kivándorló népesség az OECD országokban, születési hely szerint, 2010/2011-ben
Emigrant population 15+ in the OECD in 2010/11 by country and region of birth

Származási ország vagy terület	Kivándorló népesség, ezer	Magas végzettségű kivándorló népesség	Migrációs arány	Magas végzettségűek migrációs aránya
Kína	3 862	1 655	0,4	1,8
Európa	32 759	9 270	5,0	5,3
Észak-Amerika	2 406	1 164	0,9	0,8
Afrika	10 490	2 865	2,4	10,8

Forrás: OECD 2013.

A befektetői vízumok kérdése

A legfontosabb változás a kínai emigrációban a befektető kivándorlók egyre nagyobb számú megjelenése. Olyan tehetséges emberekről van szó, akik annak

fejében kapnak állandó tartózkodási vagy letelepülési engedélyt, hogy beruháznak egy adott összeget a befogadó ország gazdaságába. A befogadó oldalról nézve ez a bevándorláspolitikai nem ritka. Számtalan ország kínál befektetői vízumot, és kéri érte egy adott összeg beruházását az ingatlanpiacba, kormánykötvényekbe vagy alacsony kamatozású, sőt időnként kamat nélküli kötvényekbe. Néhány esetben nem is a befektetés, hanem a vissza nem térítendő hozzájárulás a feltétel, és az is változó, hogy állandó letelepedést vagy akár azonnali állampolgárságot ad cserébe az adott ország. Általában fejlett gazdaságok alkalmaznak ilyen vízumpolitikát, mint pl. a csendes-óceáni térségben Ausztrália, Új-Zéland, Japán, Dél-Korea és Kanada, illetve Európában Belgium, Franciaország, Németország, Hollandia, Portugália, Spanyolország, Svájc és az Egyesült Királyság, de kínál ilyen programot Bulgária és a karibi Dominikai Köztársaság, valamint Saint Kitts és Nevis is. Ez utóbbi ráadásul mindössze 400 ezer dollár ingatlanberuházást kér, és viszonzásul teljes értékű állampolgárságot kínál, amely vízummentes utazást tesz lehetővé Európába, az Egyesült Királyságba és a Nemzetközösség legtöbb országába. Az eljárás ráadásul csupán hat hónapig tart, ennek során nem kérnek a jelentkezőtől állandó tartózkodást, vagy egy egyszerű odautazást sem. A program 2012 óta azt is lehetővé teszi, hogy 250 ezer dollár, a Cukoripari Diverzifikációs Alapnak tett adomány esetén igényeljék a szóban forgó vízumot (St Kitts & Nevis). Habár a karibi ország kormánya korlátozza a kiadható vízumok számát, 2013-ban már 10 ezer kínai kérelem várt elbírálásra (Cole 2013).

A legtöbb esetben tehát nem csupán arról van szó, hogy egy adott összeghatárt el kell érnie a befektetésnek, hanem az is meghatározott, hogy milyen fejlesztési területen és mennyi munkahelyet kell teremtenie a beruházásnak. Az Egyesült Államok EB-5 típusú vízumai pl. nem határozza meg a szektort, viszont a földrajzi fekvésétől függően elmaradott térségekben 500 ezer, másutt viszont legalább 1 millió dollár összeget ír elő, valamint azt, hogy legalább tíz állandó, teljes állású munkahelyet teremtsen vagy őrizzen meg a beruházás (U.S. Department of Homeland Security).

Az utóbbi években a legtöbb ilyen befektetői vízumigénylés a fejlett országokba éppen kínai kivándorlók részéről érkezett, és erre a drasztikus változásra reagáltak is a kormányok. Kanada 1986-ban vezette be befektetői vízumprogramját, így csupán 800 ezer kanadai dollár garantált kormánykötvénybe történő befektetését, valamint 1,6 milliónyi tulajdoni értéket kért (Canadian Citizenship). Az első jelentősebb bevándorlási hullám 1989-ben érte el az észak-amerikai országot, amikor a Tiananmen téri vérengzés után 30 ezer hongkongi menekült Kanadába. 2010-ben az összes befektetői bevándorló 58%-a kínai (6817 fő), 8%-a tajvani (925 fő) volt Kanadában (Citizenship and

Immigration Canada 2012: 4). 2014-ig összesen 185 ezer bevándorló kapott befektetői vízumot, köztük 67 ezer kínai, és az év elején már további 65 ezer kérvény várt elbírálásra – a kanadai kormány ugyanis két évvel korábban befagyasztotta a folyamatot –, köztük 59 ezer volt kínai, ráadásul ebből 45 500 Kína belső területeiről származott, annak ellenére, hogy Hongkongban adták be kérelmüket (Young 2014). 2014-ben, két évvel a program leállítása után a kedvezményes lehetőség megszűnt, és a befektetett minimumot 2 millió dollárra emelte a kanadai kormány, ráadásul kockázati tőkebefektető-alapokba, a személyes értéket pedig 10 millió dollárra emelték fel. A régi program csupán Québecben maradt meg, ahol viszont kvótákat állítottak fel. 2016 májusától már 1900 főben korlátozta az elkövetkező kilenc hónapra elfogadható befektetőivízum-kérelmek számát a québec-i tartományi kormány (Government of Québec). 2018-ban az új befektetőivízum-szabályzat ugyan akár egyszeri 175 ezer dolláros hitellel is hozzáférhetővé tette a vízumot, ám 1330 főben korlátozta a kínaiak számát, beleértve Hongkongot és Makaót is (Investor Visa Canada 2018). Ennek célja kifejezetten a korábbi kínai jelentkezők túlsúlyának enyhítése volt.

Ugyancsak magas a kínai kérelmezők aránya más országokban is. Az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Ausztrália esetében hatszor annyian igényelnek befektetői vízumot Kínából, mint az összes többi országból együttvéve (Cole 2014). 2014-ben, az USA-ban a befektetői vízumot kérelmezők 85%-a, 2017-ben 76,9%-a volt kínai, Ausztráliába pedig 2012 és 2018 között a befektetői vízumok 90%-a érkezett Kínából és Hongkongból (U.S. Department of State 2014, 2017, Commonwealth of Australia). Továbbra is magas a kivándorlási szándék Kína gazdag családjai között. 2010-ben, 18 nagyvárosban végzett felmérés szerint az 1,6 millió dollár vagyonnal rendelkező személyek 60%-a tervezett külföldre távozni, többségük az Egyesült Államokat és Kanadát jelölte meg célként (Bank of China and Hurun Research Institute 2011: 8).

Érdekes külön megemlíteni hazánk szerepét, helyzetét a befektetői vízumok kérdése kapcsán. A 2007-ben életbe lépett harmadik világból történő beutazást szabályozó törvény lehetővé tette (2007. évi II. törvény), majd 2013-ban létre is jött az ún. Letelepedési magyar államkötvények program, amelyből eredetileg 250 ezer euró, majd 2015-től kérelmezőnként 300 ezer euró össznévértékben kellett lejegyezni, vagyis vásárolni a letelepedési engedély kérelmezéséhez. Magát a kötvényt vállalkozások vásárolhatták, amik legalább öt éves futamidejű értékpapírt bocsátottak ki, és a fenti névértéken legalább 5 évig birtokoltak ilyen kötvényt (Államadósság Kezelő Központ). Ez tehát egyfajta befektetői vízum volt, amit 85%-ban kínai befektetők vásároltak. Négy év leforgása alatt 6538 külföldi

személy kapott letelepedési engedélyt befektetőként, és 13 300 bevándorló kapott magyar letelepedési engedélyt családegyesítés címén (Wiedemann 2017). Ha ezt a 20 ezer főt hozzáadjuk Nyíri (2010) legutolsó közölt becsléséhez, amely szerint 2006-ban 10–15 ezer kínai élt hazánkban, azt feltételezve, hogy a már itt élők számát a kiépített kereskedelmi kapcsolataik mentén ki- és belépők lényegesen nem változtatják, akkor a Magyarországon letelepedett kínaiak számát 35 ezer főre becsülhetjük. Ha viszont azt feltételezzük, hogy a Nyíri becslése szerint Magyarországon élő 10–15 ezer kínai közt sokan nem rendelkeztek tartós letelepedési engedéllyel, akkor számuk lényegesen kisebb lehet a fenténél. Ezek a változások hazánkat regionális szinten jelentős befogadó országgá emelték a közelmúltban.

Az oktatás

Mindemellett a kivándorlás egyik legfontosabb összetevője éppen az az oktatás, amelyet annak idején az 1978-as reform célzott meg, amióta 4 millió² (Xiang 2015: 282) kínai diák folytatott már tanulmányokat idegen országban. A legtöbb külföldön tanuló kínai gazdag, hiszen 97%-uk maga finanszírozza tanulmányait, és legszívesebben azon országokat választják, ahol a legjobb egyetemek találhatóak, így főként az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság vonzó számukra. 2015-ben 523 700 kínai diák tanult külföldön, köztük 200 ezer az USA-ban, ahol az átlagosan fizetett tandíj 36 ezer dollár évente, ami még a városban élő kínai átlagkeresetnek is a nyolcszorosa (National Bureau of Statistics 2014). Az évente kiutazó félmillió diákságnak csupán a 70–80%-a költözik haza, amikor elhelyezkedik a munkaerőpiacon; az összesen elvándorolt 4 millió diákból 2015-ig pedig mindössze 2,2 millió tért haza (ICEF Monitor 2016). A „csupán” itt természetesen a kínai vezetés értékítéletét tükrözi, amennyiben a külföldön tanulók mindegyikétől ezt várná el.

Nem magyarázza meg természetesen a kivándorlás egészét a tanulás, hiszen bármilyen jómódúak is ezek a fiatalok, a korábban említett befektetői vízumot megszerzők pl. már biztosan nem tanulók és nem is frissen végzett egyetemisták. Az az összefüggés viszont fennáll, hogy ők is külföldön tanultak korábban, hiszen a kínai munkaerőpiacon mindig is különösen értékes volt a külföldi diploma, így az az átlagosnál jóval nagyobb jövedelemhez segítette birtokosait. A külföldi élettapasztalat viszont hozzásegít a szélesebb látókörhöz,

² Az Oktatási Minisztérium becslése 3 millió.

így a kínai közélet és társadalmi viszonyok középtávú alakulásának megítélése kevésbé lehet pozitív az ő körükben, beleértve a politikai rezsimet, a vállalkozói környezetet és a levegőszennyezést is (Xiang 2016: 5). Sőt, a gazdag családok gyerekeinek egyharmada már 16–18 évesen, középiskolás korukban is külföldön tanul (Hurun Research Institute 2013: 19); az Egyesült Államokban 2005 és 2011 között a középiskolában tanuló kínaiak száma tízszeresére nőtt (Xiang 2016: 8).³ A fiatalabb korosztályok megjelenése a kivándorlók között azonban csak az ezredforduló utánra tehető, részben éppen a külföldön dolgozók családtagjaként kerülnek az adott országba, részben viszont tudatosan választják a külföldi képzéseket már középiskolában is, ők leginkább a magas tandíjú, elit iskolákba iratkoznak be.

Az egyre növekvő számú diák és befektető kivándorló mellett évről évre mind jelentősebb lesz a családegyesítés céljából emigrálók szerepe (Tichenor 2002: 216). Az 1970-es évek (az USA-ban az 1965-ös bevándorlási és állampolgársági tv.) óta a nyugati országok bevándorláspolitikájának középpontjában ez a szempont áll – habár Nagy-Britanniában, 2012-től minimumjövedelemhez kötik a családegyesítést is (UK Spouse) –, és a családegyesítés Ázsiában is az egyik meghatározó migrációs mozgatórugóvá kezd válni. A migráció hálózatos természetéből fakadóan a növekvő számú kivándorlás magával vonzza a családtagok késleltetett emigrációját is, így akár a befektetőket – akik általában a családtagjaik számára is érvényes vízumot vásárolnak vagy kapnak automatikusan – vagy a külföldön munkát vállaló magasan képzett szakembereket is követi a családja. Az EB-5 engedély az Egyesült Államokban átlagosan két családtagnak adott zöldkártyát (Brookings Institution 2014: 8) a múltban, a St Kitts & Nevis-i vízum pedig minden családtagnak garantálja az állampolgárságot (St Kitts & Nevis). Ausztráliába még a családegyesítéssel bevándorlók között is 17% volt kínai 2013–2014-ben (DIBP 2014: 31–35). Ott mind a partner, mind a gyermek, mind a szülő számára kérhető vízumok közt Kína vezet, ám ez utóbbiban oly nagymértékben, hogy a teljes kérelmek felét teszi ki a kínai bevándorlók által beadott vízumkérelmek száma. A befogadó országok eltérő módokon reagálnak minderre. Amerika ugyan formálisan nem korlátozza a családegyesítéshez való jogot, de a várakozási idő egyre hosszabb, így a kategória részaránya a bevándorláson belül csökken.

³ Xiang Biao nem azt állítja, hogy a befektető bevándorlók között többségben vannak a külföldön tanultak – erről ugyanis adat nincs, a Hurun Report nem reprezentatív felmérés –, hanem csak azt, hogy általában véve a külföldön tanulás növeli a később megszerzhető jövedelem szintjét.

Mindezek mellett, különösen a Délkelet-Ázsiában tapasztaltakhoz viszonyítva eltölpül a kínai szakképzetlen munkások kivándorlása. Évente mintegy félmillió munkást küld vagy fogad hazai, illetve külföldi munkaközvetítő, ez a létszám ugyan 1990 óta a tízszeresére nőtt, az utóbbi néhány évben még csökkenni is kezdett. 2015-ben pl. 530 ezren utaztak ki dolgozni, ez 32 ezerrel, azaz 5,7%-kal kevesebb volt a megelőző évhez képest. Az ún. szerződéses munkák, amelyek lényegében a hazai munkaközvetítők által kiküldött munkaerőt jelentik, 253 ezer embernek adtak munkát más országokban, míg a munkaszolgálati együttműködésnek titulált formában, ami a külföldi ügynökségek által szervezett munkát takarja, 277 ezren dolgoztak 2015-ben. 2017-ben már csupán 12 ezer szerződéses és 16 ezer együttműködéses alapon kivándorló munkást regisztrált a kínai Kereskedelmi Minisztérium (Ministry of Commerce 2015, 2017). A kettő nagyjából hasonló arányban oszlott meg a korábbi években is. 40%-uk az iparban dolgozik, nagyrészt a textil- és élelmiszer-feldolgozó ágazatokban, egynegyedük építkezéseken, míg 15%-uk a mezőgazdaságban helyezkedik el. Történetük nagyon hasonló más ázsiai országokéhoz, amennyiben az 1980-as években az Öböl-országok voltak elsőként a fő célpontok, majd az 1990-es évek háborúja után Ázsia egyéb területeire koncentráltak a munkaközvetítők, és mára 70%-uk Kelet- és Délkelet-Ázsiában dolgozik, ezen belül is a leggazdagabb országok, Japán, Korea és Szingapúr a legkedveltebb helyek (Xiang 2016: 9). Ezek az országok, mint pl. Szingapúr, elsősorban az olcsó, szerződéses munkaerőt keresik, de az 1985 óta oda vándorló kínai munkaerő számtalan problémával szembesül a rendszer hibáiból és a piac torzulásaiból adódóan, nem is említve a magas közvetítői díjakat, így pozíciójuk meglehetősen gyenge a munkaerőpiacon (Lin 2010).

A külföldi kínai munkaerő egyötöde Afrikában talál munkát, ami egyértelműen a bővülő kínai beruházásoknak köszönhető, így az sem meglepő, hogy szinte mindegyikük kínai munkaközvetítéssel kerül oda és nagy építkezéseken dolgozik (Park 2009: 2). De megjelentek kínai munkások Oroszországban is. Az 1991-1993-ban vízummentessé vált kínai beutazás új fordulatot hozott a két ország kapcsolatában. 2001-ben aláírták a *Szerződés a jó szomszédságról és barátságos együttműködésről a Kínai Népköztársaság és Oroszország között* elnevezésű megállapodást, (Ministry of Foreign Affairs), miközben ebben az évben már 35 ezer kínai élt Oroszországban. Igaz, Szergej Prihogyko, az akkori Elnöki Hivatal helyettes vezetője ennél jóval többre, 150-200 ezerre becsülte számukat (Wishnick 2005: 79).

A KÍNAI KIVÁNDORLÁSPOLITIKA KIALAKULÁSA

Kínában a kivándorlás kérdése elsősorban a hatalmas diaszpórához kötődik és csak másodsorban a határrezsimhez, munkaerőpiaci szabályozáshoz, munkaerő-közvetítő cégekhez, vagy a még ezeknél is komplexebb illegális határátlépésekhez és embercsempészethez. Míg a diaszpórával kapcsolatban egy viszonylag egységes és következetes hozzáállást tapasztalhattunk az elmúlt évszázad legkülönbözőbb korszakaiban, addig az utóbbiak sem külön, sem együttvéve nem képeztek egységes politikai koncepciót Kína modernkori történelme során. Még a maoista rendszer is igyekezett a nemzettest részeként pozitívan viszonyulni a más országokban élő kínaiakhoz, azok integrációját segíteni, habár eltérő eszközökkel és leginkább sikertelenül. A kivándorlás szemléletében azonban hatalmas változás következett be a Csing, majd a nacionalista időszak, a maoizmus szakaszai és végül a Teng Hsziao-pinggel kezdődő új korszak nyomán. Az 1980-as évektől a kínai kormány elválasztotta a kivándorlás kérdését az uralkodó politikai rendszer elvi megfontolásaitól, és sokkal inkább kezdte úgy kezelni mint szolgáltatást és nem mint korlátozást. Mindez mára egyértelműen Kína előnyére szolgálna, ha a migráció kérdését sikerülne elválasztania az általánosabb politikai kérdésektől is, és ezzel meggátolnia a nemzetközi véleményt attól, hogy beleszóljon az ország belügyének tekintett emberi jogi kérdésekbe.

A kivándorlás kérdése 1949 után

A kivándorlás jogi szabályozása olyannyira új keletű Kínában, hogy az 1949-ben alakult Népköztársaság nem is hozott létre ilyeneket. Egészen 1957-ig csupán rövid direktívák szabályozták a kilépési limiteket és egyszerűsített ki- és belépési szabályzatok voltak érvényben; első volt ezek sorában az 1951-es *Ideiglenes szabályzat a határon túli kínaiak országhatáron ki- és belépéséről*. Ehhez érvényes útlevél és vízum szükségeltetett, annak hiányában pedig egy, az adott személynek a határon túli kínai helyzetét igazoló okmány (Liu 2006: 135). Ezen kívül csupán az ún. hukou, a háztartás-nyilvántartás szolgált valamelyest kézben tartani a népesség alakulását befolyásoló demográfiai folyamatokat, illetve ellenőrizni az esetleges illegális tartózkodást. Ebben a rövid, kezdeti időszakban a nemzetközi vándorlással elnézően bánt a kormány, az elsődleges szempont a határon túliak hazatelepülése lett volna, azzal a céllal, hogy segítsék újraépíteni az országot; és

valóban a határátlépők nagy része csak külföldön élő kínaiakból és hongkongi, makaói polgárokból állt (Liu 2009: 313). A hazalátogatás vagy -település 1949 és 1957 között nőtt is évente 15–20%-kal, még ha gátolta is valamely ország a visszatérést Kínába, ez Hongkongon és Makaón keresztül közvetve sikerülhetett.

Kína persze igyekezett nemzetközi kapcsolatrendszerét úgy alakítani, hogy mindezt segítse, 1955-ben alá is írt az Egyesült Államokkal egy egyezményt a polgári személyek visszatérésével kapcsolatban. Ugyanis 1949-ben, amikor kiáltották a Népköztársaságot, majd 1950-ben, a koreai háború kitörésekor Kína nem engedte ki az amerikai és koreai állampolgárokat az országból. Amint kiderült, hogy az Egyesült Államok nem ismeri el a Kínai Népköztársaság kormányának szuverenitását, az amerikai misszionáriusokat, üzletembereket és tudósokat vagy letartóztatták, vagy megtagadták tőlük a kilépést az országból. Ezzel szemben a Kínai Köztársaság Tajvanra menekült kormányát ismerte el. A kínai diákoknak ugyanezen az alapon tagadták meg a visszatérését a Népköztársaság kormánya által ellenőrzött területre (Oyen 2016). Az amerikai kormány erre reagálva, szükségállapotot hirdetett, megtagadta az 5 ezer ott tartózkodó kínai diák és minden olyan technikai szakember hazatérését, aki hathatósan segíthetett volna Kína újjáépítésében (Office of the Historian). A 30 évig tartó diplomáciai kapcsolatok nélküli viszony a két ország között nem volt egyszerű. Az 1955. augusztusban megindult tárgyalásokat megelőzően az Egyesült Államok márciusban aláírt Tajvannal egy védelmi megállapodást, annak következtében, hogy a megelőző évben Kína bombázta a sziget partjait (U.S. Department of State, Historical Office: 945). A tárgyalások ilyen feszült helyzetben is sikeresek voltak ugyan, ám Kína azt akarta elérni, hogy az USA minden kínait küldjön haza, ezt azonban ők megtagadták, mondván, csak azokat engedhetik haza, akik akarnak is menni, ezzel szemben, akik maradni akarnak, azok megtehetik. Ilyen átfogónak korántsem mondható töredékekből épült fel Kína migrációs politikája a Népköztársaság korai éveiben.

A kínai állampolgárok és az idegenek is csak kilépési engedéllyel hagyhatták el az országot, az 1951-es szabályzat harmadik bekezdése értelmében ezt az engedélyt a városi vagy területi hatóság állította ki. 1954-ben egy újabb ideiglenes szabályzat már személyes kérelemhez kötötte az idegenek kilépési engedélyét, és csak alapos vizsgálat után adhatta ki a kilépési vízumot vagy igazolást, attól függően, hogy az adott ország, amelynek polgáráról volt szó, diplomáciai kapcsolatban állt-e Kínával vagy sem. Az útlevelek kiállítása és természetesen minden egyéb kapcsolódó feladat a Külügyminisztérium hatáskörébe tartozott. Ám az újonnan alakult Kínai Népköztársaság számára a határ nem csupán technikai fogalom volt, hanem – és ez a tendencia idővel egyre erősödött – a kommunista

és a kapitalista világ közötti választóvonal is egyben.⁴ Ilyetén tulajdonságánál fogva sokkal jobban átpolitizálódott, mint ahogy egy modern nemzetállamnál általában megszokott. 1957-ben az összes be- és kilépési adminisztráció átkerült a Közbiztonsági Minisztériumhoz és a helyi közbiztonsági hatóságokhoz. 1956-ban az Államtanács ugyanis kiadott egy körlevelet, amely a Közbiztonsági Minisztérium ki- és belépésekkel kapcsolatos egységes felelősségéről szólt. Egy, a tartományi szervek köré épülő adminisztráció kiépítése segítette a munkáját ezentúl (Liu 2009: 313). A paranoid jelleg bizonyos mértékig már 1951-ben érvényesült, amennyiben egy, a kormányzat által kiadott kiáltvány külön szabályozta Hongkong és Makaó felé irányuló kilépéseket, és azokat már akkor a Közbiztonsági Minisztérium hatáskörébe utalta. Persze ebben az időszakban Hongkonghoz és Makaóhoz közel eső dél-kínai tartományok, mint pl. Kuangtung, illetve a Tajvannal szemben fekvő Fucsien bizonyos mértékig veszélyesebb területnek számítottak a kapitalista területekhez való közelség okán, ennél fogva gazdaságilag és közigazgatási értelemben is elhanyagolták azokat. Ez ugyan rosszat tett a térség fejlődésének, viszont nagyobb szabadságot hagyott az embereknek, mivel az ellenőrzés is lazább volt (Thunø – Pieke 2005: 489).

A maoista Kína Magyarországhoz és a többi kommunista országhoz hasonlóan, üldözte a korábbi földtulajdonosokat mint kizsákmányolókat, így azokat, akiket nem gyilkoltak meg, 1949 után vagy bujkáltak, vagy elmenekültek az országból. Az 1950–1953 között zajló földreform különösen nagy hatással volt a migrációra, hiszen a földbirtoklásra alapuló klánokat is szétzilálta, ezzel és a határon túli rokonoktól elkobzott földekkel Kína a diaszpóra lojalitását is megrendítette, ami egyben az otthoni rokonok anyagi támogatását is akadályozta (Choi 1975: 57–58, Hinton 2006: 37–87). Ugyancsak elmenekültek a volt politikai vezetők és vezető értelmiségiek nagy része is a sztálini mintára berendezett új Kínából (ezek egy része később visszatért) (Bernstein 2010, Brown – Rosemary 1994). Az egyén szintjéig terjedő ellenőrzést szolgálta a szintén 1951-ben, az ideiglenes szabályzással alapított háztartás-nyilvántartás is. Habár az eleinte nem korlátozta a lakóhely-változtatást a városokon belül, amelyekre eredetileg kidolgozták, ám 1955 után Kína egész területére kiterjedt a hatálya, és akkortól csupán a saját lakóhelyen lehetett útlevelet vagy kilépési engedélyt igényelni. Ráadásul 1951-ben a növekvő nyomás miatt, más országokat követve Hongkong is felfüggesztette a szabad belépést a Népköztársaság állampolgárai számára, erre reagálva a következő évtől Kína is hasonló engedélyhez kötötte a kilépést Hongkongba és Makaóba (Liu 2009: 317).

⁴ Természetesen határon itt a kapitalista országokkal összekötő határokat, főként a repülőtereket és a kikötőket értjük.

A szovjet hatás 1949 és 1956 között folyamatosan erősödött. Kína szinte válogatás nélkül vette át a Szovjetunióban megszületett szabályokat, intézményeket (pl. ötéves tervek). 1960-ig 10 ezer szovjet tanácsadó dolgozott Kínában, akkor azonban Hruscsov visszahívta őket – azok munkája ugyanis a nagy ugrás miatt évek óta teljesen ellehetetlenült (Bernstein 2010: 1). Ebben az időszakban a legfontosabb külföldi ország, ahol kínai diákok tanulhattak, a Szovjetunió volt (emellett más kommunista országokban is volt rá lehetőségük), akik akkor ott tanultak, még ma is jelentős szerepet játszanak a közéletben. 1956-ban azonban Mao stratégiája is fordulatot vett. Nem szabad mindent lemásolnunk a hibáikkal együtt – mondta ki a végszót a szovjet mintától való elforduláshoz, majd nagy ugrással elindította első saját reformstratégiáját. Az 1956-ban meghirdetett kampányjelszó a „Virágozzék száz virág, versengjen száz iskola” a következő évre átcsapott a jobboldali „elhajlók elleni” kampányba (Short 2001: 470, Meisner 1999: 155–191). A Szovjetunióban tanult ellenzékét külföldi feleségeikkel és családjukkal együtt munkatáborokba vitték, ahonnan már biztosan nem távozhattak külföldre. Mindenki, aki csak menni akart, hallgatott a félelemtől, nehogy sorsukra jusson. 1964-ben aztán megszületett a *Külföldiek belépése, kilépése, átutazása és utazása adminisztrációjának szabályozása*, ami gyakorlatilag minden nem kínai állampolgár számára bármilyen helyváltoztatáshoz vízumot írt elő. A kulturális forradalom évtizede alatt már mindenki, aki kilépési engedélyért folyamodott a rendszer ellenségének, kollaboránsnak, a kommunizmus árulójának, vagy feltételezhetően valamilyen illegális, Kína ellen irányuló összeesküvés tagjának minősült. A szabályzat még azt is előírta, hogy mely pontokon, milyen járműveken és pontosan milyen célpontba utazhat ki a vízum tulajdonosa, de még a külföldön élők is csak 1974-ben kaptak újra engedélyt, hogy hazalátogassanak rokonaikhoz (Liu 2011: 7–8). Természetesen még egy ilyen zárt autoriter rendszerben is létezett a legális kiutazás mellett a Népköztársaság által is elfogadott külföldi letelepedés, legfőképpen Hongkongba (Madokoro 2016: 174), még ha nem is volt jellemző.

Szabályozás és kivándorlók 1978 után

1978-ban aztán újra enyhítettek a korlátozáson, és júniusban közzétették a *Javaslatok a Közbiztonsági Minisztérium, a Külügyminisztérium és az Államtanács Külföldi Kínaiak Hivatala részéről az országból való kilépés szabályozásának enyhítésére és fokozására, a hazatért külföldi kínaiak és családtagjaik helyzetének vizsgálatára és jóváhagyására* elnevezésű dokumentumot, amelynek ered-

ményeként ugyan némi enyhülés következett be, de még hosszú évekig nem történt semmilyen alapvető változás a kivándorlás szabályozásában. További enyhítés legközelebb csak 1984-ben lépett életbe, egy újabb hasonló javaslat (ami lényegében rendelet) keretében, amit ráadásul egy körlevélben kiküldött utasítással kellett megerősíteni, mert a helyi közigazgatási hatóságok konzervatív maoista irányítása nem akarta azt végrehajtani (Liu 2006: 140). De történtek ezalatt olyan változások, amelyek, ha nem is közvetlenül, de közvetve mégiscsak befolyásolták a migrációt. Ilyen esemény volt pl. a Különleges gazdasági övezetek létrehozása 1979-ben, majd 1984-ben a tizennégy, partvidéki beruházásokra hivatott városi központ megnyitása. Mindegyik exportorientált, magánbefektetői és a nyugati országokkal, de elsősorban Hongkonggal, illetve Makaóval kapcsolatot tartó intézmény volt, és mind a délkeleti országrészben helyezkedett el. A korábban elhanyagolt tartományok ettől kezdve rohamos fejlődésnek indultak, mára a gazdaság motorjává váltak, és jelentős mértékben tudták ezek után a diaszpórát helyi gazdaságukba involválni. A tőkekivitel és a külföldi kapcsolatok egyre inkább arra készítették az itt élő szegényeket, hogy külföldön vállaljanak munkát, és a térség hagyományosan külföldre is kiterjedt rokoni kapcsolathálója is nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy Dél-Kína ezt követően újra a legjelentősebb kivándorló térséggé vált. Továbbra is ez volt a legkevésbé ellenőrzött területe az országnak, 1979 után ez is hozzájárult ahhoz, hogy tömeges kivándorlás induljon meg, azonban mindezekkel egyidőben a szegényebb rétegek tudatlanságával visszaélve, máig tartó jelentős embercsempészet is kezdetét vette (Chin 1999: 3).

A Kína déli tartományai, Jünnan, Kujcsou, Kuanghszi és Szecsuán egyes részei, valamint a Mekong vidékén elterülő államok, Vietnam, Laosz, Mianmar és Thaiföld hegyvidékes térségei olyan sajátosságos, az állami kormányzatok politikája által nehezen elérhető területeket jelentenek, amelyek leginkább az emberiség azon korszakára emlékeztetnek, amely megelőzi az öntözéses rizstermesztés és a buddhizmus térnyerésével megjelenő modern korszakot „Zomia” egy nem valószínűsített terület, nincsenek történeti intézményi keretei, földrajzilag is vitathatóak a határai, ám az érintett államok migrációs politikáiban érezhetően homályos pontot fognak jelenteni, és a régió körülhatárolásának is bizonytalanságot kölcsönöz máig fennmaradó önrányítása (Scott 2009: ix-x). Ezen a területen zajlik a legnagyobb mértékű illegális határforgalom, beleértve a személyi és tárgyi összetevőket is. A személyek csempészése elsősorban az Észak-Koreából menekültek kiléptetését jelenti – éppen amiatt, hogy itt a legkönnyebb ezt megtenni –, de beletartozik a szomszédos országok és Kína között kialakuló családi kapcsolatok kusza rendszere is. Ez lényegében azt jelenti, hogy már egyik ország ha-

tóságai sem tudják nyomon követni, hogy az érintett területen ki kivel él együtt, alapít családot, és Kína részéről jelentős mértékben szemet is hunynak fölötte.

„Gyorsíts, ha látod, hogy zöld a lámpa, lassan haladj, ha sárga, és kerüld meg a piros lámpát!” – hangzik egy igen gyakori mondás a kínai hivatalnokok szájából (Xiang 2006: 35). Ez a szemet hunyó magatartás egyébiránt inkább ártott az embercsempészetnek és sokkal inkább kedvezett a határkereskedelemnek, ám már nemcsak a vietnami, hanem az 1980-as évek második felére az orosz, a mongol és az észak-koreai határon is (Nasolomampionona 2014: 29). De még az 1984-es határozat (javaslat) első bekezdése is előírta, hogy a határátlépéseknél a jelentkezőt kell segíteni, az ő szándékai, kijutása fontosabb, mint a procedúra lefolytatása. Mindez fura ellentmondásban volt az 1980-as *Vízum és útlevel szabályzattal*, amely ugyan már megengedte, hogy bizonyos képzettségekkel rendelkező személyek kiválthassanak útlevelet, az ország elhagyásához még mindig szigorú vizsgálatot rendelt el. A „speciális képzettség” kritériuma pedig annyit jelentett, hogy ugyanakkor állami hivatalnok vagy állami vállalat alkalmazottja az illető (noha az alkalmazás nem képzettség). A helyzet abszurditásához tartozik, hogy a kommunista párt tagjai még nehezebben utazhattak személyes ügyekben külföldre, mint bárki más. Nekik a helyi munkabizottság és a közbiztonsági hatóság külön hozzájárulására is szükségük volt, amit aztán a felettes pártbizottság is kivizsgált. Az ország lakosságának kivándorlása így meglehetősen vegyes képet mutatott, egyik oldalon igen korlátozott lehetőségeket nyújtott, másutt meg szinte teljesen átjárhatóvá tette a határokat (Liu 2009: 316).

1980-ban hozták létre a kilépő vízum rendszerét, az így életre hívott kilépő okmányt mindenkinek, minden egyes alkalommal ki kellett váltania, aki csak el akarta hagyni az országot. Kivételt azok képeztek, akik gyárat alapítottak, vagy egyéb beruházást hoztak az országba, esetleg olyan külföldiek, akik házat vettek Kínában, de abban az esetben huzamosabb idejű életvitelszerű tartózkodás is feltétele volt a többszöri kilépési engedélynek. 1979 és 1985 között 50 ezer, 1986 és 2001 között már 400 ezer ki- és belépési engedélyt adott ki a Közbiztonsági Minisztérium. 1986 tehát a számok tekintetében is érzékelhetően vízváltástól a kínai migrációs politika fejlődésében. Ennek azonban csak egyik oka az új, migrációt szabályozó törvény. Elsőként szólni kell arról, hogy ekkor jelentek meg az élethosszig tartó munkaviszonyokat felváltó szerződéses alkalmazások, aminek révén lehetővé vált a vállalatok számára, hogy önállóan vegyenek fel vagy bocsátanak el alkalmazottakat. Ugyanakkor megerősödött a helyi önkormányzatok ellenőrző szerepe a vállalatok fölött (Soler-Matutes 2000), ami sokszor nagyarányú elbocsátásokhoz vezetett, ezzel olyan munkaerőpiaci túlkínálatot teremtve, amely eredményeként részben a nagyvárosokban, de az 1990-es évek

végétől már sokszor külföldön is tudtak munkát keresni. Habár ez elsősorban a belső vándorlás drasztikus emelkedésében volt tapasztalható, különösen a gyorsan fejlődő délkeleti területeken, az 1990-es évektől az addigra már egyre inkább elavuló északkeleti iparterületekről is egyre nagyobb lett a kivándorlás (Xiang 2016: 10). Mindez egyben felvetette a migrációs hajlandóság volumene és a népességeloszlás egyenlőtlenségeiből származó kedvezőtlen folyamatok mérséklését, ezáltal a szabályozás szükségességét erősítette. (Hautzinger et. al. 2014: 8).

A KIVÁNDORLÁS JELENLEGI JOGI ÉS INTÉZMÉNYI KERETEI

A személyi igazolvány 1986-os bevezetése szintén jelentős lépésnek bizonyult a migráció intézményesülésében, hiszen korábban csak az egész családnak kiadott háztartás-nyilvántartási vagy a munkahelyi igazolás szolgálhatott hivatalos dokumentumként. Habár az új igazolványt éppen a személyek feletti kontroll erősítésére és különösen a bűnüldözés ellen vezették be, valójában a személyes szabadság eszközévé vált, amennyiben lehetővé tette minden állampolgár számára, hogy útlevelet igényeljen, bankszámlát nyisson, pénzt utalhasson, repülőjegyet vehessen, vagyis összességében független gazdasági szereplővé váljon. A legjelentősebb változás a fordulat évében, 1985-ben mégiscsak az 1986. február elsejétől hatályos, *Az állampolgárok ki- és belépésének szabályzásáról szóló törvény* lett (President of the People's Republic of China – Citizens). 1986-ban született meg *A külföldiek ki- és belépéséről szóló törvény* is (President of the People's Republic of China – Aliens), amelynek deklarált célja a személyi jogok biztosítása és a nemzetközi csere fokozása volt, habár a külföldiek kifejezett elismerése továbbra is kimaradt belőle. Még ugyanebben az évben megjelent a hazai és a külföldi állampolgárokra vonatkozó részletes szabályozás is, ám a számtalan kiegészítő rendelkezés, direktíva és körlevél miatt továbbra is meglehetősen kétértelmű maradt a migráció szabályozásának helyzete. 1980 és 1994 között összesen 235 ilyen jogszabály és irányelv lépett életbe, amelyeket 42 különböző intézmény alkotott meg (Liu 2009: 317). Mindehhez a nagyközönség még csak nem is ért hozzá, lévén az információ nem szabadon terjeszthető termék az országban, a bürokrácia így zavaros, átláthatatlan maradt, és egyáltalán nem kedvezett a vándormozgalomnak.

Az útlevélkérelem hosszadalmas procedúra volt: igazolások a nyilvántartásból, fogadónyilatkozat általában leginkább egy külföldi rokontól – ezek voltak

a legfontosabb dokumentumok, amiket csatolni kellett, de ekkorra legalább már a kilépési regisztrációs kártyát és vízumot eltörölték. 1992-ben a többszöri kiutazás is egyszerűsödött: a korábban még mindig szükséges regisztrációs kártyát megszüntették ez esetben is, és a vezető kutatók, technikai szakemberek, illetve személyzetük számára már közigazgatási igazolás sem kellett többé a kilépésekhez. 1996-ban eltörölték a formális meghívólevelet, amely korábban szükséges volt az ország elhagyásához, 2000-ben pedig lehetővé vált, hogy külföldi deviza-betét esetén is igényelhesen kínai állampolgár útlevelet (Liu 2009: 317).

Mindeközben zavartalanul fejlődött a határ menti kereskedelem, ami szükségessé tette a határellenőrzés fejlesztését. Különösen a déli tartományokban szigorították a határőrzetet, a határállomások vezetői súlyos szankciókban részesülnek ma is, amennyiben embercsempészeket találnak a hozzájuk tartozó megyében. Az illegális határátlépések oly mértékben növekedtek az 1980-as éveket követő két évtizedben, hogy az ezredfordulóra már 95 ezer illegális kínai munkás élt Koreában, 100 ezer Japánban, és hatalmas hullámokban érkeztek Oroszországon keresztül Európába. De egyre nőtt a számuk az Egyesült Államokban, Ausztráliában és Délkelet-Ázsiában is (Chin 2003: 50). A határrezsimek fontos szerepet játszanak a migráció szabályozásában, ám szerepük jóval inkább biztonságpolitikai vonatkozású, mint gazdasági vagy belpolitikai. Ez Kína esetében is megmutatkozik, amennyiben még az 1996-ban létrejött *Sanghaji Ötök*, illetve a 2001-ben létrehozott *Sanghaj Együtműködési Szervezet* közép-ázsiai geopolitikai szerepét is figyelembe vesszük, ráadásul amihez 2017-ben India és Pakisztán is csatlakozott (TRT World 2017).

Az 1980-as évek közepétől tehát számos formában indult meg változás, de a rohamosan növekvő kivándorlás szabályozása továbbra is kaotikus maradt. 1981-ben az Államtanács kibocsátott egy ideiglenes szabályozást az önfinanszírozott külföldi tanulásról, ami elsőként elismerte az egyén jogát, hogy állami támogatás (és kontroll) nélkül külföldön tanulhasson (Xiang 2003: 29). Az 1989-es Tianamen téri mézárhlást követően pl. a külföldi országokban menedéket kérő kínai diákok száma oly mértékben felduzzadt, amely csak a 19. századi kivándorlási hullámmal vethető össze (Wichberg 1994: 16). Mindeközben a kínai vezetés igyekezett konszolidálni a helyzetet, így 1992-ben már megszületett egy ideiglenes jogszabály, ami megteremtette a lehetőséget a határon túli munkaerőt foglalkoztató ügynökségek létrehozására Kínában, és ezzel lehetővé tette azt is, hogy magánszemélyek önállóan vállaljanak munkát külföldön, egyúttal a Munkaügyi Minisztérium felállította a *Külföldi Foglalkoztatás Hivatalát* (Xiang 2003: 33). 1994-ben a *Munkajogi törvény* liberalizálta a munkaerőpiacot. A gazdasági

reformokkal együtt ez 40 millió, állami vállalatoknál betöltött állás elvesztését eredményezte (Liu 2014: 11). Ugyanebben az évben egy államtanácsi körlevél azt is elrendelte, hogy politikai nézeteitől függetlenül minden visszatérő diákot további nyomozás nélkül haza kell engedni. 1996-ban ennek részletes szabályozása is hatályba lépett, majd 1999-ben egy, a külföldi tanulást segítő ügynökségek létrejöttét és működését szabályozó rendelet is keletkezett (Liu 2009: 318). Mindeközben Kína gazdasága a szocialista piacgazdaság útján egyre növekedett.

A nemzetközi kereskedelmi, tudományos és számtalan egyéb területre kiterjedő kapcsolatok mind jobban visszafogták az államot a migrációt szigorúan korlátozó általános elv gyakorlásában. Kína WTO-taggá válása 2001-ben szintén fokozta az igényt a ki- és belépések szabályozásának leegyszerűsítésére. Az 1990-es években egy átlagos kínai fiatalnak ugyan már könnyebben lehetett külföldön tanulni, azt a kritériumot továbbra is fenntartották, hogy semmilyen politikailag kifogásolható magatartást nem mutathatott az illető. Másfelől az ország elhagyása – és a belépés is – még mindig sokkal inkább tartozott a kormány ellenőrzése alá, mintsem a szabad akarat kérdéséhez. A helyi bürokráciához kötődő kapcsolatok ráadásul nagymértékben befolyásolták azt, hogy mennyi idő alatt jutott hozzá valaki az útleveléhez (Shi 1995: 180).

Az államigazgatás jelszava az ún. *tizenkét szavas megközelítés* jellemezte ezt az átmeneti évtizedet: „Támogatni a külföldi tanulást, bátorítani a visszatérést, garantálni a szabad lakóhely-változtatást!” (Xiang 2003: 29). A kormány 1996-ban fel is állított egy ösztöndíjbizottságot az Oktatási Minisztériumban, ami abban az évben 1900 diákot segített hozzá, hogy 80 különböző országban tanulhasson vagy kutathasson. 2006-ra az ösztöndíjasok száma már 5580-ra nőtt, amit, ha kiegészítünk a többi állami vagy intézményi támogatásban részesülő diákok számával, akkor együttesen az ekkor összesen külföldön tanuló 134 ezres kínai diákság nagyjából 10%-át adta (Liu et al. 2013: 15). 1999-ben elindulhattak a külföldi tanulást segítő ügynökségek is, ám a következő években a legtöbbet be kellett zárni különböző pénzügyi botrányok miatt, végül 2013-ban létrejött a *Bizottság a saját-finanszírozású külföldön tanulást segítő szolgáltatásokhoz*, ami egy 88 ügynökséget tömörítő egyesület lett, célja a szolgáltató iparág alapelveinek, politikáinak felállítása, a tagok támogatása és mindenféle általános érdekvédelem (Committee on Self-Funded). Ezzel a civil szféra fejlődése is jelentős lépést tett a kivándorlás intézményesülési folyamatában, és ugyan a munkaerő külföldi kiközvetítése nem vált meghatározó, de még jelentős iparággá sem Kínában, annak modern piaci keretei mégis létrejöttek az ezredfordulóra. Noha már 1992-ben 221 hazai vállalatnak volt engedélye, hogy külföldön foglalkoztas-

son embereket, az új évezred első évében 48 kifejezetten munkaerő-közvetítéssel foglalkozó cég működött Kínában, még 2013-ban is csupán 527 ezer képzetlen munkás utazott külföldre munkát vállalni (Xiang 2016: 8).

A határátlépést szabályozó adminisztráció fejlesztésére 2001-ben hat reformcélú határozatok meg, amelyből négy a kivándorláshoz kapcsolódott, továbbá egy turisztikai és egy vízümpolitikai döntés is született. A középpontban azonban egyértelműen az állt, hogy minden állampolgár külön írásos engedély nélkül igényelhesse útlevélet egyéni céljai szerint. Emellett eltörölték a meghívólevelet, külön kínai sávot hoztak létre a repülőtereken, és megszüntették a korábbi korlátozásokat, amelyek a Hongkongba és Makaóba utazókra vonatkoztak (Liu 2006: 151). A kiutazással kapcsolatos reformok fokozatosan váltak mind pragmatikusabbá, így pl. kiterjesztették a közvetlen útlevéligénylést száz közepes és nagyvárosra, főként az ország belsejében, vagy pl. az egy évnél hosszabb időt külföldön dolgozók lakóhely-nyilvántartását sem vonták be többé. Megreformálták az útleveleket is, négyféle típust kibocsátva: diplomata, nyilvános, közönséges, valamint külön Hongkongba és Makaóba érvényes útleveleket, majd a 2006-ban beiktatott *útlevél törvény* már csak háromféle típust határozott meg. A közönséges útlevél nem hivatalos célokra szolgál, mint üdülés, rokonlátogatás, tanulás, munka, üzleti célok; ezt a Közbiztonsági Minisztérium Ki- és belépési Hivatala állítja ki. A diplomata útlevélet a Külügyminisztérium szolgáltatja a diplomaták és családtagjaik számára; a szolgálati útlevél pedig szintén a Külügyminisztérium hatásköre az állami alkalmazottak és a nemzetközi szervezetekhez delegált munkatársak részére (Embassy of the People's Republic of China). Az új évezred elején megindult reformok tehát nagyban leegyszerűsítették a kivándorlás adminisztratív korlátait, noha továbbra is maradtak hiányosságok benne, a legfontosabb jellemzője mégiscsak az volt, hogy az állam ellenőrző, az egyén szabadságát korlátozó jellege mind inkább elhalványult.

A Népköztársaság megszületését követő földreform annak idején gyakorlatilag eltörölte a magántulajdont.⁵ Ezután majd az első maói reformot követő változások a közösségi tulajdon és a magánjellelű földhasználat történelmi kettősségét helyezték kommunista keretek közé (Rithmire 2015: 36–40). A magántulajdon szempontjából azonban mindenképpen alapvető korlátot jelentett, hogy azt elidegeníteni nem lehetett. 1998-tól az állam kezdte kedvezményes keretek között kiárúsítani a többségében állami tulajdonú lakásokat a városokban (Yang – Chen 2014: 15–45), és ami történelmi fontosságú, hogy az új, 2007-es *földtör-*

⁵ A magántulajdon 1950-es megszüntetése nem keverendő össze a későbbi kollektivizálással, így hatása sem a közös használatból eredő korlátokat, hanem az elidegeníthetetlenséget jelentette elsősorban.

vény (Ministry of Land and Resources) lehetővé tette annak magántulajdonba vételét. Ez a lehetőség azzal a következménnyel járt, hogy a tulajdonos eladhatta, jelzálogot vehetett fel rá (Chen 2011: 82), annak ellenére, hogy a föld továbbra is állami tulajdonban maradt. Ez a speciális használati jog lehetőséget teremtett, hogy a potenciális migránsok mintegy garanciaként, biztosítékként használják tulajdonukat a hitelezők, a külföldi nagykövetségek felé és leginkább a közvetítőcégekkel való ügyleteik során. A közjegyzői hivatalok létesítése ugyancsak olajozottabbá tette ezen tevékenységek adminisztrációját (Xiang 2016: 11).

2002-ben három intézmény, a Munkaügyi, az Állambiztonsági és a Közbiztonsági, valamint az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium együttműködésében megszületett a *15. sz. határozat a munkaerő külföldi alkalmazásáról* (Liu 2008: 3). A magáncélú munkaközvetítés a felelősséget a külföldi foglalkoztatóra, a hazai közvetítőre – rögtön 2002-ben 412 ügynökség jelentkezett – és a magán-személyre hárította, az állami monopólium megszűnt (Xiang 2012: 48). Napjainkban a közvetítőcégeknek négy típusa működik: oktatási, munka, általános kivándorlási és turisztikai célú ügynökség. Végül pedig 2012-ben megszületett a *migrációs törvény*, amely régóta váratott magára. A 3. cikk első bekezdése egyértelműen kimondja, hogy az állam védi az országot elhagyó és az országba belépő kínai állampolgárok törvényes jogait és érdekeit (The State Council). Mára a feladatkörök is egyértelművé váltak. A Közbiztonsági Minisztérium *Ki- és belépési Hivatala* felelős a kilépések adminisztrációjáért, együttműködésben a tartományi közbiztonsági hivatalokkal. Minden határátkelőhelyen van ellenőrzési pont, továbbá *Határnyomozati Állomás* működik Pekingben és nyolc másik nagyvárosban. Az Oktatási Minisztérium felel a diákok külföldi tanulmányaiért, a Kereskedelmi Minisztérium a külföldi foglalkoztatásért (Liu – Du 2014: 9).

Ugyancsak 2012-ben keletkezett a *Szabályozás a külföldi munkaerő-szolgáltatás együttműködésének irányítására* elnevezésű törvény, ami pontosan előírja azon kritériumokat, amelyeknek a hazai közvetítőcégeknek meg kell felelni, mind a gazdasági garanciák, mind a munkahelyi feltételek biztosításának tekintetében. Ide tartozik tehát a megfelelő tőke, személyzet biztosítása, vagy a fogadó ország körülményeinek ismerete: legalább 6 millió jüan alaptőke, (a fele folyószámlán), pontosan meghatározott szerződéses feltételek, benne a fizetés, a szabadság, a személyes szabadság biztosítása és szinte minden egyéb olyan részlet, amire a korábbi problémák, vagy más országok rossz tapasztalatai megtaníthaták a törvényalkotót (Ministry of Commerce 2012). A törvény figyelemmel van a fogadó országok kívánalmaira is. A Kína és Japán által felállított keretfeltételeknek megfelelően, pl. ha egy japán vállalat kínai munkásokat akar foglalkoztatni, akkor foglalkoztatási tervet kell benyújtania a helyi ipari szövetséghez Japánban,

amely saját felelősségére megkéri a megfelelő kvótát a nemzeti szövetségtől. A kérelem továbbmegy a kormányhoz, és ha az elfogadja, akkor tovább küldi azt a kínai közintézményhez, ami ezután eljuttatja a megfelelő engedéllyel rendelkező, nagyvárosokban működő, tőkeerős munkaerő-közvetítő cégekhez, akik pedig sokszor továbbadják a munkakeresést a nem kvalifikált, alsóbb szintű, ám a munkásokkal közvetlen kapcsolatban lévő kapcsolattartókhöz (Xiang 2016: 13).

Még 2004-ben megalakult a *tárcaközi munkacsoport találkozó a kínai állampolgárok és jogi személyiségek jogainak védelméről külföldön*, amelynek szabályzata ugyancsak a közvetítőcégek ellenőrzését szigorítja. A kínai kormány 2016-ra már több országgal is aláírt bilaterális egyezményt a munkavállalással kapcsolatban, közülük a legfontosabbak: Japán, Korea, Oroszország, Malajzia és Bahrein. Mindezek és annak ellenére, hogy a *Határon Túli Kínaiak Hivatala* felelős a kiküldött szakképzetlen munkaerőért és a kinn tanuló és dolgozó szakemberekért is, a kettő nem élvez egyforma prioritást. A kormány felfogásában ugyanis, ami szellemi tőkeként hozzájárul a kínai gazdaság fejlődéséhez, az fontos, míg bármi más gyakorlatilag fölösleges (Li 2005: 78).

ÖSSZEFOGLALÁS

Kína kivándorlása hosszú időn keresztül meghatározó volt sok nyugati és délkelet-ázsiai ország számára, gondoljunk csak Szingapúr függetlenné válására, amiben a kínai lakosság szerepe meghatározó volt a 20. század közepén. Kína szemszögéből azonban évszázadokon át demográfiai és gazdasági veszteséget, továbbá nemzetbiztonsági kockázatot is jelentett az elvándorlás. Így volt ez a késői Csingtől egészen a közelmúltig, és a szabályozás leginkább tiltásokat és korlátokat jelentett; nem csoda, hogy a legfontosabb kivándorlási hullámok ugyan mindig különböző okok miatt, de a legkevésbé ellenőrzött déli tartományokból indultak. Ennek közvetlen hatásait ma is érzékelhetjük a beáramló külföldi tőke területi különbségeiben, a határokon átnyúló rokoni kapcsolatok politikai jelentőségén és számtalan más formában is.

A kivándorlás Kínából Mao halálával, illetve az azt követő Teng Hsziao-ping által megvalósított reformokkal vett fordulatot az 1980-as évek elején. Ennek átütő erejű jogi intézményei az 1986-os új, *A külföldiek ki- és belépéséről szóló törvény*, illetve a személyi igazolvány bevezetése voltak. A kivándorlás terén tett engedmények az 1980-as években nagyrészt a szellemi tőke és az innováció beáramlásának közvetett eszközeiként szolgáltak. A kiutazást a diákok, a tudósok és a szakemberek számára lehetővé tévő politika azonban egy igen jelentős min-

tázat megalkotásának is forrásává vált: mára meghatározó a magasan képzettek kivándorlása Kínából, és ez komoly veszteség az ország számára. A mai kínai regulatív politika azonban sokkal rugalmasabb, szemléletében a haszonszerzést kevésbé korlátozzák ideológiai elemek, éppen ezért már a kiutazást nem igyekeznek keretek közé szorítani, feltételekkel terhelni, sőt a visszatérést is egyre kevésbé erőlteti a kormány. A mai célok között nem a demográfiai veszteség fékezése, hanem a szellemi és közvetlen gazdasági tőke beáramlása a meghatározó, ezt pedig nem feltétlenül a hazautazással, visszatelepüléssel kívánja elérni a Népköztársaság.

IRODALOM

2007. évi II. törvény a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról. 35/A. §.
- Államadósság Kezelő Központ Zrt. (ÁKK) Állampapír forgalmazás. <http://www.akk.hu/hu/oldal/allampapir-forgalmazas>. Letöltve: 2018. 07. 22.
- Asian Development Bank Institute 2014: *Labor Migration, Skills and Student Mobility in Asia*. ADBI, Tokyo.
- Bank of China and Hurun Research Institute 2011: *Private Banking White Paper*. Bank of China and Hurun Research Institute, Beijing.
- Barabantseva, Elena 2005: The Party-State's Transnational Outreach: Overseas Chinese Policies of the PRC's Central Government. In *Greater China Occasional Paper Series, no. 2*. Institute of Chinese and Korean Studies, University of Tubingen.
- Barabantseva, Elena 2012: Who Are "Overseas Chinese Ethnic Minorities"? China's Search for Transnational Ethnic Unity. *Modern China*, 38(1), 78–109.
- Bernstein, Thomas P. 2010: Introduction: The Complexities of Learning from the Soviet Union. In Bernstein, Thomas P. – Hua-yu Li (eds.): *China learns from the Soviet Union, 1949–present*. Lexington Books, Lanham. 1–27.
- Brookings Institution 2014: Analysis of DHS Office of Immigration Statistics. In Singer, Audrey – Camille Galdes (eds.): *Improving the EB-5 Investor Visa Program: International Financing for U.S. Regional Economic Development*. Brookings Institution, Washington.
- Brown, Judith M. – Rosemary Foot (eds.): 1994: *Migration: the Asian Experience*. Macmillan, London.
- Brubaker, Rogers 2005: The 'Diaspora' Diaspora. *Ethnic and Racial Studies*, 28(1), 1–19.
- Canadian Citizenship & Immigration Resource Center. Quebec Immigrant Entrepreneur. <http://www.immigration.ca/en/quebec-business-immigration.html#investor>. Letöltve: 2018. 07. 11.
- Charney, Michael W. – Brenda S. A. Yeoh – Tong Chee Klong (szerk.): 2003: *Chinese Migrants Abroad. Cultural, Educational, and Social Dimensions of the Chinese Diaspora*. World Scientific Publishing, Singapore.
- Chen, Albert H. Y. 2011: The Law of Property and the evolving system of property rights in China. In Yu, Guanghua (ed.): *The Development of the Chinese Legal System. Change and Challenges*. Routledge, London. 81–112.
- Chin, James K. 2003: Reducing Irregular Migration from China. *International Migration*, 41(3), 49–72.
- Chin, Ko-Lin 1999: *Smuggled Chinese: Clandestine Immigration to the United States*. Temple University Press, Philadelphia.
- Choi, Ching Yan 1975: *Chinese Migration and Settlement in Australia*. Sydney University Press, Sydney.
- Christiansen, Flemming 2003: *Chinatown, Europe: an exploration of overseas Chinese identity in the 1990s*. RoutledgeCurzon, London.
- CIA World Factbook. Country Comparison. Net Migration Rate. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2112rank.html#ch>. Letöltve: 2018. 07. 11.

- Citizenship and Immigration Canada 2012: Business Immigrants - Investors: Findings from the Longitudinal Immigration Database (IMDB). IMDB 2008 Research Series.
- Clemens, Michael A. 2013: What Do We Know About Skilled Migration and Development? Migration Policy Institute. *Policy Brief*, 12(3), 1-12.
- Cole, Michael 2013: Portugal Takes on St Kitts as the Next Chinese Immigration Destination. *Mingtiandi*, 21 April, 2013. <http://www.mingtiandi.com/real-estate/outbound-investment/portugal-takes-on-st-kitts-as-the-next-chinese-immigration-destination/>. Letöltve: 2018. 07. 11.
- Cole, Michael 2014: Canada Slams Door on 45K Chinese Millionaires With End of Visa Program. *Forbes*, 13 February, 2014. <https://www.forbes.com/sites/michaelcole/2014/02/13/canada-slams-door-on-45k-chinese-millionaires-with-end-of-visa-program/#3bfacc04642e>. Letöltve: 2018. 07. 11.
- Committee on Self-Funded Study Abroad Service, CEAIE. Services for Chinese Students Study Abroad. <http://en.ceaie.edu.cn/agencies?columnid=39>. Letöltve: 2018. 07. 13.
- Commonwealth of Australia, Department of Immigration and Border Protection (DIBP) 2018: Significant Investor visa statistics. <http://www.border.gov.au/about/reports-publications/research-statistics/statistics/work-in-australia/significant-investor-visa-statistics>. Letöltve: 2018. 07. 11.
- DIBP 2014: *Australia's Migration Trends 2013-14. Emigration Trends and Policies in China: Movement of the Wealthy and Highly Skilled*. Commonwealth of Australia, Canberra.
- Docquier, Frédéric 2014: The brain drain from developing countries. *IZA World of Labor*, 2014: 31doi: 10.15185/izawol.31
- Embassy of the People's Republic of China in the United States. Washington DC. Passport Law of the People's Republic of China. <http://www.china-embassy.org/eng/ywzn/lsyw/vpna/faq/t710009.htm>. Letöltve: 2018. 07. 03.
- Freedman, Amy L. 2000: *Political Participation and Ethnic Minorities. Chinese Overseas in Malaysia, Indonesia, and the United States*. Routledge, New York.
- Government of Québec. Immigration rules and procedures. <http://www.immigration-quebec.gouv.qc.ca/en/informations/rules-procedures.html>. Letöltve: 2018. 07. 11.
- Hautzinger Zoltán – Hegedűs Judit – Klenner Zoltán 2014: *A migráció elmélete*. Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest.
- Hinton, William 2006: *Through a Glass Darkly U.S. Views of the Chinese Revolution*. Monthly Review Press, New York.
- Hurun Research Institute 2013: *The Chinese Millionaire Wealth Report 2013*. Hurun Report, Shanghai.
- ICEF Monitor 2016: A record number of Chinese students abroad in 2015 but growth is slowing. 6 Apr 2016. <http://monitor.icef.com/2016/04/a-record-number-of-chinese-students-abroad-in-2015-but-growth-is-slowng/>. Letöltve: 2018. 07. 11.
- Investor Visa Canada 2018. <http://www.investorimmigrationcanada.com>. Letöltve: 2018. 07. 11.
- Kenley, David L. 2003: *New culture in a new world: the May Fourth Movement and the Chinesediaspora in Singapore, 1919-1932*. Routledge, New York.
- Koudela Pál 2017: A kínai diaszpóra. *Polgári Szemle*, 13(1-3), 370-384. DOI: 10.24307/psz.2017.0931

- Kuah-Pearce, Khun Eng – Andrew P. Davidson (szerk.): 2008: *At home in the Chinese diaspora: memories, identities and belongings*. Palgrave Macmillan, New York.
- Lever-Tracy, Constance – David, Ip – Noel, Tracy 1996: *The Chinese Diaspora and Mainland China: An Emerging Economic Synergy*. Macmillan Press, Houndmills.
- Li, Cheng 2005: Coming home to teach: status and mobility of returnees in China's higher education. In Li, Cheng (ed.): *Bridging Minds across the Pacific: U.S.-China Educational Exchanges, 1978–2003*. Lexington, Lanham. 69–109.
- Lim, Walter S. H. 2013: *Narratives of Diaspora Representations of Asia in Chinese American Literature*. Palgrave Macmillan, New York.
- Lin, Mei 2010: Chinese Migrant Workers in Singapore: An Analysis Based on Interviews. *International Journal of China Studies*, 1(1), 194–215.
- Liu, Baocun; Xiaolin Liu – Liaojian Qu 2013: Cross-Border Higher Education in China: Development, Challenges and Responses. *Comparative Education Bulletin*, 15(1), 13–24.
- Liu, Geanghua 2014: *Private employment agencies and labour dispatch in China*. Working Paper. International Labor Organization, Geneva.
- Liu, Guofu – Zejun Du 2014: *The People's Republic of China Policy and Institutional Frameworks, National Report*. INTERACT Research Report 2014/19. European University Institute Robert Schuman Centre for Advanced Studies.
- Liu, Guofu 2006: *The Right to Leave and Return and Chinese Migration Law*. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden.
- Liu, Guofu 2009: Changing Chinese Migration Law: From Restriction to Relaxation. *International Migration & Integration*, 10(3), 311–333.
- Liu, Guofu 2011: *Chinese Immigration Law*. Routledge, London.
- Liu, Ping 2006: The Left-Wing Drama Movement in China and Its Relationship to Japan. *Positions*, 14(2), 449–466.
- Liu, Xiaoguang; Qin Gou – Feng Lu 2015: Remedy or Poison: Impacts of China's Outward Direct Investment on Its Exports. *China & World Economy*, 23(6), 100–120.
- Liu, Yanbin 2008: *Demographic Change and International Labor Mobility Implications for Business and Social Development in China*. Working paper for Symposium Demographic Change and International Labor Mobility in the Asia Pacific Region, organized by Pacific Economic Cooperation Council.
- Madokoro, Laura 2016: *Elusive refuge: Chinese migrants in the Cold War*. Cambridge, Harvard University Press.
- Meisner, Maurice 1999: *Mao's China and After. A History of the People's Republic*. The Free Press, New York.
- Miao, Lu – Wang, Huiyao 2017: *International Migration of China. Status, Policy and Social Responses to the Globalization of Migration*. Springer, Singapore.
- Ministry of Commerce People's Republic of China. Regulations on Management of Foreign Labor Service Cooperation. June 13, 2012. <http://english.mofcom.gov.cn/article/policyrelease/bbb/201209/20120908366677.shtml>. Letöltve: 2016. 07. 04.
- Ministry of Commerce, People's Republic of China. Brief Statistics on China's Foreign Labor Service Cooperation Overseas in 2015. <http://english.mofcom.gov.cn/article/statistic/foreigntradecooperation/201603/20160301273503.shtml>. Letöltve: 2018. 07. 11.

- Ministry of Commerce, People's Republic of China. Brief Statistics on China's Foreign Labor Service Cooperation Overseas in 2017. <http://english.mofcom.gov.cn/article/statistic/foreigntradecooperation/201802/20180202715875.shtml>. Letöltve: 2018. 07. 11.
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. Treaty of Good-Neighborhood and Friendly Cooperation Between the People's Republic of China and the Russian Federation. http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/t15771.shtml. Letöltve: 2018. 07. 08.
- Ministry of Land and Resources of the People's Republic of China. Land Administration Law of the People's Republic of China. http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Law/2007-12/12/content_1383939.htm. Letöltve: 2018. 07. 08.
- Nasolomampionona, Rakotonanahary Fanomezantsoa 2014: Profile of Chinese Outbound Tourists: Characteristics and Expenditures. *American Journal of Tourism Management*, 3(1), 17–31.
- National Bureau of Statistics 2014: National Economic and Social Development Statistics Bulletin. Beijing, National Bureau of Statistics, 2014. www.stats.gov.cn/tjsj/zxfb/201402/t20140224_514970.html. Letöltve: 2018. 07. 11.
- Nyíri Pál 2010: Transznacionalitás és a közvetítő kisebbség-modell: kínai vállalkozók Magyarországon. In Feischmidt Margit (szerk.) *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Budapest, Gondolat-MTA Kisebbségkutató Intézet. 141–151.
- Office of the Historian, Bureau of Public Affairs United States Department of State. U.S.-China Ambassadorial Talks, 1955–1970. <https://history.state.gov/milestones/1953-1960/china-talks>. Letöltve: 2018. 07. 14.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) 2013: World Migration in Figures. Database on Immigrants in OECD and non-OECD Countries: DIOC.
- Oyen, Meredith 2016: *The Diplomacy of Migration Transnational Lives and the Making of U.S.-Chinese Relations in the Cold War*. Ithaca, Cornell University Press.
- Park, Yoon Jung 2009: *Chinese Migration in Africa*. Occasional Paper No. 24. China in Africa Project. South African Institute of International Affairs, Braamfontein.
- President of the People's Republic of China. 2007: Law of the People's Republic of China on the Control of the Exit and Entry of Citizens. http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Law/2007-12/13/content_1383959.htm. Letöltve: 2018. 07. 02.
- President of the People's Republic of China. Law of the People's Republic of China on Control of the Entry and Exit of Aliens. <http://www.china.org.cn/english/travel/40340.htm>. Letöltve: 2018. 07. 02.
- Rae, Ian –Witzel, Morgen 2008: *The Overseas Chinese of South East Asia. History, Culture, Business*. Palgrave Macmillan, Houndmills.
- Reforms urged to attract overseas Chinese. *Xinhua*, 2012. március 11. http://www.china.org.cn/china/NPC_CPPCC_2012/2012-03/11/content_24865428.htm. Letöltve: 2018. 11. 21.
- Rithmire, Meg E. 2015: *Land Bargains and Chinese Capitalism: The Politics of Property Rights under Reform*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Scott, James C. 2009: *The Art of Not Being Governed: An Anarchist History of Upland Southeast Asia*. New Haven, Yale University Press.

- Shi, Mary 1995: China. In Baehr, Peter; Hilde Hey; Jacqueline Smith – Theresa Swinehart (eds.): *Human Right in Developing Countries 1994 Yearbook*. Kluwer Law and Taxation Publishers, Deventer. 151–202.
- Short, Philip 2001: *Mao: A Life*. Henry Holt and Company, New York.
- Shu-Ching Chen, Jean 2008: China's 'Go Out' Policy A One-Way Street. *Forbes*, 25 June, 2008. http://www.forbes.com/2008/06/25/cifa-zoomlion-construction-markets-equity-cx_jc_0625markets02.html. Letöltve: 2016. 07. 01.
- Soler-Matutes, Jacint 2000: Privatisation and Local Governments in Mainland China: A Critical Assessment. *Intereconomics*, 35(3), 137–145.
- St. Kitts & Nevis. Citizenship by Investment. St Kitts & Nevis Citizenship. <http://stkitts-citizenship.com/>. Letöltve: 2018. 07. 11.)
- The State Council. The People's Republic of China: Exit and Entry Administration Law of the People's Republic of China. http://english.gov.cn/archive/laws_regulations/2014/09/22/content_281474988553532.htm. Letöltve: 2016. 07. 04.
- Thunø, Mette – Pieke, Frank N. 2005: Institutionalizing Recent Rural Emigration from China to Europe: New Transnational Villages in Fujian. *International Migration Review*, 39(2), 485–514.
- Tichenor, Daniel J. 2002: *Dividing Lines: The Politics of Immigration Control in America*. Princeton, Princeton University Press.
- TRT World 2017: Pakistan and India join SCO security bloc. <https://www.trtworld.com/asia/pakistan-and-india-join-sco-security-bloc-7750>. Letöltve: 2018. 07. 02.
- U.S. Department of Homeland Security. U.S. Citizenship and Immigration Services. EB-5 Immigrant Investor Program. About the EB-5 Visa. <https://www.uscis.gov/working-united-states/permanent-workers/employment-based-immigration-fifth-preference-eb-5/about-eb-5-visa-classification>. Letöltve: 2018. 07. 11.
- U.S. Department of State, Bureau of Consular Affairs: Table V: Immigrant Visas Issued and Adjustments of Status Subject to Numerical Limitations, Fiscal Year 2014. In Report of the Visa Office, 2014. Washington, U.S. Department of State.
- U.S. Department of State, Bureau of Consular Affairs: Table V: Immigrant Visas Issued and Adjustments of Status Subject to Numerical Limitations, Fiscal Year 2017. In Report of the Visa Office, 2017. Washington, U.S. Department of State.
- U.S. Department of State, Historical Office. Congress. Senate. Committee on Foreign Relations. 1957: American foreign policy. 1950–1955 basic documents. Government Printing Office, Washington.
- UK Spouse and Settlement Visa – Swift Immigration. <https://www.swiftimmigration.co.uk/uk-spouse-and-settlement-visa/>. Letöltve: 2018. 11. 21
- United Nations (UN) 2015b: *World Population Prospects: The 2015 Revision, Key Findings and Advance Tables*. United Nations, New York.
- United Nations (UN) 2017: *Migrant Stock by Origin and Destination, 2017*. United Nations, New York.
- United Nations (UN), Department of Economic and Social Affairs, Population Division 2015a: *Trends in International Migrant Stock: Migrants by Destination and Origin*. United Nations database, POP/DB/MIG/Stock/Rev.2015

- Wang, Huiyao 2012: *China's Competition for Global Talents: Strategy, Policy and Recommendations*. Asia Pacific Foundation of Canada, Research Report.
- Wichberg, Edgar 1994: The Chinese as Overseas Migrants in Brown. In Brown, Judith M. – Rosemary Foot (eds.): *Migration: the Asian Experience*. Macmillan, London. 12–27.
- Wiedemann Tamás 2017: Végleges: húszezer bevándorló érkezett a kötvényprogrammal. *Magyar Nemzet*, 2017. december 7.
- Wishnick, Elizabeth 2005: Migration and economic security: Chinese labour migrants in the Russian Far East. In Akaha, Tsuneo – Anna Vassilieva (eds.): *Crossing national borders: Human migration issues in Northeast Asia*. United Nations University Press, Tokyo. 68–93.
- Xiang, Biao 2003: Emigration from China: A Sending Country Perspective. *International Migration*, 41(3), 21–48.
- Xiang, Biao 2006: Emigration from China: a sending country perspective. In Liu, Hong (ed.): *The Chinese Overseas, Volume IV. Homeland Ties and Agencies of Interaction*. Routledge, New York. 352–379.
- Xiang, Biao 2012: Predatory Princes and Princely Peddlers: The State and International Labour Migration Intermediaries in China. *Pacific Affairs*, 85(1), 47–68.
- Xiang, Biao 2014: The Upward Concentration of Chinese Emigration and the Rise of China. *Compas*, 23 August 2014. <https://www.compas.ox.ac.uk/2014/the-upward-concentration-of-chinese-emigration-and-the-rise-of-china/>. Letöltve: 2016. 07. 01.
- Xiang, Biao 2015: The Rise of China, changing patterns of out-migration and identity implications. In Iredale, Robyn R. – Fei Guo (eds.): *Handbook of Chinese Migration: Identity and Wellbeing*. Edward Elgar, Cheltenham. 278–297.
- Xiang, Biao 2016: *Emigration Trends and Policies in China Movement of the Wealthy and Highly Skilled*. Migration Policy Institute, New York.
- Yang, Zan – Jie Chen 2014: *Housing Affordability and Housing Policy in Urban China*. Springer, Heidelberg.
- Yong, Ching-Fatt 2014: *Tan Kah-kee. The Making of an Overseas Chinese Legend*. World Scientific Publishing, Singapore.
- Young, Ian 2014: Canada scraps millionaire visa scheme, 'dumps 46,000 Chinese applications'. *South China Morning Post*, 12 February, 2014. <http://www.scmp.com/news/world/article/1426368/canada-scraps-millionaire-visa-scheme-dumps-46000-chinese-applications>. Letöltve: 2018. 07. 11.
- Zhu, Guobin 2012: The composite state of China under "One Country, Multiple Systems": Theoretical construction and methodological considerations. *International Journal of Constitutional Law*, 10(1), 272–297.
- 者徐哲 (Xu Zhe) 2019: 城市移民工低收 中共政府对抗贫困面临挑战** (A városi migráns munkavállalók jövedelmei alacsonyok, a kínai kormány kihívásokkal szembesül a szegénység elleni küzdelemben.) NTD. Január 14. <http://ca.ntdtv.com/xtr/gb/2017/10/15/a1346844.html> Letöltve: 2019. 01. 14.
- 非洲裔人员聚集事件调查：数万人非法居留广州** (Nyomozás az afrikai csoportosulás ügyében: tízezrek tartózkodnak illegálisan Kantonban. 新华网 (XinhuaNet) 2009 július 20. <http://news.sina.com.cn/c/sd/2009-07-20/095918257011.shtml> Letöltve: 2019. 01. 14.

EMIGRATION AND ITS REGULATION IN CHINA

ABSTRACT

Since the eighties China opened its doors and made possible for a narrower group of the population to leave the country legally. Emigration then was under tight control and served economic purposes. The regulation of outward migration was characterized by restrictions in China since the period of the Qing dynasty. In the last two decades, however, less and less formal elements are limiting citizens' exit and staying abroad, and the leadership is increasingly resilient about the economic benefits of emigrants. Today Chinese governments keep in mind not only the import of the human capital and direct foreign investments but also try to develop a global network. Nevertheless, emigration from China is still modest and characterized rather by high status groups. Increase in emigration is determined by the growing role of investor and student groups. Causes can be found partly in the strengthening of the economy, partly in the restrictions of receiving countries. Student emigration begun with the Open Door Policy and the government supported the accumulation of human capital then. Foreign degrees are extremely valuable in China up today, despite the development of higher education in principle solved the replenishment. However, a significant part of those emigrated to study does not return to China even today. The emigration of unskilled or low-skilled physical workers is tightly controlled by the governments, its direction and conditions are determined by the changes in Chinese foreign investments. At the same time, significant liberalization has also taken place in this area.

A FELSŐOKTATÁSI HALLGATÓK ÖNKÉNTESSÉGE ÉS A HALLGATÓK CSALÁDTERVEINEK ÖSSZEFÜGGÉSEI*

Fényes Hajnalka – Markos Valéria

ÖSSZEFOGLALÓ

Tanulmányunkban a *Család és karrier* kutatás keretében vizsgáljuk, hogy a felsőoktatási hallgatók önkéntessége mennyiben jár együtt a házasság tervezésével (kontra egyéb párkapcsolati tervek) és az átlag feletti gyermekszámtervekkel. Hipotézisünk szerint az önkéntesség és az átlagnál több gyermek tervezésének hátterében egy közös (általunk nem mért) ok állhat, a diákok altruista attitűdje, emiatt a két tényező között együttjárás figyelhető meg. Regressziós eredményeink szerint a házasság tervezésére elsősorban a vallásosság, a jobb anyagi helyzet, az apa magasabb iskolázottsága, valamint a hallgatótársakkal való kiterjedt kapcsolatok voltak pozitív hatással. Azonban a nagyobb tervezett gyermekszám esélyét növelte a diákok vallásossága mellett az is, ha valaki egyetemi éve alatt önkénteskedett. Meggyőződésünk szerint tehát az altruizmus, a tolerancia és a segítőkészség fejlesztése a diákok körében pozitív hatással lehet mind a családalapítási tervekre, mind az önkéntességre. Fontos megjegyezni azonban, hogy itt csak a házasság és az átlagosnál több gyermek tervezését vizsgáltuk, ám mint azt a szakirodalomból is tudjuk, ezek a tervek nem biztos, hogy meg is valósulnak.

Tárgyszavak: önkéntesség, felsőoktatási hallgatók, házasság és családtervek, kvantitatív elemzés

Fényes Hajnalka, Debreceni Egyetem, Szociológia és Szociálpolitika Tanszék
E-mail: fenyesh@gmail.com

Markos Valéria, Debreceni Egyetem, Nevelés és Művelődéstudományi Doktori Program
E-mail: markosvaleria.90@gmail.com

* Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-3-III-DE-240. kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

BEVEZETÉS

Tanulmányunkban az önkéntesség és a családtervek összefüggéseit (lehetséges együtt járását) vizsgáljuk a felsőoktatási hallgatók körében. A családi állapot és a gyermekszám kapcsolata az önkéntességgel fontos kutatási terület a felnőtt lakosság körében, a nemzetközi és a hazai szakirodalomban. Kutatásunk újszerűségét adja, hogy mi a felsőoktatási hallgatók család- és párkapcsolati terveivel hozzuk összefüggésbe a diákok önkéntes munkában való részvételét. Hipotézisünk szerint a hallgatók önkéntes munkájában jelenlevő altruista attitűd családalapítási terveikben is megjelenhet, és ez a mögöttes tényező okozhatja a két dolog együtt járását.

A tanulmány elméleti részében elsőként a párkapcsolati és családalapítási jellemzők alakulását vizsgáljuk a magyarországi felnőtt népesség körében, majd a felsőoktatási hallgatók párkapcsolati és családterveit mutatjuk be az eddigi hazai kutatások alapján. Foglalkozunk az önkéntesség általános jellemzőivel, majd a felsőoktatási hallgatók önkéntes tevékenységeivel. Ezután a családi állapot, a gyermekszám és az önkéntesség összefüggéseit vizsgáljuk a felnőtt lakosság körében a szakirodalom alapján. Empirikus munkánkban elsőként a hallgatók önkéntességének gyakoriságát és annak motivációit tárjuk fel, majd vizsgáljuk ezek kapcsolatát a családtervekkel. Ezután regressziós modellek segítségével két függőváltozóra, a házasság kontra egyéb párkapcsolat tervezésére, valamint az átlagosnál több vagy kevesebb gyermek tervezésére vonatkozó hatásokat tárjuk fel, és az önkéntesség mellett számos más magyarázóváltozót is bevonunk. Elméleti munkánk végén hat hipotézist fogalmazunk meg a szakirodalomra támaszkodva, amelyeket az összegzésben ellenőrizzük.

PÁRKAPCSOLATI ÉS CSALÁDALAPÍTÁSI JELLEMZŐK ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON

1970-es évek közepén magas házassági arány jellemezte a magyar társadalmat; az emberek csaknem 95%-a életében legalább egyszer megházasodott. Ennek okát azzal magyarázták, hogy azokban az években léptek családalapítási korbba a Ratkó-korszak gyermekei. Ugyanakkor számos népesedéspolitikai intézkedés és az életszínvonal emelkedése is hozzájárult a házassági kedv növekedéséhez. A házasságkötés elhatározásában fontos tényezőként jelent meg a fiatalok anyagi érdekeinek szem előtt tartása, a meghatározó ideológia, valamint a szülők házasságra ösztönző attitűdje (Somlai – Tóth 2002).

Az utóbbi évtizedekben jelentős csökkenést mutatott a házasságkötések száma. A párkapcsolati tartalmak átalakulásának oka a fiatalok tanulmányainak kitolódásával magyarázható. Az oktatási intézményekben eltöltött évek meghosszabbodása, a munkaerőpiacra való belépés késleltetésének következtében a családalapítás is kitolódik. Annak ellenére, hogy a házassági hajlandóság csökkenni látszik a fiatalok körében, a házasság megítélése és a gyermekvállalási hajlandóság pozitív képet mutat. A fiatalok családcentrikusak, ugyanakkor a tervezettnél később és kevesebb gyermeket vállalnak, illetve kevesebben kötnek házasságot, mint ahány tervezik (Kapitány 2002, KSH 2012, Engler 2014).

Magyarországon a házasságkötések mélypontja 2010-ben volt, azóta folyamatos javulás volt tapasztalható. Ugyanakkor 2017-ben megtorpant az emelkedés, és 2,5%-kal csökkent a házasságkötések száma 2016-hoz képest. A 2010 és 2016 közötti növekedést több tényező okozhatta, így a 2009-es gazdasági válság lecsengése, a gazdasági helyzet javulása, az elhalasztott házasságok pótlása, valamint a házasságokat támogató kormányzati rendelkezések és támogatások bevezetése (Murinkó – Rohr 2018).

Napjainkban sokan választják a hosszabb távú élettársi kapcsolatot és a házasság nélküli gyermekvállalást is. Ezek a jelenségek az 1990-es években kezdtek általánossá válni, de már a 1970-es években megkezdődtek. Paradoxon, hogy míg a családi életformák pluralizálódása figyelhető meg (Somlai 2013), továbbra is tradicionális értékek uralkodnak a magyar lakosság körében (Pongráczné – S. Molnár 2011). A társadalom többsége jobban elfogadja a házasságot, mint az élettársi kapcsolatot, de mérsékelten nő a házasság nélküli együttélés elfogadottsága is. 2013-as adatok szerint az inkonzisztencia csak látszólagos, és az egyéni élethelyzettől erősen függ, hogy mi az elfogadott. Rohr (2017) a felnőtt népesség véleményeit vizsgálva azt az eredményt kapta, hogy az élettársi kapcsolatok elfogadottsága az aktuális párkapcsolati helyzettel (házas, elvált, hajadon/nőtlen, özvegy) és az életkorral függött össze leginkább, de befolyásolta a vallásosság és az egyén lakhelyének településtípusa is.

Az ezredforduló óta 2016-ig minden életkori csoportban csökkent a házások aránya, ugyanakkor nőtt az élettársi kapcsolatok aránya. Ez a változás a korábban házas 30–40 éves korosztályt is érintette; a házások aránya a 40-es éveikben járók alig 50%-át teszik ki. A 25–39 évesek negyede, a 40–44 évesek ötöde él élettársi kapcsolatban. Látható tehát, hogy 40 év fölött is tartósan jelen van ez a fajta párkapcsolati forma (Murinkó – Rohr 2018).

Elsősorban a fiatalokat jellemzi az ún. látogató partnerkapcsolat (együttélés nélküli párkapcsolat). Az *Életünk fordulópontjai* kutatás 2016-os adatai alapján a

látogató kapcsolatban élők 40%-a 30 év alatti, 18%-a a 30-as, míg 20%-a a 40-es éveiben járt, míg ötödük 50 év feletti volt (Murinkó – Rohr 2018).

Magyarországon az elmúlt években a gyermekek számának tekintetében nem mutatható ki növekedés, ugyanakkor a gyermekvállalási kedv nőtt. Ennek oka a gyermekvállalási korban lévő nők számának csökkenése. Míg 2011-ben a teljes termékenységi arányszám 1,23 volt, addig 2017-re 1,49-ra emelkedett, ami még mindig nem éri el a népeség újratermelődéséhez szükséges 2,1 értéket. A gyermekvállalási hajlandóságot az iskolai végzettség is jelentősen befolyásolja. Az elmúlt időszakban elsősorban az alacsonyabb iskolázottságú fiatalok terveztek több gyermeket. Nemcsak a gyermekvállalási kedvet, hanem a gyermekszámot is befolyásolja az iskolai végzettség. A középfokú végzettségűek körében az egygyermekes, a felsőfokú végzettségűeknél a kétgyermekes, míg az alacsony végzettségűeknél a három- vagy többgyermekes családmódel a leggyakoribb (Kapitány – Spéder 2018, Monostori – Murinkó 2018).

A FELSŐOKTATÁSI HALLGATÓK PÁRKAPCSOLATI ÉS CSALÁDALAPÍTÁSI TERVEI

A kutatások azt mutatják, hogy a fiatalok prioritásokat állítanak fel a jövőjükkel kapcsolatban. Egy, a felsőoktatási hallgatók család- és karrierterveiről szóló kutatás szerint kimutatható, hogy a diákok saját elvárásaiknak szeretnének leginkább megfelelni, diplomájukat megszerezni, szakmai kapcsolataikat megalapozni, és váltakozik életükben a család és a karrier prioritása (Mohácsi – Juhász 2017)

A szakmai (munkaerőpiaci elhelyezkedés, karrierépítés, továbbtanulás) és magánéleti tervek (párkapcsolat, gyermekvállalás) nem egymás mellett, hanem egymást követve jelennek meg. Kiemelten jellemző ez a magas iskolai végzettséget elérő hallgatókra. Emellett az iskolai végzettség emelkedésével nő a kívánt és a realizálódott gyermekszám közötti különbség. Azaz, minél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik a fiatal, annál kisebb az esélye, hogy megvalósítsa a családalapítással kapcsolatos terveit (Kopp – Skrabski 2003, Engler 2018).

A *Család és karrier* kutatás eddigi eredményei szerint a felsőoktatási hallgatók többsége minimum egy gyermeket szeretne, ugyanakkor a hallgatók többsége kétgyermekes családmódelben képzei el az életét, továbbá a nők körében gyakoribb a több gyermek tervezése. A tervezett gyermekszámot a család nagysága (testvérek száma) és a család szubjektív anyagi helyzete is befolyásolja. Kimutatható, hogy azok, akik rosszabb anyagi helyzetben élnek,

bizonytalanabbak a gyermekvállalással kapcsolatban, és legfeljebb egy gyermeket terveznek (Engler 2018).

A fiatalok magánéleti és családalapítási tervei kapcsán regionális különbségek is láthatók. A kisebb településen élők és a kisebb vidéki egyetemek hallgatói számára fontosabb a házasságkötés. A vidéki egyetemek hallgatói a diploma-szerzést követő években szeretnék gyermeket vállalni (25–30 év), ezzel szemben a fővárosi hallgatók rugalmasabbak a gyermekvállalás időzítésével kapcsolatban (Fináncz 2018).

A párkapcsolati tervek és a munkaértékek kapcsán Bocsi (2018) eredményei szerint a férfiak esetében egyaránt fontos a karrierépítés, a munkába való kiteljesedés és a párkapcsolat. Azok a nők, akik fontosabbnak tartják az elköteleződést (pl. házasságot terveznek), a munkaértékek tekintetében meghatározó, hogy a kollégák barátságosak legyenek, illetve a munkahely jó hangulatú legyen, valamint a munkát és a családot össze tudják egyeztetni. A férfiak munkaértékei és a tervezett gyermekszám tekintetében az adatok azt mutatják, hogy a nagyobb tervezett gyermekszám a munka társas beágyazottságával, az önálló és felelősségteljes munkával, illetve egyes intrinzik értékekkel, mint a sikerélmény és az érdekes munka áll kapcsolatban. A nők munkaértékei kapcsán az látható, hogy a karrier, a biztos munkahely és a magas kereset nem függ össze a tervezett gyermekszámmal. Az adatok szerint azonban a kettő vagy annál több gyermeket tervező nők körében a munka szociális, társas dimenziója a leglényegesebb (Bocsi 2018).

AZ ÖNKÉNTESSÉG JELLEMZŐI HAZAI ÉS NEMZETKÖZI KUTATÁSOK ALAPJÁN

2001-ben az ENSZ, az önkéntesek nemzetközi éve alkalmából kibocsátott egy dekrétumot, amelyben megfogalmazta az önkéntesség jellemzőit és kritériumait. Az önkéntességről hazánkban a 2005. évi LXXXVIII. törvény szól, amely kimondja, hogy önkéntesnek számít az a személy, aki anyagi ellenszolgáltatás nélkül végez közérdekű tevékenységet egy fogadószervezetnél. A végzett tevékenységnek tehát formális, szervezett keretek között kell folynia. Ugyanakkor a szakirodalom szerint létezik szervezetten kívüli, informális önkéntes tevékenység is (Czike – Szabóné 2010, Fényes 2015).

A nemzetközi szakirodalom az önkéntesség négy fő ismervét különbözteti meg, tanulmányunkban mi is ezt a definíciót fogadjuk el (Cnaan – Amroffell 1994, Wilson 2000, Dekker – Halman 2003, Handy et al. 2010):

1. Önkéntes tevékenység nem kötelező, az egyén önként, szabad akaratából és belső indíttatásból végzi.
2. Az egyén tevékenységéért cserébe nem jár anyagi ellenszolgáltatás.
3. Az önkéntesség elsősorban más személy, csoport vagy a társadalom hasznát, a közjót szolgálja.
4. A negyedik kritérium Wilson (2000) és Voicu – Voicu (2003) szerint az, hogy az önkéntesség általában szervezett keretek között folyik.

Az Európai Parlament Kutatói Szolgálat szerint 2016-ban Szlovéniában, Dániában, Írországban és Hollandiában volt a legmagasabb az önkéntesek aránya, míg Lengyelországban, Görögországban és Magyarországon a lakosság mindössze egyhatoda önkénteskedett (Volunteurope 2018).

Kelet-Közép-Európa és Nyugat-Európa közötti különbség az önkéntességben is megnyilvánul. A nyugati országokban, ahol a demokrácia stabil, az önkéntesség aránya jóval magasabb, mint a keleti országokban (Juknevičiusa – Savicka 2003).

Mindazonáltal Bartal (2008) vizsgálata és a Központi Statisztikai Hivatal (2016) adatai alapján látható, hogy Magyarországon az önkéntesek aránya nőtt a lakosság körében a rendszerváltás után. Azonban az önkéntességnek nemcsak számbeli alakulásában történtek változások, hanem társadalomstatistikai jellemzőiben is. Míg a rendszerváltozást követően a férfiak, később inkább a nők önkénteskedtek nagyobb arányban. Az életkor szempontjából egyre népszerűbb az idősebb, azaz a nyugdíjas korosztály körében a fizetetlen munkavégzés, míg a családi állapot tekintetében ma is, mint ahogy húsz évvel korábban, inkább a házasok önkénteskednek. Míg a rendszerváltás idején a felsőfokú végzettségűek önkénteskedtek többen, mára a szakmunkás és szakközépiskolai végzettségűek körében is népszerűvé vált. A településtípusok esetében hasonló tendencia mutatható ki, mint Európa szerte; inkább a vidéki lakosságra jellemző az önkéntesség, mint a városok lakosaira.

Bartal (2010) újabb eredményei szerint alig van különbség nemenként az önkéntesség gyakoriságában, viszont Czike és Kuti 2006-os eredményei szerint a felnőtt lakosság körében épp a férfiak körében volt gyakoribb. Ennek oka lehetett, hogy a nők segítő attitűdje nem csak az önkéntességben jelenik meg, hanem családi feladataikban is. Emellett az önkéntesség területe is eltér nemenként, a segítő célú, szociális intézményekben folyó önkéntes munka inkább a nőkre, a későbbiekben definiált új típusú önkéntesség pedig inkább a férfiakra jellemző (Czike – Kuti 2006).

Egy friss kutatás szerint nemenként, a 15–74 éves korosztályban a nők nagyobb hajlandósággal végeznek önkéntes munkát, mint a férfiak, bár a különb-

ség kicsi (a nők 35%-a, a férfiak 33,6%-a). Különbség mutatkozik abban is, hogy szervezett keretek között vagy közvetlenül végez valaki segítő tevékenységet. Míg a nők ez utóbbit, azaz a közvetlen segítségnyújtást részesítik előnyben, addig a férfiak többsége a szervezett keretek között folyó munkát preferálja (Váradi 2017).

Perpék Éva (2012) azt vizsgálta Magyarországon, hogy mely tényezők képesek befolyásolni az önkéntességet a felnőtt lakosság körében. Eredményei szerint a magasabb iskolai végzettség és a gazdasági aktivitás növeli a másokon való segítési hajlandóságot. Mindemellett a vallásosság, kiváltképp a templomba járás növeli az önkéntes munkavállalás esélyét. Azonban a társadalmi tőke nagyobb mértékben képes fokozni az önkéntes hajlandóságot, mint a szociodemográfiai tényezők. A társadalmi tőkén érti a kiterjedtebb baráti kört, a formális és nem formális interakciókat, a családi kapcsolatokat, a több gyermek vállalását, a vallásosságot, a szervezeti tagságot, a személyes társasági kapcsolathálózatot és a másokba vetett bizalmat (Perpék 2012).

A szakirodalom szerint (Voicu – Voicu 2003, Ruiter – De Graaf 2006, Wilson – Musick 1997, Fényes 2015, Pusztai – Fényes 2014) az önkéntesség és a vallásosság között szoros összefüggés mutatkozik. Azok, akik vallási közösségek tagjai, gyakrabban vesznek részt önkéntes tevékenységben, mint azok, akik nem tartoznak ilyen közösségekbe. Ennek hátterében az áll, hogy az egyházi közösségekben több információ áll rendelkezésre önkéntes munkalehetőségekről, emellett a mások segítésének fontossága egyfajta erkölcsi kötelesség is a közösség tagjainak számára.

AZ ÖNKÉNTESÉG ÉS A FIATALOK

A Flash Eurobarométer 2015-ös adatai szerint jelentős eltérések mutathatók ki országonként, a fiatalok önkéntes tevékenységében. Írországban (42%), Dániában (39%) és Hollandiában (38%) a 15–30 év közötti fiatalok több mint egyharmada vett részt szervezett önkéntes tevékenységekben az elmúlt egy évben, míg Bulgáriában (10%), Görögországban (13%) és Svédországban (15%) önkénteskedtek a legkevésbé. Magyarországon a megkérdezettek 18%-a végzett önkéntes tevékenységet, ami jóval elmarad az EU-átlagtól (25%). Ha megvizsgáljuk a válaszadók szociodemográfiai hátterét, láthatjuk, hogy azok a fiatalok, akik 20 évesen vagy idősebb korban hagyták el az oktatási rendszert (azaz feltehetőleg magasabb iskolai végzettségűek), nagyobb valószínűséggel vettek részt önkéntes munkában (26%), mint azok, akik 16–19 éves korukban

(20%) vagy 15 éves koruk előtt (15%). Az önkéntességben való részvétel szintén alacsonyabb a fizikai munkát végzők körében (17%), míg a többi foglalkozási csoportban magasabb (25–27%). A vidéken élő fiatalok nagyobb valószínűséggel önkénteskednek (29%), mint a városban élők (24%). Az életkor tekintetében is különbség mutatkozik: a 15–19 évesek 29, a 20–24 évesek 26, míg a 25–30 évesek 23 százaléka volt önkéntes (European Youth 2015).

A felsőoktatási hallgatók körében végzett kutatások szerint az önkéntesség aránya a fiataloknál fokozatosan nő (Fényes 2015, Fényes – Markos 2016, Markos 2018). A Debreceni Egyetemen 2005-ről 2010-re az önkéntesek száma több mint kétszeresére emelkedett (2010-ben a hallgatók 26%-a végzett önkéntes munkát egyetemi tanulmányai alatt), ugyanakkor nemeként alig volt különbség a két adatfelvétel során, annak ellenére sem, hogy a vallásosság növeli az önkéntesség előfordulását (Pusztai – Fényes 2014), és a nők gyakoribb közösségi vallásgyakorlók. Az eredményt még az sem befolyásolja, hogy a felsőoktatásban tanuló férfiak általában jobb társadalmi háttérrel érkeznek, és az önkéntesség is a kedvezőbb háttérű diákokra jellemző.

A hazai (Czike – Bartal 2004, Czike – Kuti 2006) és nemzetközi kutatások (Wollebek – Selle 2003, Hustinx 2001) egyaránt vizsgálják, hogy mi motiválja a fiatalokat az önkéntes munkavállalásra. Az önkénteseket korábban jellemző altruisztikus motivációkat (a társadalom számára hasznos legyen, másokért való cselekvés, a saját és mások jogainak és érdekeinek védelme) egyre inkább felváltják az önérdékű, szakmai tapasztalatszerző, ún. új típusú önkéntes motivációk. Ilyen individualisztikus motiváció többek között a kapcsolatépítés, a hasonló érdeklődésű körüekkel való találkozás, a másokkal közös szabadidős, sporttevékenység végzése, az információszerzés, a készségfejlesztés és a munkatapasztalat-szerzés.

Fényes és munkatársai (2012) az új típusú önkéntes munka vonatkozásában vizsgálták a bourdieu-i tőkefajták konvertálását a fiatalok körében. Az önkéntes munkának nem közvetlen célja a gazdasági tőkenövelés, így inkább koncentrálnódhat a kulturális, illetve a társadalmi/kapcsolati tőke bővítésére. Ha valaki szocializációja során nem rendelkezik elegendő kulturális tőkével, az önkéntes munkavégzés során szerzett tudás, tapasztalat, információ segítheti az egyént egyfajta inkorporált kulturális tőkéhez jutni. Ennek elsajátítása hosszú folyamat. Időt, energiát fektet be az egyén, amely beruházásáldozatokkal jár, ugyanakkor az inkorporált tőke a személyiség részévé válik. A kulturális tőke mellett, ha valaki nem rendelkezik elegendő kapcsolati tőkével, annak hiányát az önkéntességgel pótolni tudja. Az önkéntesség által szerzett kulturális és kapcsolati tőkét pedig a későbbi álláskeresés során kamatoztatni tudja, így végső soron gazdasági tőkévé tudja konvertálni a jövőben.

A CSALÁDI ÁLLAPOT, A GYERMEKSZÁM ÉS AZ ÖNKÉNTESSÉG ÖSSZEFÜGGÉSEI A FELNŐTT LAKOSSÁG KÖRÉBEN

Granovetter (1973) szerint az interperszonális kapcsolatok erőssége a minimális ismeretségtől a barátságon át, a szoros rokoni szálakig terjedhet. A kapcsolat intenzitását több tényező határozza meg, mint például az együtt eltöltött idő hossza, a kapcsolat érzelmi erőssége és közvetlensége, vagy a reciprocitás mértéke. Granovetter (1983) az erős kötésekén túl (családtagok, barátok) megkülönbözteti az ún. gyenge kötésekét, amelyek során az egyén a sajátjától eltérő társadalmi csoport tagjaival kerül kapcsolatba. Az önkéntesség mind a gyenge, mind az erős kötések kialakításában és fenntartásában fontos eszköz lehet.

Az önkéntes munkavégzés során kialakított viszonyok segíthetik a munkaerőpiaci kapcsolatok kialakítását, de a baráti vagy párkapcsolatok kialakításának is kedvezhet, amely a jövőben, házasság formájában társadalmilag is intézményesülhet. Azonban azok az egyének, akiknek az önkéntesség során fő cél az új emberekkel vagy egy új partnerrel való megismerkedés volt, az új kapcsolat kialakítását követően akár félbe is szakíthatják tevékenységüket, hiszen a motivációjuk jelentősen lecsökken (Lancee – Radl 2014).

Einolf és Philbrick (2014) vizsgálták, hogy a házasság vajon elszakítja-e az egyént a társadalomtól, vagy épp ellenkezőleg, hozzájárul-e a társadalmi tőke növeléséhez. Fő kutatási céljuk annak vizsgálata volt, hogy a házasság hogyan befolyásolja az önkéntességet és a jótékonyági hajlandóságot. A 2001 és 2009 között lefolytatott vizsgálat során kimutatták, hogy a férfiak a házasságot követő kezdeti időszakban nagyobb valószínűséggel jótékonykodtak, mint a házasságot megelőzően, míg a nők ezzel ellentétben kevésbé adományoztak és kevesebbet is önkénteskedtek, mint korábban.

Reed és Selbee (2001) szerint a házasságot követően az egyének önkéntességgel kapcsolatos attitűdjei jelentősen átalakulnak. A gyermek(ek) születésével járó plusz kötelességek, elvárások és a szülői szereppé válás jelentős hatással lehetnek az önkéntes munkavégzés gyakoriságára. A gyermek meglétén túl, a gyermek kora is befolyásolja az önkéntességet. A gyermek nélküli, ám házas párok önkéntességi aktivitását ugyanaz jellemzi, mint az egyedülállókat, azonban az is kimutatható, hogy a házaspárok kevesebbet önkénteskednek házasságuk korai szakaszában, hisz akkor inkább a saját közös életükre koncentrálnak, mint a nagyobb közösség érdekeire.

Az önkéntességet a házasság pozitívan is befolyásolhatja azáltal, hogy az egyik fél új környezetbe, közösségbe vezetheti partnerét, amely új kapcsola-

ti tőkeként kamatozhat a másik fél számára. Az önkéntesség gyakoriságában különbség mutatkozik a házastársi és az élettársi kapcsolatok mentén. Ennek értelmében Rotolo és Wilson (2006) szerint az önkéntes munka gyakoribb a házastársak körében, mivel az élettársak élete kevésbé kötődik egymáshoz, mint a házastársaké (Lancee – Radl 2014).

A korábban házasságban élők, majd egyedül maradtak (özvegyek, elváltak) számára az önkéntesség lehetőséget nyújthat kapcsolatok kialakítására, fenntartására, illetve olyan szociális igények kielégítésére, amelyet korábban az egyén partnerétől megkapott (Lancee – Radl 2014). Li (2007) szerint azonban az özvegyesség esetén csak az első néhány évben nő meg az önkéntes munkavégzés iránti hajlandóság.

Nesbit (2011) megállapítja, hogy az egyén önkéntességi hajlandóságát életében négy életciklus befolyásolhatja legjelentősebben: a gyermek születése, a válás, az özvegyesség és egy másik háztartástag halálának bekövetkezése. A válás tekintetében kimutatható, hogy az elvált férfiak nagyobb valószínűséggel és több munkaórában önkénteskednek, mint az elvált nők.

Bartal (2010) egy hazai mintában vizsgálta, hogy milyen összefüggés mutatható ki a családi állapot és az önkéntes munkavégzés között. Az eredmények szerint az önkéntesek többsége házas (50%), míg a második legnépesebb csoport a hajadonok/nőtlenek csoportja (26%) volt.

Annak oka, hogy a házasságban élők magasabb arányban önkénteskednek, mint az elváltak, a nőtlenek, a hajadonok vagy az özvegyek, az, hogy az együttélés miatti áldozatvállalás normái és a személyes példamutatás hangsúlyosabban jelenik meg a családokban. A házasok gyakrabban élnek idős, beteg, gondozásra szoruló családtagjaiktól külön háztartásban, akiknek segítségre van szükségük. A gyermeknevelés és az ezzel járó többletfeladatok nagyobb arányban igénylik a szülői támogatást és az önzetlen tevékenységeket (Váradí 2017).

Bartal (2010) kimutatta, hogy a gyermekszám növekedésével arányosan mérséklődik az önkéntesek száma. Az adatok szerint a gyermektelenek 87, az egygyermekes családok 89, a kétgyermekesek 90, míg a három- és többgyermekes családok 91%-a nem végzett önkéntes tevékenységet az elmúlt évben (Bartal 2010).

A 2008-as *Európai értékvizsgálat* eredményeihez hasonlóan, 2014-ben készített időmérleg-felmérés sem mutatott jelentős összefüggést a gyermekszám és az önkéntes munkavégzés között. A gyermek nélküli megkérdezettek 34,3, az egygyermekes családok 33,5, a kétgyermekesek 36, míg a három- vagy többgyermekes családok 34,2%-a számolt be önkéntes tevékenységéről (Váradí 2017).

Molnár György és Kapitány Zsuzsa (2013) kutatási eredményei az önkéntesség és a gyermekvállalás tekintetében újszerű mintázatot mutatnak. Minél több, 15 éven aluli gyermeke van valakinek, annál valószínűbb, hogy az egyén végez önkéntes tevékenységet. Feltehetőleg az önkéntes munkavégzés nagy arányban a gyermekek iskolájához vagy óvodájához, vagy akár szabadidős tevékenységéhez köthető.

Azonban nemcsak a gyermekek száma, hanem a háztartásban élők segítő attitűdje is hatással lehet az önkéntességre. Több mint nyolcszor nagyobb az esélye annak, hogy valaki önkéntes munkát vállaljon, ha a családjában valaki már végez, vagy korábban végzett hasonló tevékenységet (Molnár – Kapitány 2013).

Összességében látható, hogy a feltárt szakirodalom kiemeli a család és a házasság pozitív hatását az önkéntességre, emellett a gyermekszám növekedése sem befolyásolja negatívan az önkéntesség előfordulását. Azonban nem születtek kutatások arra vonatkozóan, hogy milyen összefüggés (együtt járás) lehet az önkéntesség és a fiatalok családtervei között. Kutatásunk újszerűsége tehát annak vizsgálata, hogy a párkapcsolati és gyermekvállalási tervek milyen kapcsolatban állhatnak az önkéntességgel, amelynek eredményeit a tanulmány empirikus részében mutatjuk be. Mivel a Család és karrier kutatás fő témája a fiatalok párkapcsolati és családtervei voltak, ezért regressziós elemzéseinkben az ezekre vonatkozó hatásokat tárjuk fel, az önkéntesség mint magyarázó változó szerepel benne, bár tudjuk, hogy az önkéntesség és családtervek között nem feltétlenül van ok-okozati összefüggés, illetve az ok és okozat fel is cserélődhet. Összességében azt feltételezzük, hogy egy általunk nem mért mögöttes ok, az altruizmus okozhatja a két tényező együtt járását.

HIPOTÉZISEK

H1: Mintánkban az egyetemisták önkéntes munkában való részvétele viszonylag alacsony szintű lesz, de növekvő trendeket mutat a 2010-es, Debreceni Egyetemen mért adatokhoz képest (lásd Fényes 2015).

H2: Az egyetemi évek alatt önkénteskedők körében a klasszikus altruista motivációk mellett megjelennek az új típusú, szakmai tapasztalatszerző motivációk is. Az altruista motiváció összefügghet a házasság (kontra élettársi kapcsolat) és a több gyermek tervezésével, hiszen a gyermekvállalásra is jellemző lehet az altruista motiváció, míg a karrierépítő önkéntesség inkább a kevésbé családközpontú diákokra lesz a jellemző.

- H3: Az egyetemi évek alatt önkéntes tevékenységet végzők inkább terveznek házasságot és több gyermeket, mint akik nem végeznek ilyen munkát, elsősorban az ingyenes többletmunka iránti vonzódás és az altruista attitűd miatt, amely az önkéntességre és a családtervekre is jellemző lehet.
- H4: A nőkre, az idősebb és a vallásosabb hallgatókra inkább jellemző a házasság és a több gyermek tervezése (Engler 2018, Bacskai 2018).
- H5: A diákok társadalmi háttere szintén hatással lehet a családtervekre. A falusi lakhellyel rendelkezők több gyermeket és inkább házasságot terveznek az erősebb tradicionális beállítottságuk miatt. Azonban az is fennállhat, hogy a rosszabb anyagi helyzetben levők, akik már eljutottak a felsőoktatásig, nem terveznek annyian házasságot és több gyermeket, mert anyagilag nem érzik megvalósíthatónak. Emellett az apa magasabb iskolai végzettsége hathat még pozitívan a származási család anyagi helyzetén keresztül a családtervekre. A család kulturális tőkéjét elsősorban az anyák közvetítik gyermekeik felé, és feltételezésünk szerint a magasabb végzettségű anyák még negatív irányba is befolyásolhatják a tervezett gyermekszámot, és a karrierépítést egyenrangú célként fogalmazhatják meg gyermekeik felé.
- H6: A diákok hallgatótársaikkal való szorosabb kapcsolatrendszere növelheti a házasság tervezésének esélyét és a tervezett gyermekszámot, hiszen a jobb kapcsolatépítő készség segítheti a családtervezést, míg az elmagányosodás hátráltathatja azt.

ADATOK, MÓDSZEREK ÉS VÁLTOZÓK

Jelen tanulmány a Család és karrier kutatáson alapul, amely az EMMI Család- és Ifjúságügyért Felelős Államtitkárság, valamint a Három Királyfi, Három Királyné Alapítvány támogatásával valósult meg. Az adatfelvétel 2017-ben zajlott le 11 magyarországi felsőoktatási intézményben.¹ Az egyetemek kiválasztása során szakértői mintavétellel törekedtünk arra, hogy méret, régió és tudományterület² szerint reprezentatív legyen a minta. Az egyetemeken belül tudományterületenként véletlenszerűen kiválasztott szemináriumi csoportokat teljeskörűen kérdeztük le, biztosítva a minta valószínűségi jellegét.

¹ Eötvös Loránd Tudományegyetem, Óbudai Egyetem, Semmelweis Egyetem, Debreceni Egyetem, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Esterházy Károly Egyetem, Kaposvári Egyetem, Nyíregyházi Egyetem, Pécsi Tudományegyetem, Széchenyi István Egyetem, Szegedi Tudományegyetem.

² A tudományterületi felosztáshoz az MTA tudományterületi besorolását használtuk.

A lekérdezés papíralapon történt a nappali tagozatos diákok körében (az alapsokaságba és a mintánkba nem kerültek be a frissen belépő elsőévesek, mivel kutatási kérdéseink szempontjából még nem rendelkeztek kiértelt véleménnyel). Az eljuttatott 1600 kérdőívből 1502 értékelhető kérdőív érkezett vissza. Elemzéseinkben az adatbázis felhasználásával, az SPSS-program segítségével egyszerű megoszlásokat, keresztábra-elemzést, klaszterelemzést, valamint logisztikus regresszió elemzéseket végeztünk.

A klaszterelemzést az önkéntesség motiváció³ mentén végeztük el (a motivációk alpmegoszlásait lásd az 5. táblázatban). A logisztikus regresszióinkban az első függőváltozónk a házasság kontra egyéb kapcsolatforma tervezése⁴, a második a tervezett gyermekszám⁵ kétértékű (átlag alatti és feletti terv) változója. Magyarázóváltozóink az önkéntesség az egyetemi évek alatt⁶, a nem, a kor, a vallásosság, az objektív anyagi helyzet index⁷, a szubjektív anyagi helyzet⁸, az állandó lakóhely településének típusa, az apa és az anya elvégzett osztályainak száma, végül a kapcsolat a hallgatótársakkal index⁹.

³ Mennyiben motiváltak az alábbiak az önkéntes munkavégzésben? (1: egyáltalán nem 2: kis mértékben, 3: nagyobb mértékben, 4: teljes mértékben); Hogy segítsék másokon. Új ismeretek szerzése, szakmai fejlődés. Munkatapasztalat szerzése. Új ismerősök, barátok szerzése. Hogy jobban érzem magam. Beírhasam az önéletrajzomba. Mert barátaim és családtagjaim is önkénteskedtek. Hitbéli meggyőződésem miatt.

⁴ A változó részletes megoszlását lásd a 2. táblázatban.

⁵ A változó részletes megoszlását lásd a 3. táblázatban.

⁶ Végzett-e önkéntes munkát az egyetemi éveit alatt? (igen/nem)

⁷ 1: Van a hallgató családjának (1: van, 0: nincs, az indexet ezek összegéből képeztük) (Saját lakás, családi ház, Nyaraló, hobbitelék, Plazma-, LCD-televízió, Asztali számítógép vagy laptop otthoni internet-hozzáféréssel, Táblagép (tablet), e-book-olvasó, Mobilinternet (telefonon vagy táblagépen), Mosogatógép, Klíma, Okostelefon, Személyautó).

⁸ Hogyan jellemeznéd családod anyagi helyzetét?

4: Mindenünk megvan, jelentősebb kiadásokra is telik (pl. nyaralás), megtakarítani is tudunk.

3: Mindenünk megvan, de nagyobb kiadásokat nem engedhetünk meg magunknak.

2: Előfordul, hogy a mindennapi kiadásainkat nem tudjuk fedezni.

1: Gyakran megesik, hogy nincs pénzünk a mindennapi szükségletek fedezésére.

⁹ Van-e olyan hallgatótársad, akire igazak az alábbiak? (van/nincs).

Akivel megbeszéled a tanulmányaidkal kapcsolatos problémáidat.

Akivel megbeszéled magánéleti problémáidat.

Akivel rendszeresen együtt töltöd a szabadidődet.

Akivel megbeszéled a jövőre vonatkozó terveidet.

Aki betegség esetén meglátogat vagy telefonon keres.

Akitől könyvet, jegyzetet, füzetet kérsz kölcsön.

Akivel tudományos kérdésekről beszélgetsz.

Akivel olvasmányélményeidről, kultúráról, közéleti kérdésekről beszélgetsz.

Akivel művészetről beszélgetsz.

Akivel együtt tanulsz.

Akivel megbeszéled a jövőd pályáddal kapcsolatos elképzeléseidet.

1. táblázat: A vizsgált legfontosabb változók alapmegoszlásai, átlagai és szórásai
The distributions, means and standard deviations of the most important examined variables

Változó	Megoszlás (% , átlag / szórás)
Végzett-e önkéntes munkát az egyetemi éve alatt?	
igen	38%
nem	62%
Házasság kontra egyéb párkapcsolat tervezése	
házasság	43%
egyéb terv	57%
A tervezett gyermekszáma ^{a)}	
kettő vagy több	67.9%
kevesebb mint kettő	32.1%
Nem	
férfi	43.6%
nő	56.4%
Kor	22.8 / 2.59
Vallásosság	
az egyház tanításait követi vagy a maga módján vallásos	60.3%
egyéb	39.7%
Objektív anyagi helyzet index (0–10)	7.27 / 1.65
Szubjektív anyagi helyzet (1–4)	3.34 / 0.58
Az állandó lakóhely településének típusa	
város	74.2%
falu	25.8%
Az apa elvégzett osztályainak száma (8–20)	13.9 / 2.43
Az anya elvégzett osztályainak száma (8–20)	13.32 / 2.32
Kapcsolatitőke-index (1–11)	8.47 / 2.73

^{a)} *Megjegyzés:* a tervezett gyermekek számának átlaga 1,87

2. táblázat: A párkapcsolati terv változó megoszlása, %
Distribution of partnership plans variable, %

Párkapcsolati tervek	Megoszlás, %
Házasságot tervezek.	43,41
Együttélést tervezek, majd később házasságot.	43,93
Csak együttélést tervezek.	7,58
Nem fogunk összeköltözni.	0,44
Nyitott kapcsolatunk lesz.	1,69
Semmilyen módon nem akarok elköteleződni.	1,10
Egyéb	1,84
Összesen, fő	1359 (100,00)

^{a)} Megjegyzés: a tervezett gyermekek számának átlaga 1,87

3. táblázat: A tervezett gyermekszám változó megoszlása, %
The distribution of the number of planned children variable, %

Gyermekszám tervek	Megoszlás, %
Egyáltalán nem szeretnék gyermeket.	5,16
Legalább egy gyermeket szeretnék.	26,92
Legalább két gyermeket szeretnék.	47,95
Három gyermeket szeretnék.	15,47
Négy vagy több gyermeket szeretnék.	4,50
Összesen, fő	1222 (100,00)

Megjegyzés: a „még nem tudom” válaszokat adathiányként kezeltük.

Ezután megnéztük a regresszió két függőváltozója közötti kapcsolatot is, és szignifikáns összefüggést találtunk. A 4. táblázat szerint a házasságot tervezők 75,63%-a tervez kettő vagy több gyermeket, míg az egyéb párkapcsolati formát tervezőknél ez az arány csak 60,22%, összhangban a várakozásokkal.

4. táblázat: A házasság és a gyermekszám tervek közti összefüggés, %
The relationship between the plans of marriage and number of children, %

Megnevezés	0 vagy 1 gyermek tervezése	2 vagy több gyermek tervezése	Összesen
Házasság tervezése	24,37	75,63	100,00
Egyéb terv	39,78	60,22	100,00
N, fő	385	799	1184

Megjegyzés: a khi-négyzet próba 0,000 szinten szignifikáns.

EREDMÉNYEK

Eredményeink szerint a mintában szereplő diákok többsége saját bevallása szerint soha nem végzett önkéntes tevékenységet egyetemi éve alatt (mindössze 38% végzett). Az egyetemisták középiskolás korban végzett önkéntessége, önbevallásuk szerint valamivel nagyobb arányú volt (42%), de ez fakadhat definíciós problémákból is, hogy mit értenek a diákok önkéntes munka alatt. Fontos megjegyezni, hogy a középiskolákban, a 2011–2012-ben bevezetett Iskolai Közösségi Szolgálat (ami definíciószerűen nem önkéntes munka, mivel kötelező) hatását még nem tükrözhetik adataink, hiszen a 2016/2017-es tanévben elsőéves egyetemista hallgatóknak van csak ilyen tapasztalata, de ők nem szerepeltek kutatásunk mintájában.

Ezután a diákok önkéntességének motivációit vizsgáltuk meg, de csak azoknál, akik bevallásuk szerint önkéntes munkát végeztek (38%) egyetemi éveik alatt.

A legfontosabb motiváció a másokon való segítség, tehát a klasszikus altruista motiváció jelen van az egyetemisták körében (akárcsak a felnőtt lakosság körében). Majdnem ilyen erős motiváció azonban a munkatapasztalat-szerzés és a szakmai fejlődés, amely az új típusú önkéntesség jellemzője. Tehát a fiatalok önkéntességének motivációja inkább kevert; klasszikus és új típusú motivációk is megjelennek. A szakmai tapasztalatszerzés mellett a kapcsolatok építése is fontos a fiatalok számára az önkéntes munkavégzés során (a negyedik legfontosabb motiváció az új ismerősök, barátok szerzése).

5. táblázat: A diákok hány százalékát motiválták az alábbi szempontok az egyetem alatt végzett önkéntesség során (fontossági sorrendben), %

The % of students who were motivated by the given item, (in order by importance)

Motivációs szempont	Egyáltalán nem vagy kis mértékben motivált	Nagyobb vagy teljes mértékben motivált	Összesen	N, fő
Hogy segítsék másokon	13,8	86,2	100,0	428
Új ismeretek szerzése, szakmai fejlődés	13,9	86,1	100,0	403
Munkatapasztalat szerzése	16,9	83,1	100,0	419
Új ismerősök, barátok szerzése	19,5	80,5	100,0	426
Hogy jobban érezzem magam	26,5	73,5	100,0	422
Beírhattam az önéletrajzomba	41,3	58,7	100,0	433
Mert barátaim és családtagjaim is önkénteskedtek	60,9	39,1	100,0	430
Hitbéli meggyőződésem miatt	64,4	35,6	100,0	433

Érdekes eredmény a lista végén szereplő három motiváció. Az önéletrajzba való beírhatóság egy, az USA-ban és Kanadában végzett vizsgálat szerint elsődleges az ott élő fiatalok körében (Handy et al. 2010), ám hazánkban e motiváció fontossága alacsony. Eszerint Magyarországon (és más kelet-közép-európai országban) a munkáltatók még nem veszik figyelembe az állásinterjún az önkéntességet olyan mértékben, mint nyugaton, az önkéntesség kultúrája még nem eléggé elterjedt a munkáltatók körében. Azonban feltehetőleg a magyar fiatalok sem annyira tudatosak ebből a szempontból, mint nyugati társaik (nem annyira jellemző rájuk egyfajta korai „karrierépítés”). Emellett a barátok és családtagok önkéntessége és ennek buzdító hatása sem jellemző a fiatalokra, ami szintén az önkéntesség kultúrájának hiányosságait mutatja. A lista végén szerepel az „egyházi” motivációjú önkéntesség, ami nyugaton szintén gyakoribb. Itthon a diákok kétharmadánál a hitbéli meggyőződés nem volt fontos motiváló tényező az önkéntességben.

Ha megnézzük egyenként a motivációk összefüggését a házasság tervezésével és a tervezett gyermekszámmal, csak a hitbéli meggyőződés motiváló erejénél voltak szignifikáns összefüggések¹⁰ (és ez volt a legkevésbé fontos motiváció, lásd fenn). Akiket ez a tényező nagyobb vagy teljes mértékben motivált, azokra

¹⁰ Csak azokat tekintettük, akik végeztek önkéntes munkát egyetemi éveik alatt. A keresztábrákban a párkapcsolati tervek esetén 420, a gyermekszám terveknél pedig 396 volt az elemszám, a khi-négyzet próba szignifikancia szintje pedig $p=0,000$ és $p=0,002$ volt.

61,5%-ban volt jellemző a házasság tervezése és 83%-ukra a kettő vagy több gyermek tervezése, míg akiket ez a tényező egyáltalán nem vagy csak kismértékben motivált, azoknak csupán 39%-a tervezett házasságot, de a kettő vagy több gyermek tervezésének aránya is kisebb volt (69%). Mindez összhangban van a szakirodalommal és a várakozásainkkal.

Ezután a nyolc motiváció mentén klaszterelemzéssel csoportokat képeztünk a diákok körében. A várt segítő célú csoport (73 fő) és a karrierépítő csoport (83fő) mellett volt egy harmadik csoport, akiknek a segítő szándék és a karrierépítés egyaránt fontos volt (164 fő), végül volt egy negyedik csoport is, akiknek mind a nyolc motiváció fontos volt (140 fő).¹¹

6. táblázat: Az önkéntesség motivációi mentén képzett klaszterek (csak akik voltak önkéntesek egyetemi éveik alatt)

The four clusters based on the motivations of volunteering of students (only among those, who were volunteers during their studies)

Motivációk	Klaszterek és klaszterközéppontok			
	1.	2.	3.	4.
Új ismeretek szerzése, szakmai fejlődés	2,26	3,01	3,71	3,53
Új ismerősök, barátok szerzése	2,35	2,45	3,55	3,40
Munkatapasztalat szerzése	2,21	3,05	3,69	3,42
Beírhasam az önéletrajzomba	2,03	2,38	2,97	2,73
Hogy jobban érezzem magam	3,15	2,01	3,20	3,28
Hogy segítsék másokon	3,53	2,43	3,53	3,66
Mert barátaim és családtagjaim is önkénteskedtek	2,06	1,57	2,14	2,75
Hitbéli meggyőződése miatt	2,04	1,30	1,31	3,53
N, fő	73	83	164	140

Megjegyzés: K-Means klaszter, iteration 100, missing pairwise. A klaszter-középpontokat 2,5 felett szürkén jelöltük.

Ezután a klaszterbe tartozás és a házasság tervezése, valamint a tervezett gyermekszám kapcsolatát vizsgáltuk meg kereszt táblák segítségével, a házasság tervezésénél szignifikáns összefüggést kaptunk.

¹¹ A 2 és 3 klaszteres megoldás nehezen volt értelmezhető, ezért maradtunk a 4 klaszteres megoldásnál.

Várakozásainkkal szemben csak a 3. és a 4. klaszternél volt jelentős különbség a házasság tervezésében, a minden motivációt fontosnak tartók körében felülreprezentált a házasságot tervezők aránya, míg a segítő és karrierépítő csoportban alulreprezentált. Ennek hátterében az állhat, hogy a hitbéli meggyőződés mint motiváló erő csak a minden motivációt fontosnak tartó klaszterben volt mérvadó, és mint már láttuk, ez a motiváló erő növeli a házasság tervezését a diákok körében.

7. táblázat: Az önkéntesség motivációi mentén képzett klaszterek és a házasság tervezésének összefüggései, %

The relationship between motivation clusters and planning marriage among students, %

Klaszter	Házasság tervezése	Egyéb terv	Összesen
1. Segítő célúak	43,28	56,72	100,00
2. Karrierépítő célúak	47,50	52,50	100,00
3. Segítő és karrierépítők	36,65	63,35	100,00
4. Motiváltak	59,40	40,60	100,00
N, fő	205	236	441

Megjegyzés: a khi-négyzet próba 0,001 szinten szignifikáns, ha az adj-reziduals nagyobb volt, mint 2, azt szürke háttérrel jelöltük.

A házasság és a gyermekszám tervezésére ható okok többváltozós elemzése

Azt, hogy az egyén milyen és mekkora ún. „önkéntességi tőkével” rendelkezik – azaz mennyire hajlandó a jövőben önkéntes munkát végezni, vagy végzett-e a múltban –, jelentős mértékben meghatározza a szülők által örökített gazdasági és kulturális tőke nagysága (Youssim et al. 2014). Empirikus munkánkban azonban azt vizsgáljuk, hogy a családtervekkel kapcsolatban kimutatható-e összefüggés aszerint, hogy a diák végzett-e önkéntes munkát egyetemi tanulmányai alatt, kiszűrve a diák anyagi, kulturális és kapcsolati erőforrásainak hatását a házasságkötési és a gyermekszám-tervekre.

8. táblázat: Házasság tervezése (a diákok 43%-a) mint függőváltozóra ható okok (logisztikus regresszió, exp (B)-k)

The effects on planning marriage by logistic regression method (exp B)

Magyarázó változók	Exp(B)
Önkéntes munka	1,04
Nem	1,24
Kor	0,99
Vallásosság	1,92***
Objektív anyagi helyzet	0,95
Szubjektív anyagi helyzet	1,4*
Az állandó lakóhely településének típusa	0,74
Az apa elvégzett osztályainak száma	1,09*
Az anya elvégzett osztályainak száma	0,98
Kapcsolatok	1,08*
-2 log-likelihood csökkenése, %	4,1

Megjegyzés: Exp (B) értékek mellett tüntettük fel a Wald statisztika szignifikanciáját, *** jelöli a 0,000 alatti, ** a 0,001 és 0,01 közötti, * jelöli a 0,01 és 0,05 közötti szignifikanciát.

A házasság tervezése és az önkéntesség között nem volt szignifikáns összefüggés, szemben a hipotézisünkben állítottakkal (8. táblázat). Azonban a vallásosság (a vallásosak és a maguk módján vallásosak közösen) növelte a házasság tervezését, összhangban a szakirodalommal és hipotézisünkkel. A diákok családjának jobb szubjektív anyagi helyzete szintén növeli a házasság tervezésének esélyét. Az apák magasabb iskolai végzettsége, ami szintén a jobb anyagi helyzettel függhet össze, szintén növelte a házasság tervezését. Emellett kimutatható, hogy a jobb hallgatói kapcsolatok szintén pozitívan befolyásolták a házassági terveket. Azonban a házasság tervezésére – szemben a szakirodalommal – nem hatott a nem és a kor, a településtípus, illetve az anya iskolázottsága sem, ám a diák anyagi helyzeténél a szubjektív anyagi helyzet hatott, az objektív helyzet viszont nem (ez utóbbit a család tartós fogyasztási cikkekkel való rendelkezésével mértünk). Összességében azonban a modell magyarázóereje elég alacsony, így a fenti szignifikáns hatások gyengék.

9. táblázat: A tervezett gyermekszám (kétértékű változó) mint függőváltozóra ható okok (logisztikus regresszió, exp (B)-k) (a diákok 67,9%-a tervez az átlagosnál több, kettő vagy több gyermeket)
The effects on the number of planned children by logistic regression method (exp B)

Magyarázó változók	Exp(B)
Önkéntes munka	1,46*
Nem	0,94
Kor	0,99
Vallásosság	1,88**
Objektív anyagi helyzet	0,93
Szubjektív anyagi helyzet	1,38
Az állandó lakóhely településének típusa	0,85
Az apa elvégzett osztályainak száma	1,00
Az anya elvégzett osztályainak száma	1,05
Kapcsolatok	1,05
-2 log-likelihood csökkenése, %	3,6

Megjegyzés: Exp (B) értékek mellett tüntettük fel a Wald statisztika szignifikanciáját, *** jelöli a 0,000 alatti, ** a 0,001 és 0,01 közötti, * jelöli a 0,01 és 0,05 közötti szignifikanciát.

A második regressziós futtatásunkból látható, hogy aki végzett önkéntes munkát egyetemi éve alatt, nagyobb eséllyel tervez kettő vagy több gyermeket, mint csak egyet vagy egyet sem, és ez összhangban van hipotézisünkkel (9. táblázat). Mint tudjuk, a vallásosság növeli az önkéntesség előfordulását a szakirodalom szerint, illetve a szakirodalom és a mi fenti eredményeink szerint is a vallásosság a tervezett gyermekszámra is pozitívan hat. Itt azonban a vallásosság hatása mellett is van együtt járás az önkéntesség és az átlag feletti gyermekszám-tervek között. Eszerint tehát nem csak azért terveznek több gyermeket az önkénteskedők, mert vallásosak, hanem a vallásosság hatásán túl is együtt jár a több gyermek tervezése és az önkéntes aktivitás.¹² Összességében azonban itt is elég kicsi a modell magyarázóereje, tehát a hatások gyengék, és nem hatott az átlagosnál több gyermek tervezésének esélyére a kor, a nem, az apa és az anya iskolázottsága, a településtípus, az objektív anyagi helyzet, valamint a kapcsolatok sem. (A jobb szubjektív anyagi helyzet kicsit növelte a két vagy több gyermek tervezésének esélyét, de csak $p=0,062$ szinten volt szignifikáns).

¹² Ez az eredmény pontosítja az önkéntesség motivációnál kapott keresztábrás eredményt, miszerint csak a hitbéli meggyőződés mint az önkéntességet motiváló erő növelte a tervezett gyermekszámot.

ÖSSZEGZÉS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

Dolgozatunkban a felsőoktatási hallgatók önkéntessége és családtervei közti összefüggéseket vizsgáltuk meg. Eddig elsősorban a családi állapot és gyerekvállalás valamint az önkéntesség kapcsolatát vizsgálta a szakirodalom, mi azonban a diákok családterveit hozzuk összefüggésbe az önkéntességgel. Fő hipotézisünk, hogy egy általunk nem mért mögöttes ok, az altruizmus okozhatja a két tényező együtt járását. Emellett az elméleti részre építve több részhipotézist is megfogalmaztunk.

Összhangban első hipotézisünkkel, adataink szerint az önkéntesség aránya elég kicsi a hallgatók körében, a diákok csupán 38%-a volt önkéntes egyetemi tanulmányai alatt. A tendencia azonban feltehetőleg növekvő (v.ö. Fényes [2015] adataival, ahol 2010-ben a Debreceni Egyetem hallgatóinak 26%-a volt önkéntes egyetemi éve alatt).

Második hipotézisünk már az önkéntesség motivációi és a családtervek összefüggésére vonatkozott. A motivációk mentén képzett hallgatói csoportok (klaszterek) azonban csak a házasság tervezésében különböztek, de itt is a várakozásokkal szemben nem a tisztán segítőkész csoportra jellemző inkább a házasság tervezése, hanem a vegyes motivációjú (mind a nyolc motivációt fontosnak tartó) csoportra. A motivációkat külön-külön tekintve pedig a várakozásokkal összhangban a hitbéli meggyőződést fontos motiváló erőnek tartó hallgatókra volt inkább jellemző a házasság és a kettő vagy több gyermek tervezése.

Harmadik hipotézisünk is részben teljesült. Az önkéntesség nem függött össze a házassági tervekkel, de a gyermekszámmal igen. Ennek oka lehet, hogy a több gyermek tervezése és az önkéntesség mögött is egyfajta altruista attitűd állhat, és ez okozhatja a két változó együtt járását. (A házasságnál eszerint nem áll fenn ez az összefüggés.)

Negyedik hipotézisünk is csak részben teljesült. Eredményeink szerint a nők nem terveznek gyakrabban házasságot és több gyermeket, szemben Engler (2018) eredményeivel. Ennek oka lehet, hogy itt többváltozós elemzést végeztünk, és kimutattuk, hogy a vallásosságnak pozitív hatása van a családtervekre, továbbá feltételezhetjük, hogy a nők nagyobb arányban vallásosak, mint a férfiak. Annak oka, hogy a kor sem számított, az lehet, hogy a mintában a diákok életkora nagyjából hasonló volt. Ahogy már jeleztük, fontos eredmény, hogy a vallásosságnak mindkét regressziós modellben szignifikáns hatása volt a családtervekre, összhangban a szakirodalommal, amit elsősorban a vallásos hallgatók konzervatívabb értékvilágával indokolhatunk.

Ötödik hipotézisünk a diákok társadalmi háttérének hatását vizsgálta a családtervekre, de ezek a háttértényezők hipotézisünkkel szemben csak a házasság kontra egyéb párkapcsolati terveket befolyásolták. Azon hipotézisünk, hogy a falusi lakhellyel rendelkezők több gyermeket és inkább házasságot terveznek, illetve hogy a magasabb végzettségű anyák még negatív irányba is befolyásolhatják a tervezett gyermekszámot, nem teljesült. Viszont a jobb szubjektív anyagi helyzet (hogy rendszeresen tudtak megtakarítani) és az apák magasabb iskolázottsága növelték a házasság tervezésének esélyét. A rosszabb anyagi háttérű, alacsonyabb iskolázottságú apákkal rendelkező diákok tehát kevésbé terveztek házasságot, feltehetőleg anyagi okok miatt.

Hatodik hipotézisünk a diákok hallgatótársakkal való kapcsolatrendszerére vonatkozott. Eredményeink szerint a diáktársakkal való szorosabb kapcsolat növelte a házasság tervezésének esélyét. Hipotézisünkkel összhangban tehát az elmagányosodás és a hallgatókkal való lazább kapcsolat csökkenti a házassági terveket. A tervezett gyermekszámmal azonban nem függött össze a hallgató intragenerációs kapcsolatrendszerének erőssége.

Összességében elgondolkodtató, hogy miért ilyen alacsony az önkéntesség aránya a magyar fiatalok körében. Emellett, a vizsgálat szerint az önkéntesség kultúrája nem elég elterjedt a munkáltatók, de a barátok és a diákok családtagjai körében sem. Korábbi munkánkban kimutattuk (Fényes – Markos 2016), hogy az önkéntesség a felsőoktatásban segíti a diákok szakmai fejlődését, tanulmányi előrehaladását, fejleszti az életben szükséges készségeket (pl. munkára szocializál, és főleg az új típusú önkénteseknek később könnyebb az elhelyezkedés), fejleszti az állampolgári tudatosságot és felelősségvállalást is. Ebben a tanulmányban kimutattuk, hogy aki önkénteskedett egyetemi éve alatt, nagyobb eséllyel tervez több gyermeket is. Eredményünk háttérében az önkéntesség és a több gyermek tervezésének közös altruista attitűdje állhat. Az altruizmus, a tolerancia és a segítőkészség fejlesztése a diákokban tehát mindkét tényezőre pozitívan hathat. Fontos megjegyezni azonban azt is, hogy itt csak a házasság és az átlagosnál több gyermek tervezését vizsgáltuk, és mint azt a szakirodalomból tudjuk, ezek a tervek nem biztos, hogy meg is valósulnak.

IRODALOM

- Bacsikai Katinka 2018: A vallásosság hatása a családalapítással és a gyermekvállalással kapcsolat attitűdökre. In Engler Ágnes (szerk.) *Család és karrier. Egyetemi hallgatók jövőtervei*. Oktatókutatók könyvtára 3. Debrecen, Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ, 191–202.
- Bartal Anna Mária 2008: *Önkéntesek és nem-önkéntesek jellemzői a 2008. évi Európai érték vizsgálat tükrében*. http://volunteermotivation.info/downloads/ONK_NEMONK_BAM2009.pdf. Letöltve: 2018. 06. 25.
- Bartal Anna Mária 2010: *Önkéntesek és nem-önkéntesek a 2008. évi Európai Érték Vizsgálat tükrében, avagy Aki önkéntes nagyobb valószínűséggel boldogabb és elégedettebb?* http://volunteermotivation.info/downloads/ONK_NEMONK_BAM2009.pdf. Letöltve: 2018. 06. 01.
- Bocsi Veronika 2018: Karrier családdal vagy karrier egyedül? In Engler Ágnes (szerk.): *Család és karrier. Egyetemi hallgatók jövőtervei*. Oktatókutatók könyvtára 3. Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ, Debrecen, 85–110.
- Cnaan, Ram A. – Amroffell, Laura M. 1994: Mapping Volunteer Activity. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 23(4), 335–351.
- Czike Klára – Bartal Anna Mária 2004: *Nonprofit szervezetek és önkéntesek – új szervezeti típusok és az önkéntes tevékenységet végzők motivációi*. <http://docplayer.hu/21088013-Nonprofit-szervezetek-es-onkentesek-uj-szervezeti-tipusok-es-az-onkentesek-tevekenyseget-vegzo-k-motivacioi.html>. Letöltve: 2018. 01. 09.
- Czike Klára – Kuti Éva 2006: *Önkéntesség, jótékonyosság, társadalmi integráció*. Nonprofit Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány, Budapest.
- Czike Klára – Szabóné Ivánku Zsuzsanna 2010: *Online kutatás az önkéntességről a lakosság körében*. Önkéntes Központ Alapítvány.
- Dekker, Paul – Halman, Loek 2003: Volunteering and Values: An Introduction. In Dekker, Paul – Halman, Loek (eds.): *The Values of Volunteering. Cross-Cultural Perspectives*. Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow, 1–18.
- Einolf, Christopher – Philbrick, Deborah 2014: Generous or Greedy Marriage? A Longitudinal Study of Volunteering and Charitable Giving. *Journal of Marriage and Family*, 76(3), 573–586.
- Engler Ágnes 2014: Dilemmák felsőfokon – hallgatók családalapítási tervei. *A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet Folyóirata*, 13(1), 17–25.
- Engler Ágnes 2018: Magyar egyetemisták szakmai és magánéleti jövőtervei. In Engler Ágnes (szerk.): *Család és karrier. Egyetemi hallgatók jövőtervei*. Oktatókutatók könyvtára 3. Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ, Debrecen, 5–11.
- European Youth 2018: http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/flash/fl_408_en.pdf. Letöltve: 2019. 01. 23.
- Fényes Hajnalka 2015: *Önkéntesség és új típusú önkéntesség a felsőoktatási hallgatók körében*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

- Fényes Hajnalka – Lipcsei László – Szeder Dóra Valéria 2012: Önkéntesség a Debreceni Egyetem hallgatói táborában. In Dusa Ágnes – Kovács Klára – Márkus Zsuzsanna – Nyüsti Szilvia – Sörös Anett (szerk.): *Egyetemi élethelyzetek. Ifjúságszociológiai tanulmányok II.* Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 99–120.
- Fényes Hajnalka – Markos Valéria 2016: Az intézményi környezet hatása az önkéntességre. In Puzsai Gabriella – Bocsi Veronika – Ceglédi Tímea (szerk.): *A felsőoktatás (hozzáadott) értéke.* Partium – P.P.S.-Ú.M.K., Nagyvárad–Budapest, 248–261.
- Fináncz Judit 2018: Családalapítási és jövőtervek regionális megközelítésben. In Engler Ágnes (szerk.): *Család és karrier. Egyetemi hallgatók jövőtervei.* Oktatókutatatók könyvtára 3. Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ, Debrecen, 41–59.
- Granovetter, Mark S. 1973: The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360–1380.
- Granovetter, Mark S. 1983: The Strength of Weak Ties. A Network Theory Revisited. *Sociological Theory*, 1, 201–233.
- Handy, Femida, – Cnaan, Ram A. – Hustinx, Lesley – Kang, Chulhee – Brudney, Jeffrey L. – Haski Leventhal, Debbie – Holmes, Kristen – Meijs, Lucas C. – Pessi, Anne B. – Ranade, Bhagyashree – Yamauchi, Naoto – Zrinscak, Sinisa 2010: A Cross-Cultural Examination of Student Volunteering: Is It All About Résumé Building? *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 3., 498–523.
- Hustinx, Lesley 2001: Individualizational and New Styles of Youth Volunteering: an Empirical Exploration. *Voluntary Action*, 2., 57–76.
- Juknevičius, Stanislovas – Savicka, Aida 2003: From Restitution to Innovation: Volunteering in Postcommunist Countries. In Dekker, Paul – Halman, Loek (eds.): *The Values of Volunteering. Cross-Cultural Perspectives.* Kluwer Academic/Plenum Publishers. New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow, 127–141.
- Kapitány Balázs 2002: Gyermekvállalási kedv Magyarországon. In Pongrácz Tiborné – Spéder Zsolt (szerk.): *Népesség – értékek – vélemények.* KSH Népességtudományi Kutatóintézet, Budapest, 23–34.
- Kapitány Balázs – Spéder Zsolt 2018: Gyermekvállalás. In Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről.* KSH Népességtudományi Kutatóintézet, Budapest, 47–64.
- Kopp Mária – Skrabski Árpád 2003: A gyermekvállalás pszichológiai és szociális háttértényezői a magyar népesség körében. *Demográfia*, 46(4), 383–395.
- KSH 2012: *A gyermekvállalás társadalmi-gazdasági háttérének területi jellemzői.* <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/szegedgyermekvallalas.pdf>. Letöltve: 2018. 04. 22.
- KSH 2016: Az önkéntes munka jellemzői. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/onkentes.pdf>. Letöltve: 2018. 06. 05.
- Lancee, Bram – Radl, Jonas 2014: Volunteering over the Life Course. *Social Forces*, 93(2), 833–862.
- Li, Y. 2007: Recovering from spousal bereavement in later life: Does volunteer participation play a role? *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 62(4), 257–266.
- Nesbit Rebecca 2011: The Influence of Major Life Cycle Events on Volunteering. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 41(6), 1153–1174.

- Markos Valéria 2018: Az önkéntes és fizetett munkát végző hallgatók családi hátterének és munkaérték preferenciáinak vizsgálata). *PedActa*, 8(2), 1-16.
- Mohácsi Márta – Juhász Tímea 2017: Karrier és családtervezési kérdések feltárása nappali tagozatos egyetemi hallgatók körében empirikus vizsgálat alapján. In Resperger Richárd, Czeglédy Tamás (szerk.): *Geopolitikai stratégiák Közép-Európában* [nemzetközi tudományos konferencia, Sopron, 2017. november 9.]: Tanulmánykötet. Soproni Egyetem Kiadó, Sopron, 379–389.
- Molnár György – Kapitány Zsuzsa 2013: Munkahely a közszférában. Biztonság és hivatás, a szubjektív szempontok szerepe. *Közgazdasági Szemle*, 6(7–8), 781–813.
- Monostori Judit – Murinkó Livia 2018: Háztartás- és családszerkezet. In Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 177–198.
- Murinkó Livia – Rohr Adél 2018: Párkapcsolat, házasságkötés. In Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 9–28.
- Perpék Éva 2012: Formal and Informal Volunteering in Hungary: Similarities and Differences. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, 3(1), 59–80.
- Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit 2011: Nemi szerepek és a közvélemény változásának kölcsönhatása. In Nagy Ildikó – Pongrácz Tiborné (szerk.): *Szerepváltozások: jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. TÁRKI – Nemzeti Erőforrás Minisztérium, Budapest, 192–206.
- Pusztai Gabriella – Fényes Hajnalka 2014: Önkéntesség és vallásosság összefüggései eltérő felekezeti kompozíciójú közegekben. In Pusztai Gabriella – Lukács Ágnes (szerk.): *KözössÉGteremtők. Tisztelgés a magyar vallásszociológusok nagy nemzedéke előtt*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 329–350.
- Reed, Paul – Selbee, Kelvin 2001: The civic core in Canada: disproportionality in charitable giving, volunteering and civic participation. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 30(4), 761–780.
- Rohr Adél 2017: Vélemények a házasságról és az élettársi kapcsolatról Magyarországon, a rendszerváltást követő 25 évben. *Demográfia*, 60(2–3), 173–195.
- Rotolo, Thomas – Wilson, John 2006: Employment Sector and Volunteering: The Contribution of Nonprofit and Public Sector Workers to the Volunteer Labor Force. *Sociological Quarterly*, 47(1), 21–40.
- Ruiter, Stijn – de Graaf, Nan Dirk 2006: National Context, Religiosity, and Volunteering: Results from 53 Countries. *American Sociological Review*, 71(2), 191–210.
- Somlai Péter 2013: *Család 2.0. Együttélési formák a polgári családtól a jelenkorig*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Somlai Péter – Tóth Olga 2002: A házasság és a család változásai az ezredforduló Magyarországon. *Educatio*, 11(3), 339–349.
- Váradai Rita 2017: Az önkéntes munka jellemzői a munkaerő-felmérés alapján. In *Háztartási munka, önkéntes munka, láthatatlan munka*, 1. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/lathatatlan_munka_1.pdf. Letöltve: 2018. 05. 09.

- Voicu, Malina – Voicu, Bogdan 2003: Volunteering in Romania: A Rara Avis. In Dekker, P. – Halman, L. (eds.): *The Values of Volunteering. Cross-Cultural Perspectives*. Kluwer Academic/ Plenum Publishers, New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow, 143-160.
- Volunteurope 2018: *Measuring the impact of volunteering*. Position Paper. https://volunteurope.eu/wp-content/uploads/2018/03/Measuring-impact-_Paper_Final.pdf. Letöltve: 2019.01.10.
- Wilson, John 2000: Volunteering. *Annual Review of Sociology*, 26(1), 215-240.
- Wilson, John – Musick, Marc 1997: Who Cares? Toward an Integrated Theory of Volunteer Work. *American Sociological Review*, 62(5), 694-713.
- Wollebek, Dag – Selle, Per 2003: Generations and Organizational Change. In Dekker, Paul – Halman, Loek (eds.): *The Values of Volunteering. Cross-Cultural Perspectives*. Kluwer Academic/Plenum Publisher, New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow, 161-179.
- Youssim, Iaroslav – Hank, Karsten – Litwin, Howard 2014: The Role of Family Social Background and Inheritance in Later Life Volunteering: Evidence From SHARE-Israel. *Research on Aging*, 37(3), 3-17.

THE RELATIONSHIP BETWEEN HIGHER EDUCATION STUDENTS' VOLUNTEERING AND THEIR FAMILY PLANS

ABSTRACT

In our paper we examine in the framework of “Család és karrier” research, whether there is a relationship between volunteering of higher education students and family planning, namely planning marriage or more children. Our hypothesis is that volunteering and planning more children both need some kind of altruistic attitude, and that's why these two variable correlate. Our regression model show, that students planned marriage more if they are religious, if their family is in better financial situation, if their father is more educated, and finally if the student had better relationship with other students. But volunteering correlated with planning more children, beside the positive effect of religiosity on these plans. We suppose that increasing altruism, tolerance and helping attitude among students could affect their family plans and also their volunteering activity, positively. But we have to note that we examined only family plans, and based on the literature, we suppose that these plans not certainly be realized in the future.

KÖZLEMÉNY

Oktatási integrációs stratégiák a 2015-ös menekültválságot követően

Németország, Franciaország és Svédország példája

Leitheiser Fruzsina

ÖSSZEFOGLALÓ

A 2015-ös menekültválság hatására Németországban, Franciaországban, illetve Svédországban a társadalmi, azon belül is főképp az oktatási – közoktatási – integrációs stratégiák némiképp átalakultak. Kutatásom során arra kerestem a választ, hogy a vizsgált országok oktatáspolitikája, mennyiben képes elősegíteni a bevándorlók és menekültek oktatási integrációját. Első lépésként részleteztem az egyes országok migrációitörténetét és a rájuk jellemző integrációs stratégiákat, azonkívül a hazai származású, valamint a migrációs háttérrel rendelkező tanulók közti tanulmányi teljesítménykülönbség mértékét. Továbbá megvizsgáltam a bevándorló tanulók iskolai lemorzsolódásának arányát. A kutatás során makroszintű Eurostat adatokat, illetve az OECD, PISA felmérések (2009, 2012, 2015) eredményeit használtam fel. Németország esetében az intézkedések pozitív változásokat eredményeztek, mivel nagyarányú erőforrás-koncentráció történt az oktatási szektorban, ezzel nagy hangsúlyt helyezve a speciális osztályokra és a nyelvtanulásra. Franciaország ezzel szemben különösebb intézménybeli változtatásokat nem alkalmazott a beérkezők integrációjának elősegítésére. Svédország szintén népszerű célpontnak számított a menekültválság során, ennek okán az állam az oktatást sokkal inkább az egyéni igényekre formálta, azonban szigorított a bevándorlási törvényeken.

Tárgyszavak: oktatáspolitikai, integráció, migráció, Németország, Franciaország, Svédország

Leitheiser Fruzsina, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
Email: leitheiser@demografia.hu

BEVEZETÉS

A világ egyre inkább globalizálódik, a népcsoportok és azok kultúrája, hagyományai egyre inkább keverednek a mobilitás és a migráció hatására. Ezek a folyamatok konfliktusokat, problémákat generálnak, ezért az oktatáspolitikának is kitüntetett figyelmet kell szentelnie a különböző országokból érkező bevándorlók társadalomba való beilleszkedésének elősegítésére. „Az Európában élők szabad ki- és beáramlása, a lakóhely és a munkahelyek rugalmas megválasztása, a mobilitás, az általános migráció olyan központi kérdésekké váltak, melyekre az oktatásnak és a nevelésnek is reagálnia kell. Tőlünk nyugatra már évek óta folyamatosan szembesülnek e ténnyel, ezért érdemes áttekinteni milyen oktatáspolitikai intézkedéseket, stratégiákat fogantatosítanak a nyugat-európai, multikulturális társadalmakban” (Grossman 2004: 116).

A 2015-ös menekültválság a mai napig sem zárult le, hatása Európa szerte érzékelhető nem csak a mindennapokban, hanem szinte minden területen (gazdaság, politika, munkaerőpiac, oktatás, egyházak stb.), amelyeken változtatások szükségesek. Ebből kifolyólag szükséges az egyes eltérő oktatási stratégiák átalakítása és fejlesztése annak érdekében, hogy akadálymentesebbé váljon az újonnan érkező, különböző kultúrájú emberek együttélése a többségi társadalom tagjaival. A többségi és kisebbségi társadalom között mindig lesznek olyan kérdések, amelyek egyet nem értésre adhatnak okot, azonban az ilyen problémák alapjául szolgáló tényezőket egy jól működő oktatási rendszer, a maga intézményeivel együtt hatékonyan képes kezelni.

Jelen kutatásom fókuszában a 2015-ös menekültválság hatására Németországban, Franciaországban, illetve Svédországban a társadalmi, azon belül is főképp az oktatási – közoktatási – integrációs stratégiák átalakulása áll. Részletezem az egyes országok 2015 előtti történelmi, politikai eseményeit, amelyek indokolttá teszik az egyes intézkedéseket, majd ezután bemutatom a 2015-ös menekültválság hatására átalakult, illetve újonnan megszületett integrációs, azon belül is főképp a közoktatási integrációs stratégiákat.

Azért döntöttem az alcímben megnevezett országok elemzése mellett, mivel bár mindhárom állam az Európai Unió tagja, az oktatási rendszereik, a kapcsolódó intézményeik és politikáik azonban meglehetősen eltérnek mind egymástól, mind pedig a Magyarországon tapasztalható intézkedésektől, illetve stratégiáktól. Habár Magyarország is reflektorfénybe került a menekültválság ideje alatt, hiszen 2015 nyarán menekültek nagyobb csoportja az országon keresztül haladt tovább Európa gazdaságilag fejlettebb térségei felé, mégis kijelenthető, hogy

hazánk nem tekinthető migrációs célországnak, hiszen az ideékezők töredéke maradt csak az ország határain belül.

A BEFOGADÓ, ILLETVE KIREKESZTŐ TÁRSADALMI STRATÉGIÁK JELLEMZÉSE

Az integrációt, az asszimilációt, a szeparációt és a marginalizációt értelmezhetjük külső társadalmi folyamatokra adott reakciókként, egyfajta válaszként a migrációra. A „*mi*” és „*ők*” dichotómia mentén létrejövő csoportok tagjai hajlamosak az etnocentrizmusra, vagyis kiemelik saját csoportjukat a többi közül, így azt erősebbnek, jobbnak gondolják a többiekénél. Ennek következtében minden, ami számukra a csoport konstruktumába nem fér bele, az *idegenként* definiálható. Ehhez mérten többféleképpen reagálhat egy adott csoport az *idegen* érkezésére, amelyek közül az egyik reakciós stratégia az integráció. Ha az *idegen* kategóriájának fényében értelmezzük a fogalmat, beszélhetünk a többségi társadalom részéről kialakított integrációs stratégiákról, amelyekkel csökkentik a többség és kisebbség között húzódó mindenkorai különbségeken alapuló ellentéteket. A kisebbségben lévő csoport szempontjából egyfelől kedvező, ha a többségi csoport integrációs stratégiáját elfogadja, amellyel lépésről lépésre válnak a társadalom részévé, másfelől lehetőséget kaphatnak arra, hogy saját kultúrájukat és azzal együtt identitásukat is megőrizzék. Amennyiben a különbözőségek hangsúlyozásának csökkentése sikeres, a társadalom mind a rendszer, mind az egyén szintjén integratív stratégiákkal fog rendelkezni és készen áll az esetleges *idegen* megjelenésével járó társadalmi szintű kihívásokra (Ferge 1990).

Adódnak azonban olyan esetek, amikor vagy a többségi, vagy a kisebbségi, vagy akár mindkét társadalom nem a kisebbségben lévő kultúra megtartása mellett dönt – amelynek kiindulópontja lehet a rendszer, vagy épp a kisebbségi csoport – és úgynevezett akkulturációs stratégiák jelennek meg az együttélés folyamán, mely következtében a kisebbségi helyzetben élő egyének vagy csoportok, hasonlóan az integrációs folyamatokhoz, a többségi társadalom részévé válnak. Az akkulturáció esetében azonban sem kultúrájukat, sem korábbi csoportidentitásukat nem őrzik meg teljes mértékben, hanem ezeket lassanként elhagyva betagozódnak a többségi társadalomba, vagyis asszimilálódnak (Biczó 2011).

Megfigyelhető azonban, hogy a csoporttagok, vagy az *idegen* nem törekszik a beilleszkedésre vagy a teljes kulturális feloldódásra, ilyenkor beszélhetünk szeparációról, illetve marginalizációról. Az előbbi fogalom lényege a kisebbségbe

került csoport többségről történő leválasztásában, tudatos elkülönítésében rejlik (Csepeli 2001: 245). Az exklúziót és így a szeparációt is az önös érdekeken és a haszonmaximalizáláson túl motiválhatja a csoportazonosság következtében megalapozott etnocentrizmus, és az e narratíva mentén fölépített xenofóbia is. A marginalizáció a materiális vonatkozáson túl, a wallerstein-i centrum-periféria dilemma vetületében is megmutatkozik, pontosabban a marginalizálódott csoportok perifériára szorulásában (Szoboszlai 2004).

Az *idegen* tehát különféle reakciós modelleket vált ki a többségi társadalomból, azonban épp ugyanennyi reakció létezik a kisebbségi társadalom részéről is annak tükrében, hogy mennyire erős a bevándorlók törekvése saját kultúrájuk megőrzésére, illetve, hogy mennyire hajlandók a befogadó társadalom tagjaival kapcsolatokat fenntartani és működtetni azokat. Ezek alapján összegezve elmondható, hogy „ha bevándorlók meg szeretnék őrizni eredeti kulturális identitásukat, és nem törekszenek a befogadó társadalom életébe való bekapcsolódásra, az eredmény a csoport erős elkülönülése lesz. Ha a többségi társadalomba való beilleszkedésre való törekvés az eredeti kultúrától való eltávolodással párosul, a csoport asszimilációs stratégiát követ. Végül, ha a bevándorlók elutasítják saját eredeti kultúrájukat, és nem törekszenek a befogadó társadalom tagjaival intenzív kapcsolatokra, az eredmény a csoport marginalizációja lesz” (Radó 2017).

Fontos, hogy a társadalom egy adott helyzetben mely stratégia mellett dönt, illetve, hogy a többségi környezet milyen stratégiákat tesz lehetővé. Mind az exkluzív, mind az inkluzív folyamatok döntők lehetnek a problémákra történő eredményes válaszadásban, és ebből adódóan az egész rendszer sikerességét tekintve meghatározó szerepük van.

A TÁRGYALT ORSZÁGOK MIGRÁCIÓTÖRTÉNETE ÉS A JELLEMZŐ INTEGRÁCIÓS STRATÉGIÁK

A „[...] hatékony integráció napjaink egyik legfontosabb kérdésévé vált. Az elmúlt évek tapasztalatai, az első sorban a Nyugat-Európában letelepedett etnikai vagy vallási bevándorló csoportok körében, szintén alátámasztják a hosszú távú, generációkat átívelő, integrációs intézkedések szükségességét” (Horváth-Sánta 2015).

Az EU-s tagországok akciótervei az integrációt tekintve meglehetősen különbözőek, és az intézkedések nagymértékben függnek az adott ország adminisztratív hagyományaitól, a nemzeti sajátosságoktól, valamint migráció történetétől is (European Union Agency 2017).

Az alábbiakban ennek megfelelően áttekintem a három ország menekültügyekért, illetve oktatásért felelős intézményeinek történetét és az egyes országok által kidolgozott integrációs programokat.

Németország

A második világháború után a Német Demokratikus Köztársaságra és Német Szövetségi Köztársaságra szakadt nyugat-európai hatalom minden erejével azon munkálkodott, hogy mielőbb talpra álljon és újra méltó legyen az európai (gazdasági) vezető szerepre. Az ötvenes években kezdődő *Wirtschaftswunder* eredményeinek köszönhetően – amely Ludwig Erhard egykori gazdasági miniszter, későbbi szövetségi kancellár nevéhez fűződik – a német ipar és egyúttal a gazdaság ismét megerősödött (Kriwet 2018). Az első integrációs törekvések már a hatvanas években elkezdődtek, amelyek a rengeteg külföldi – főként török – munkavállaló miatt kifejezetten a munkaerő-piacra koncentráltak. 1965-ben az *Ausländergesetz* két évről ötre emelte a tartózkodási engedély érvényességét, valamint engedélyezte a bevándorlóknak, hogy rokonaikat is áttelepítsék Nyugat-Németországba, ezzel támogatva a szétszakadt családok egyesítését. A török bevándorlók mellett ekkoriban nagy számban érkeztek még olaszok, spanyolok, görögök, marokkóiak, portugálok, tunéziaiak, továbbá sokan a volt jugoszláv államokból jöttek át (Seifert 2012). A fokozódó bevándorlás következtében a kilencvenes években új, a külföldiek tartózkodásáról szóló törvény került bevezetésre, amely már integrációs eszközöket is tartalmazott. A törvény hatékonyabban koordinálta a bíróság előtti esélyegyenlőség kérdését, valamint rögzítette a szociális biztonsághoz való jogot is. Az integráció szempontjából azonban a 2005. év jelentette a fordulópontot, ugyanis ekkor választották kancellárrá Angela Merkelt. „Az új kancellár a hivatalba lépését követően szinte azonnal kijelentette, hogy az integrációval kapcsolatban hosszú távú, sokszintű dialógusra van szükség. 2005 után kezdték el komolyan ki-, illetve felépíteni az integrációs politikát, a köznyelvben megjelent az ún. 'Willkommenskultur', valamint előtérbe került a különbözőségek hangsúlyozása” (Friedery 2016: 25). A *Willkommenskultur* kialakulása mellett, új Bevándorlási Törvény lépett hatályba, amely lehetővé tette, hogy Németországban beinduljanak az integrációs kurzusok. Ezeket a programokat többnyire napjainkban is az állam finanszírozza, de nagy szerepük van külön-külön a tartományoknak és az Európai Unió támogatásának is. Ezek lebonyolításáért a Migrációs és Menekültügyi Hivatal (*Bundesamt für Migration und Flüchtlinge*) felelős. A kurzusok legfőbb célja,

hogy a bevándorlók megfelelő német nyelvtudásra tegyenek szert, megismerjék a német államberendezkedést és tisztában legyenek a jogaikkal, a lehetőségeikkel, valamint kötelezettségeikkel. Az ismeretterjesztő órákon való részvétel rendkívül előnyös a bevándorlók számára, ugyanis a kurzuson résztvevő nők – amellett, hogy nagyban elősegítik gyermekeik integrációját – megteremtik azt a szülői háttérrel, amely megkönnyítheti az iskolai és oktatási problémák kezelését (Grossmann 2004). 2007-ben a Nemzeti Integrációs Terv megszületésével újabb előrelépés történt az integrációs intézkedések tekintetében. A kormány célkitűzései közé került, hogy minden évben felmérjék az integráció fejlődésének ütemét, amelynek eredményét és a fejlesztési lehetőségeket egy beszámoló keretében ismertetik. „A fiatalok igényeit megcélözva különböző intézkedéseket vezettek be országszerte, mind a tartományi, mind a helyi szinteken. Ezek az oktatásra, a szakmai karrierre, a korai iskolaelhagyás megelőzésére, valamint a szülőknél az iskolarendszerben való részvételére irányultak” (Friedery 2016: 27–28). Habár Németország erősen decentralizált, a Nemzeti Integrációs Terv továbbfejlesztéseként, 2012-ben elindult Nemzeti Akcióterv keretein belül a tartományok és a szövetségi államok először határoztak meg olyan közös célokat, mint a külföldön szerzett végzettség egységes elismerése, valamint a bevándorlók foglalkoztatásának növelése a szövetségi és a tartományi hivatalokban, a közszolgálatokban, valamint az egészségügyi és szociális ellátórendszerekben. Továbbra is különös hangsúlyt fektettek a német nyelv oktatására és a nyelvi kurzusokat kiterjesztették a 4-5 évesekre is (Friedery 2016). A menekültválság kezdetén a helyi lakosság a *Willkommenskultur* jegyében támogatta és segítette az ideérkezőket, azonban ezzel párhuzamosan megjelentek olyan mozgalmak is, amelyek erősen bevándorlásellenes nézeteket képviseltek (Vogel-Stock 2017).

Habár jelen fejezetben Németországot veszem górcső alá, mégis előre bocsájtom azt a megállapítást, hogy mindhárom nemzet esetében, mind a nemzetközi jog, mind az uniós jog arra kötelezi az országokat, hogy kivétel nélkül és függetlenül a tartózkodási engedély státuszától, minden menekült gyermek és fiatal számára azonos feltételek mellett, ugyanúgy biztosítsa az oktatáshoz való jogot, ahogy az elérhető a többségi társadalom gyermekeinek és fiataljainak is. Németországban a tankötelezettség 6 éves kortól általában 18 éves korig tart, ám ez egyes tartományok esetében eltérő is lehet. Az újonnan érkezőket a nyelvtudás szintje szerint integrálják a fősodor oktatásba (ahol szintén megfigyelhetők tartományi eltérések), kiegészítésként pedig járhatnak plusz nyelvórákra, illetve felzárkóztató osztályba, ahol fokozatosan ismerkedhetnek meg a nyelvvel, a helyi kultúrával és a mainstream tananyaggal (Koehler 2017). A Szövetségi Oktatásügyi Minisztérium 2016-ban rövid közleményt adott ki arra

vonatkozólag, hogy a menekültek sikeres integrációjának kulcseleme a gyors és minőségi nyelvtanulás, valamint a többségi oktatáshoz való hozzáférhetőség felgyorsítása. Mivel óriási számban érkeztek bevándorlók és menekültek az országba, ezért hosszútávú, főként oktatási integrációs megoldásokban kell gondolkodni, amely intézkedések első lépéseként új iskolák, osztályok és osztálytermek jöttek létre az újonnan érkezők befogadására és integrálására. Ennek előzménye, hogy bár a menekülttáborokban és a befogadó központokban is valamennyire biztosított az alapszintű oktatás lehetősége, a fősodor oktatást követő intézményekbe történő bejutás egyre inkább kitolódott. 2016 elejéig országszerte jellemzőek voltak az úgynevezett „*vészhelyzeti oktatási projektek*”, amelyekben többnyire önkéntesek vettek részt, akik az iskolára készítették fel a menekülttáborokban élő gyerekeket, különös tekintettel a kíséret nélkül érkezett kiskorúakra (Vogel – Stock 2017). A tankötelezettséget már meghaladó, 18 és 21 év közötti, bizonyítvánnyal nem rendelkező fiatal menekültek számára is lehetőség van arra, hogy néhány év alatt megszerezzenek egy alapfokú államilag finanszírozott képesítést (Klaus – Millies 2017).

Franciaország

Franciaországot kolonális történelem jellemzi, amely nagyban eltér a Németországnál leírtaktól. Már a XX. század elején az anyaország és gyarmatai között intézményesítették a szabad munkaerőmozgást, amelynek következtében regisztrálatlanul, szabadon érkezettek az emberek Franciaországba (Hamilton et al. 2004). 1982-ben a baloldali kormány megválasztását követően létrehozták az *Interkulturális Kapcsolatokért Felelős Hivatalt*, hogy erősíteni tudják az országban élő bevándorlók szociális és foglalkoztatásbeli integrációját. A nyolcvanas években kialakuló várospolitikára létrehozták a *prioritást élvező zónákat*, amely lényege, hogy több támogatást juttassanak azon térségek oktatási intézményeibe, ahol az iskolákban magas a bevándorlók aránya (Ministère de L'Europe et des Affaires Étrangères 2016). Ebben az évtizedben kezdődtek meg az oktatás szekularizációjáról szóló viták is, amelyek eredményeképpen – a laicitás elve alapján – később megszületett a vallási jelképek állami fenntartású közoktatási intézményekben történő viselését tiltó törvény is. Jóllehet az állam már a hetvenes évek közepétől leállította a munkaerő-behozatalt, ez aligha volt észrevehető az országba érkezők számát illetően (Szajbély 2004). 1993-ban Charles Pasqua belügyminiszter olyan törvénycsomagot fogadtatott el a francia nemzetgyűléssel, amellyel szabályozhatták a bevándorlást, csak hogy

javarészt negatív megkülönböztetés árán próbálták megállítani az országba érkező bevándorlókat. A Pasqua-csomag része volt például az is, hogy nem lehetett külföldön szerzett végzettséggel Franciaországban munkát vállalni, továbbá akadályozták a családegyesítés folyamatát azáltal, hogy a várakozási időt egy évről, két évre növelték. Mindezekon kívül a rendőrség felhatalmazást kapott arra, hogy a külföldieket kitoloncolják az országból. A Pasqua-törvények hatása nem csak a migrációs statisztikákon, hanem az országban élő bevándorlók közhangulatán is érezhető volt. Ezt mutatja az is, hogy 1997-ben zavargások törtek ki, amelyekben nagy számban vettek részt olyan bevándorlók, akik nem rendelkeztek személyes dokumentumokkal (*sans papiers*-tüntetések). A kormányváltást követően kidolgozásra került egy új bevándorlási stratégia. A kormányzat kérésére Patrick Weil politológus csapatával felülvizsgálta a Pasqua-rendszer által hátrahagyott struktúrákat, és megállapította, hogy azok Franciaország szellemi színvonalának nagyarányú hanyatlásához, és az ország humántőkéjének elszegényedéséhez vezettek (Hamilton et al. 2004). Az ezredforduló éveiben az integrációs politika központi elemévé vált – a diszkrimináció elleni küzdelem mellett – az oktatáshoz való egyenlő hozzáférés biztosítása. A bevándorlóknak 2007-től kötelezően alá kell írniuk egy regisztrációra valamint integrációra vonatkozó szerződést, melynek értelmében részt kell venniük egy *polgári képzésen*, amely keretein belül elsajátíthatják a francia nyelvet és fejleszthetik szakmai képességeiket. A szerződés később kiegészült egy kifejezetten szülőkre vonatkozó ponttal, amely keretében a szülőket arra kötelezték, hogy az újonnan érkezett gyerekeik sikeres integrációja érdekében járjanak el. A törvény be nem tartása a gyermekek után járó juttatások megvonásával jár együtt (Frankreich in Deutschland 2016). Az oktatásért felelős hivatal speciális nyelvi tanfolyamokat is működtet, amelyek célja az egyes tanulók által támasztott oktatási igények személyre szabott kielégítése. Franciaországban 6-tól 16 éves korig tart a tankötelezettség, a bevándorló gyerekeket a nyelvtudás szintje szerint integrálják előkészítő vagy fősodor oktatásba. 16 éves kor után azonban csak korlátozottan van lehetősége a menekült fiataloknak a nyelvtanulásra vagy egyáltalában véve a tanulásra, ugyanis alig vannak államilag támogatott nyelvkurzusok. Az egyedül érkező, dokumentumokkal nem rendelkező fiatalok számára egy speciális szervezet (*Maison du jeune réfugié*) kíván segítséget nyújtani úgy, hogy minimális képzést kínál matematikából és francia nyelvből. Az oktatás a francia írás- és olvasásképességtől függően négy csoportban történik és habár többnyire az alapok oktatására törekednek, a résztvevőket támogatják jövőbeli terveik kidolgozásában, beindítva ezzel az integrációs folyamatot (Forum Réfugiés – Cosi 2019).

Franciaország Németországtól eltérően erősen centralizált, interkulturális hivatalain keresztül és a vallási jelképek iskolán belüli használatának betiltásával erősebb lépéseket kívánt tenni egy működőképesebb integrációpolitika felé. Azáltal, hogy az oktatásügy egalitárius politikákat folytat – semmilyen különbséget nem tesz a bevándorlók és a többségi társadalom gyermekei között – gyakran figyelmen kívül hagyja az országba érkezők gyermekeinek speciális problémáit. Az oktatási integráció helyzetét tovább nehezíti, hogy az integrációs stratégiák 5 évre lettek tervezve, így azok alanyai, ha a programok számukra sikertelenek is, 5 év után a teljes állami igazgatás fősodrába kerülnek át. Hiába maradt valaki gyengébb, társadalmi szempontból kiszolgáltatottabb a többségnek, 5 év letelte után a mindenki másra érvényes állami szabályozás lép életbe (Escafré-Dublet 2014).

Svédország

Svédország, akár csak Franciaország igen régóta tanúja a bevándorlásnak. Migrációtörténete egészen a középkorig nyúlik vissza, amikor az aktív kereskedelmet folytató germán törzsek első nagyobb bevándorló csoportként svéd területre léptek. Később az ipari fellendülés következtében vallonok, romák, franciák és olaszok is nagyszámban érkeztek az akkori Svéd Királyságba, ezzel az ország etnikai térképét színessé téve. A legnagyobb változást azonban az 1850 és 1939 közötti nagyarányú kivándorlás okozta. 1940-re a mérleg nyelve ismét átbillent a bevándorlók irányába, hiszen a második világháború borzalmi rengeteg menekültet űztek az országba. Olyan nagymértékben nőtt a bevándorlás, hogy az ötvenes évekre lakhatási válság alakult ki, amelyre a svéd kormány válaszul 1965 és 1974 között évente 100 ezer lakást építtetett. 1969-ben létrehozták a Bevándorlási Hivatalt (*Migrationsverket*), mely hatáskörébe a különböző engedélyek megadása, az állampolgársági kérelmek kezelése, a menekültek fogadása, a menekültközpontok felügyelete, valamint a bevándorlók anyagi támogatásának koordinálása tartozik. Miután Svédország csatlakozott a schengeni egyezményhez és megnyitotta határait az Európai Gazdasági Térség polgárai előtt, 29 ezer ember érkezett az országba az EU területéről. A bevándorlók számára, a helyi önkormányzatokon keresztül működő kurzusok (*Svenska för Invandrare*) keretein belül elsajátítható a svéd nyelv, valamint a jelentkezők megismerkedhetnek a svéd kultúrával és szokásokkal is. A 15 évesnél idősebb, újonnan érkezett fiataloknak továbbá lehetőségük van részt venni egy speciálisan a számukra összeállított (*Language Introduction Programme*) nyelvi tanfolyamon (Horváth-Sántha 2015).

A Szíriában kezdődő konfliktusok első jeleként, 2010 és 2013 között megháromszorozódott a menedéjkjog iránti kérelmek száma, mely 12 ezerről 29 ezer főre nőtt (Swedish Institute 2018). 2015-ben a nagyarányú bevándorlás egyik legnagyobb kihívását azonban a több mint 35 ezer, kíséret nélkül érkezett kiskorú menekült jelentette (Migrationsverket 2015). Az országban 7 éves kortól 16 éves korig tart a tankötelezettség, és a dokumentumokkal nem rendelkező menekült gyerekek számára is egy hónapon belül biztosítani kell az oktatáshoz való teljes hozzáférést. Az állam 16 éves kor felett is biztosítja a továbbtanulást, valamint az ingyenes nyelvtanulást a fiatal felnőttek vagy idősebb, harmadik országból érkezett bevándorlók, illetve menekültek számára. 2015 után Svédország, Franciaországgal ellenében, rengeteg változáson ment keresztül az oktatás szempontjából. A svéd Oktatásügyi Hivatal *egy fennálló egyezmény értelmében biztosít* szakértő oktatókat és integrációs szakembereket 20, menekülteket nagyszámban befogadó városnak. Így a helyi oktatásért felelős alkalmazottakkal együtt dolgozzák ki a stratégiát, amely módszerrel egyszerűbb fejleszteni, illetve testreszabni az oktatást az újonnan érkezők számára. További reformok keretében 2016-tól szigorították a menedékkérelmek elbírálását, ezzel párhuzamosan megváltozott az oktatási integrációs politika is. A 2016 januárjában meghozott oktatási törvény keretében alkotott új szabályozás leginkább az általános iskolákat érintette. A törvény alapvetően négy részből áll, melyek közül az első egy definíciós rész, ahol meghatározásra kerül, hogy az a gyermek számít újonnan érkezettnek (bevándorlás indokától függetlenül), aki külföldön élt majd Svédországba költözött, az újonnan érkezett státusz pedig a bevándorlást követően négy évig áll fenn. Továbbá kötelezően előírja az adatgyűjtést, valamint a felmérések megkezdését az érkezés utáni két hónapon belül a korábbi iskolai teljesítményekről, (anyanyelv, második nyelv, írás- és számolási készség, kedvelt és kevésbé kedvelt tárgyak nevei stb.), amely alapján személyre szabottan kezdődhet meg az oktatás. Az összegyűjtött anyagok és felmérések, valamint a szociális helyzet alapján határoznak arról, hogy a gyermek egy előkészítő osztályba vagy egy fősodor osztályba kerüljön. Ezzel garantálják, hogy az érintettek közül senki ne kerülhessen automatikusan egy előkészítő osztályba pusztán azért, mert újonnan érkezett. 2010-ig azonban az újonnan érkezőket automatikusan az előkészítő osztályokba irányították, ami két-három évig is tarthatott (Bunar 2017a). További korlátozás, hogy az előkészítő osztályokban maximum két évet tölthetnek el a gyerekek, amely időszak alatt is van kapcsolatuk a fősodor oktatással, ezen felül – annak érdekében, hogy elkerüljék a szegregációt és a szociális izolációt – nincsen meghatározva az órák száma, sem az ott

folytatott tevékenységek tartalma. A törvény negyedik részében arról rendelkezik, hogy bizonyos esetekben (de nem több, mint egy évig) megengedett a tanórák idejének átcsoportosítása annak érdekében, hogy több idő jusson a svéd nyelv tanulására. (Bunar 2017b).

OKTATÁSI INTEGRÁCIÓS PROGRAMOK PROBLÉMÁI ÉS AKADÁLYOZÓ TÉNYEZŐI

„A bevándorlók befogadó országba történő sikeres integrációja a kulcs a törvényes bevándorlás lehetőségének maximalizálására és arra, hogy a bevándorlás nagyban hozzájáruljon az EU fejlődéséhez. A bevándorlók integrációja mérhető a munkavállalás, az egészség, az oktatás, a társadalmi méltányosság és az aktív állampolgári szerepvállalás mentén a befogadó társadalomban.”¹ (Eurostat 2017: 16).

Ha nyomon szeretnénk követni, hogy az egyes országok oktatáspolitikái, – amit úgy definiálhatunk, mint „Az oktatásirányítás rendelkezésre álló hatalom és források felhasználásán alapuló problémamegoldó beavatkozás annak érdekében, hogy az megváltoztassa vagy befolyásolja az oktatás szereplőinek és intézményeinek viselkedését” (Radó 2015:3) – valamint oktatási integrációs intézkedései milyen eredményeket érnek el és mennyire járulnak hozzá az esélyegyenlőség biztosításához, akkor meg kell figyelnünk a lemorzsolódás (korai iskolaelhagyók) arányát, az átlagosan elért tanulmányi teljesítmény és a migrációs háttérrel rendelkező tanulók tanulmányi teljesítménye közti eltéréseket, valamint a felsőfokú végzettséggel rendelkező bevándorlók arányát. Az oktatási integráció eredményességére továbbá befolyással bír még az a tényező is, hogy milyen arányban vesznek részt a folyamatban migrációs háttérrel rendelkező tanárok valamint, hogy hányan használnak otthonukban vagy családi körükben a többségi társadalomtól eltérő nyelvet. Meglátásom szerint e változók mentén átfogó képet kaphatunk az egyes országok oktatási integrációjának sikerességéről, ehhez azonban fontos látni, hogyan alakult a bevándorlási trend a menekültválságot követően.

¹ Fordította a szerző.

1. táblázat: Menekélykérelmek száma az egyes országokban, 2015 és 2017 között.
Asylum applications by countries, between 2015 and 2017.

	2015	2016	2017
Németország	441 800	722 265	198 255
Franciaország	70 570	76 790	91 965
Svédország	156 110	22 330	22 190

Forrás: Eurostat [migr_asyappctza].²

A menekültválság kezdetén Németországban regisztrálták a legtöbb menekélykérelmet, ezt követte Magyarország (174 135), harmadik helyen pedig Svédország állt. Bár Franciaországba érkeztek a legkevesebben a vizsgált országok közül, ennek ellenére egyre népszerűbb célponttá tette összekötő szerepe Nagy-Britanniával. 2016 és 2017 között forrongások alakultak ki Franciaország ismert kikötővárosában, Calais-ban, ugyanis az Egyesült Királyságba való belépést a brit hatóságok hátráltatták. Míg Németországban és Franciaországban 2016-ra a bevándorlók száma tovább növekedett, addig Svédországban a szigorúbb bevándorlási törvény következtében a benyújtott kérelmek száma alapján jelentős csökkenést figyelhetünk meg. 2017-ben viszont Németországban is csökkenést láthatunk, Franciaországban ezzel szemben a növekedés folytatódott (1. táblázat).

Lemorzsolódás

Az Európa 2020 stratégia keretében az Európai Unió arra törekszik, hogy 2020-ig a 18-24 éves kor közötti középfokú végzettség nélküli iskolaelhagyók arányát 10 százalék alá szorítsa. „Mégis 2015-ben több, mint 4 millióan számítottak korai iskolaelhagyónak Európa szerte, amelyek közül csak 40 százalék volt alkalmazott”³ (European Commission 2017: 1). Azonban jogosan merülhet fel a kérdés, hogy kik is számítanak korai iskolaelhagyóknak? Azokat a 18 és 24 év közötti személyeket soroljuk ebbe a csoportba, akik az oktatás egységes nemzetközi osztályozási rendszere szerint (ISCED) csupán 0, 1, vagy 2 szintet értek el és/vagy a felmérést (*Labour Force Survey*) megelőző négy hétben semmilyen oktatásban, vagy képzésben nem vettek részt (European Commission 2017). A lemorzsolódás aránya a vizsgált országokban 2013 és 2017 között Németországban volt a leg-

² http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/hui/show.do?dataset=migr_asyappctza&lang=EN Letöltve: 2019. 05. 20.

³ Fordította a szerző.

nagyobb. A menekültválság kezdetén (2014 és 2015 között) megfigyelhető egy erőteljes növekedés, ebben az időszakban ugyanis 9,5 százalékról 10,1 százalékra ugrott a korai iskolaelhagyók aránya az országban. 2016-ra ez a szám valamelyest tovább növekedett (10,3 %), majd 2017-ben ismét 10,1 százalékra esett vissza. Bár Svédországban a legalacsonyabb a korai iskolaelhagyók aránya, mégis 2014 óta folyamatos növekedés figyelhető meg (2014: 6,7%, 2017: 7,7%). Franciaország esetében szintén észrevehető a növekedés 2014 (8,8%) és 2015 (9,2%) között, azonban 2016-ra (8,8%) sikerült némi csökkenést elérni, amely 2017-re (8,9%) némiképp megemelkedett (Eurostat [edat_ifse_14]⁴).

Az oktatási integráció eredményességének szempontjából azonban fontosabb megvizsgálni azt a kérdést, hogy a többségi társadalom tagjai és a külföldön születettek körében hogyan alakul a korai iskolaelhagyók aránya. Mindhárom ország esetében jól látszik, hogy a migrációs háttérrel rendelkező fiatalok körében jóval nagyobb a lemorzsolódók aránya, mint az adott országban született fiatalok esetében. Németországnál látható a legnagyobb különbség: 2016-ban a migrációs háttérrel rendelkező 18-24 éves fiatalok 23,2 százaléka, míg a hazai születésű fiatalok csupán 8,2 százaléka volt korai iskolaelhagyó, ami azt jelenti, hogy a bevándorlók körében majdnem háromszor nagyobb a lemorzsolódás mértéke. Az előzőekben ismertetett svéd oktatási integrációs intézkedések tekintetében azonban nem meglepő, hogy Svédország esetében a legalacsonyabb a lemorzsolódás aránya mind a bevándorlók, mind pedig a többségi társadalom tagjainak tekintetében. Mindazonáltal a szíriai konfliktusok által generált migrációs hullám Svédországot már 2013-ban elérte, ami megmagyarázhatja azt, hogy a többi országtól eltérően ez idő óta folyamatosan nő a lemorzsolódás aránya a migrációs háttérrel rendelkező fiatalok esetében. Habár 2016-ban a kimutatott 15,2 százalékos lemorzsolódási arány még mindig alacsonyabb Franciaországhoz és Németországhoz viszonyítva, 2012 és 2014 között Franciaországban és Németországban csökkenés figyelhető meg, mind a hazai mind a külföldi születésűek esetében. A következő időszakban azonban, 2014 és 2015 között, a menekültválság kibontakozása alatt mindhárom országban nőtt a korai iskolaelhagyók aránya a külföldi születésűek körében (a hazai születésűek esetében is, de kisebb mértékben), mely folyamat Németországban még 2016-ban is folytatódott. Svédországban az előző évi arány megmaradt, Franciaországban azonban 2016-ra, ha kismértékben is, de sikerült csökkenteni a lemorzsolódást. 2017-ben Németországban és Franciaországban is teljesült a csökkenés, Svédországban azonban tovább emelkedett, mind a külföldi, mind a hazai születésű lemorzsolódás (2. táblázat).

⁴ http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_ifse_14&lang=en Letöltve: 2019. 05. 16.

2. táblázat: Korai iskolaelhagyók aránya a vizsgált országok esetében a 18 és 24 éves lakosság körében 2012 és 2016 között a születés helye szerint, %

Proportion of early school leavers among the population between 18 and 24 years, according to the country of birth, between 2012 and 2016, %

	2013	2014	2015	2016	2017
Németországban élő, külföldi születésűek	19,5	19,5	21,3	23,2	22,8
Németországban születettek	8,6	8,3	8,6	8,2	8,1
Franciaországban élő, külföldi születésűek	17,9	15,1	16,5	16,3	15,5
Franciaországban születettek	9,1	8,4	8,7	8,2	8,3
Svédországban élő, külföldi születésűek	12,2	12,6	13,9	15,2	15,5
Svédországban születettek	6,3	5,7	5,9	5,9	6,2

Forrás: Eurostat [migr_asyappctza].⁵

Teljesítménykülönbségek a PISA eredmények alapján

A 2000 óta háromévenként megismételt „PISA (Programme for International Student Assessment) vizsgálat célja annak felmérése, hogy a közoktatás kereteit hamarosan elhagyó 15 éves tanulók milyen mértékben rendelkeznek azokkal az alapvető ismeretekkel, amelyek a mindennapi életben való boldoguláshoz, a továbbtanuláshoz vagy a munkába álláshoz szükségesek” (Oktatási Hivatal 2017). A PISA felmérések egyedisége, hogy minden évben a három vizsgált terület közül egyet kiemelten kezel, amelyre az eredmények interpretálásakor külön hangsúlyt fektet. 2009-ben a szövegértési, 2012-ben a matematikai, a 2015-ös felmérésen pedig a természettudományi eredmények kerültek előtérbe. A 2009-es, 2012-es, és 2015-ös PISA felmérés eredményei alapján kijelenthető, hogy szignifikáns különbség a vizsgált országok tekintetében nem tapasztalható. Németország és Franciaország minden esetben az OECD országok átlaga felett teljesített. Svédországban, az átlaghoz képest kissé ingadozóbbak a teljesítmények az egyes tudományterületeket tekintve, szövegértésből 2012-ben, matematikából 2009-ben és 2012-ben, természettudományból pedig 2012-ben átlag alatti eredményt ért el. 2015-re azonban minden oktatási terület eredményeiben javulás figyelhető meg, az elért pontszámok meghaladják az OECD országok átlagát. A téma szempontjából a legfontosabb kérdés azonban az, hogy milyen mértékben tér el egymástól a migrációs háttérrel rendelkező tanulók teljesítménye, az egyes or-

⁵ http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_ifse_02&lang=en Letöltve: 2019. 05. 16.

szágok által elért átlagteljesítménytől. 2015-ben a PISA felméréseken részt vett tanulók közül Németországban 16,9 százalék, Franciaországban 13,2 százalék, Svédországban pedig 17,4 százalék rendelkezett migrációs háttérrel, ami jóval az OECD átlag (12,5%) felett van (3. táblázat).

3. táblázat: A migrációs háttérrel rendelkező tanulók aránya a PISA felméréseken 2009-2015 között, %
The percentage of students with immigrant background between 2009-2015 in PISA, %

	2009	2012	2015
Németország	17,6	13,4	16,9
Franciaország	13,1	15,0	13,2
Svédország	11,7	14,9	17,4
OECD átlag	10	11,0	12,5

Forrás: OECD 2010b., OECD 2014b., OECD 2016.

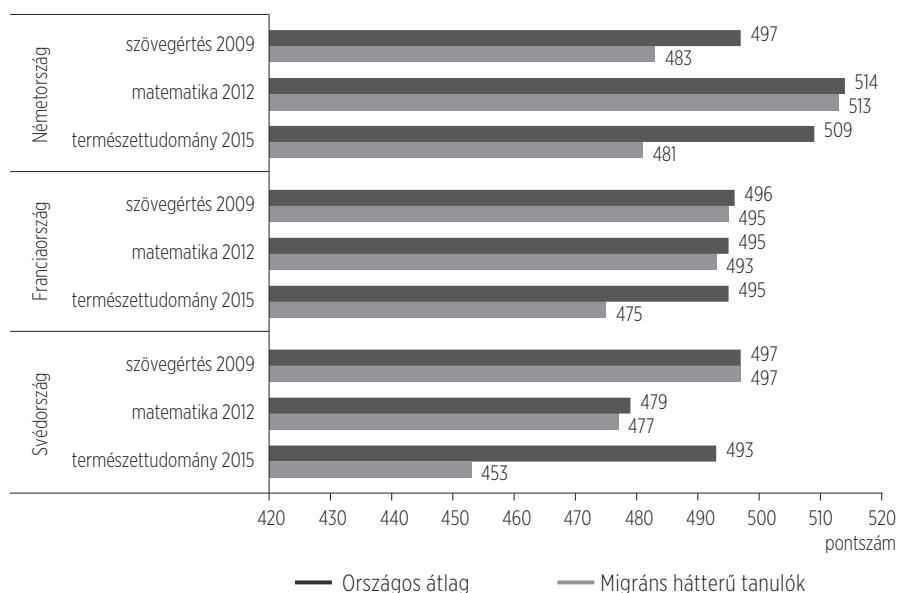
A PISA felméréseknek köszönhetően megállapítható, hogy az OECD országok nagy többségében, a migrációs háttérrel rendelkező tanulók tanulmányi teljesítménye jóval az egyes országok által produkált átlageredmények alatti (1. ábra). 2015-ben, a természettudományi területen a bevándorló gyerekek átlagosan 43 ponttal teljesítettek rosszabbul az átlagnál. Az elért eredményeket a tanulók szociális helyzetével korrigálva (és az otthon beszélt nyelvet is beleszámítva) a különbség már csak 19 pont lett, ami azonban így is szignifikánsan nagy teljesítménykülönbségnek számít. Összességében, még mindig a természettudomány területén maradva, az első generációs bevándorlók (akiknek a szülei, valamint saját maguk is külföldön születtek) átlagosan 447 pontot értek el, ehhez képest a második generációs bevándorlók (akiknek a szülei külföldön, de saját maguk már az adott országban születtek) körében némi fejlődés látható, mivel az ő esetükben az átlagos pontérték 469. A nem bevándorló tanulók a felmérésen átlagosan 500 pontot értek el 2015-ben (OECD 2016).

2015-ben Németországban átlagosan 28 ponttal, Franciaországban 20 ponttal, míg Svédországban 40 ponttal teljesítettek rosszabbul a migrációs háttérrel rendelkező 15 éves tanulók (1. ábra). A 2012-es PISA felmérés során, amikor is a matematika eredmények voltak a középpontban, nem voltak tapasztalhatók ilyen nagymértékű eltérések: Németországban 1 ponttal, Franciaországban 2 ponttal és Svédországban is mindössze 1 ponttal teljesítenek rosszabbul a bevándorló tanulók az átlaghoz képest. A szövegértés szempontjából 2009-ben Németországban volt a legrosszabb a helyzet, az elért átlagos pontszámhoz

viszonyítva a migrációs háttérrel rendelkező tanulók 14 ponttal teljesítettek az átlag alatt. Franciaországban ez 1 pont volt, Svédország esetében pedig nem mutattak ki teljesítménykülönbséget.

1. ábra: A 2009 és 2015 közötti PISA felméréseken elért átlagteljesítmény (pontszám) és a migrációs háttérrel rendelkező tanulók teljesítménye országonként, az adott évek fókuszában álló tudományterületek szerint

PISA average scores and the pupils scores with migration background between 2009 and 2015, according to the in that year relevant field of knowledge

Forrás: OECD 2016.

Felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya

Az Európai Unió országainak nagy többségére igaz, hogy a hazai születésűek nagyobb arányban rendelkeznek felsőfokú iskolai végzettséggel, mint a külföldi születésű társaik. Így Németország, Franciaország és Svédország esetében is ezt tapasztalhatjuk, bár az utóbbi országnál fontos kiemelni, hogy 2016-ra a 25 és 54 éves kor közötti felsőfokú végzettséggel rendelkezők között nagyobb arányban voltak külföldi születésűek (45,0%), mint hazai születésűek (43,9%). 2013 és 2016 között (a 25-54 éves korosztály esetében) Svédországban volt a legnagyobb mind a felsőfokú végzettséggel rendelkező hazai születésűek, mind

a hasonló végzettséggel rendelkező külföldi születésűek aránya, ezt követte Franciaország, majd Németország. Svédország és Franciaország esetében 2013-óta folyamatosan nő a felsőfokú végzettséggel rendelkező külföldi születésűek aránya és bár Németországban 2013 és 2014 között volt némi visszaesés, ezt követően azonban itt is folyamatos növekedés tapasztalható. A menekültválság ideje alatt, 2015 és 2016 között Svédországban volt nyomon követhető a legnagyobb mértékű növekedés, ugyanis 2016-ra 2,4 százalékponttal többen szereztek felsőfokú végzettséget a külföldi születésűek közül. Ugyanez Németország esetében 1,6 százalékpontban, Franciaországban pedig csak 0,6 százalékpontban mérhető (4. táblázat).

4. táblázat: Felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25 és 54 éves lakosság körében, születési hely szerint, %

Proportion of people with tertiary education attainment among the population between 25 and 54 years, according to the country of birth, %

	2013	2014	2015	2016
Németországban élő, külföldi születésűek	23,5	23,0	23,4	25,0
Németországban születettek	30,5	28,7	29,5	30,1
Franciaországban élő, külföldi születésűek	30,8	31,7	32,2	32,8
Franciaországban születettek	36,7	37,8	38,9	39,6
Svédországban élő, külföldi születésűek	39,0	41,2	42,6	45,0
Svédországban születettek	39,6	41,5	42,8	43,9

Forrás: Eurostat [edat_ifse_9912]⁶.

Otthoni nyelvhasználat, valamint tanári részvételi arány

Tanulmányom szempontjából fontos megvizsgálni az otthoni nyelvhasználatot is a tanulók körében, mivel az erős befolyással bír a 15 évesek iskolai teljesítményére. A 2015-ös PISA felmérés alkalmával fény derült arra, hogy az OECD országokban azok a migrációs háttérrel rendelkező tanulók, akik otthon nem azon a nyelven beszélnek, mint amelyen a PISA tesztet megírták, átlagosan 54 ponttal maradtak alul a nem bevándorló, többségi társadalom nyelvét beszélő társaikkal szemben. Mindemellett 20 ponttal teljesítettek rosszabbul a migrációs háttérrel rendelkező, de otthon a többségi társadalom nyelvét be-

⁶ http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_ifs_9912&lang=en Letöltve: 2019. 05. 16.

szélő tanulókhöz képest (OECD 2016). A bevándorló tanulók alacsonyabb iskolai teljesítménye és a nem megfelelő nyelvtudás mellett további nehézségeket okoz az, hogy mindhárom említett országban egyre kevesebben választják a pedagógiai pályát és a tanárok között is alacsony a migrációs háttérrel rendelkezők aránya. Franciaországban nincsenek arra vonatkozó adatok, hogy a tanárok hány százaléka rendelkezik migrációs háttérrel, azonban Németország és Svédország esetében rendelkezésünkre állnak ilyen adatok. Az Európai Bizottság 2016-os tanulmánya szerint az általános iskolákban és óvodai intézményekben tanító tanárok 7,3 százaléka, a középiskolákban tanító tanárok pedig csupán 4,7 százaléka rendelkezik migrációs háttérrel. Svédország esetében ezzel szemben magasabbak az arányok, az általános iskolás pedagógusok 9,5 százaléka, a középiskolás tanárok pedig 9,2 százaléka rendelkezik migrációs háttérrel. Annak a jelenségnek, hogy kevés a migrációs háttérrel rendelkező tanár, több oka is lehet. Egyrészt a bevándorló gyerekek iskolai teljesítménye rosszabb, mint a nem bevándorló társaiké, ezért sokkal kevesebben szereznek egyetemi végzettséget. Másrészt pedig, a migráns háttérrel rendelkező tanulók általában rosszabb anyagi háttérű családból származnak, így a szülők nem tudják biztosítani számukra a továbbtanulás lehetőségét. A tanári kar diverzifikálásának további akadályja, hogy a külföldön szerzett tanári képesítést csak hosszas és bonyolult procedúra keretében ismerik el az egyes országok, ezenfelül gyakori a diszkrimináció jelensége is az iskolákban. Franciaország esetében a tanári pályától sokakat visszatart a már említett vallási jelképek viselését tiltó törvény (European Commission 2016).

ÖSSZEZÉS

Munkámban központi szerepet kapott az a kérdés, hogy miként változtatta meg a 2015-ös menekültválság az Európai Unió államainak oktatáspolitikai és integrációs stratégiáit továbbá az, hogy ezek az intézkedések mennyire segítették elő az oktatási integrációt. Elemzésem három egészen eltérő múlttal rendelkező állam gyakorlatának összehasonlításán alapult. Azért választottam ezeket az országokat, mert bár a menekültválság során eltérő mértékben voltak érintettek, mégis annak folyamataiban kulcsfontosságú szerepet játszottak. A 2015-ös év bizonyos mértékben fordulópontnak számít minden európai ország életében és erre Németországban, Franciaországban és Svédországban is láthattunk példákat. Világosan látszik, hogy az országoktól és egyéni stratégiáiktól függetlenül az oktatási integráció sikeressége a társadalmi integráció legfontosabb előfeltétele.

A kérdés tehát, hogy vajon megváltoztatta-e a menekültválság az oktatási és integrációs stratégiákat egyértelműen megválaszolható, csupán a változások mértéke mutat országspecifikus jegyeket. Németországot érintette a legnagyobb mértékben a bevándorlási hullám, így az ideérkezők száma rekordokat döntve állította kihívás elé Európa egyik vezető gazdasági hatalmát. A német kormányzat befogadó politikájának eredményeképp meg kellett birkóznia a hirtelen érkezett, tömeges bevándorlás jelenségével, ami az ország föderális politikai rendszerét erősen túlterhelte. Elmondható azonban, hogy mind a befogadó környezet, mind az ezt elősegítő intézmények és az oktatást célzó intézkedések is pozitív változásokat eredményeztek az országban. Nagyarányú erőforrás-koncentráció történt az oktatási szektorban, különös hangsúlyt helyezve a speciális osztályokra, amelyeket a német állam az integráció előszobájának tekint. Erősödő tartományi összefogás és nyilvános diplomáciai, valamint politikai stratégiák mentén próbálja a német állam elősegíteni a társadalomba történő betagozódást, ezzel támogatva a későbbi békés és sikeres együttélést az országban. 2015-ben, a menekültválság kezdetekor Franciaország is stratégiai válaszút elé érkezett. Elmondható, hogy az országot arányaiban véve kevés bevándorló választotta végső céljának, ezért különösebb intézménybeli változtatások nem történtek a beérkező emberek integrációjának elősegítésre. Franciaország számára koloniális múltjából kiindulva az *idegen* jelensége a társadalomban megszokott, mondhatni természetes, ez pedig hozzájárul az állami inaktivitáshoz. Az ország kapcsán azonban fontos megvizsgálni a bevándorlókkal szembeni attitűd megváltozását. A terror jelenségével való összekapcsolás növelte az ellenérzéseket, és ez a menekültbarát politikát folytató politikai vezetők társadalmi támogatottságának gyengülésében is megmutatkozott. Emmanuel Macron új irányt képvisel a francia politika nagyszínpadán és ehhez mérten nagyobb nyomás nehezedik rá abban, hogy miképp is kívánja az integrációt elősegítve rendezni a bevándorlás kérdését. A kormányzat válasza első lépésként a bevándorlás szigorúbb kontrollja volt, ellenben a már Franciaországban lévők társadalomba történő beilleszkedésének célozottabb elősegítésével. Ezt a francia példát nem követhette Svédország, hiszen a legnagyobb számban ugyan Németországba érkeztek menekültek, de mögötte közvetlen második helyen áll a Svéd Királyság. Az ország korábbi, meglehetősen *puhának* mondható bevándorlási feltételei és erős gazdasága kifejezetten kívánatos célponttá tették a bevándorlók számára Európán belül. A társadalmi nyitottság ugyan többnyire nem változott, de a beérkező emberek koordinációját a svéd állam nem hagyta intézkedések nélkül. A bevándorlási törvény szigorítása mellett az oktatást is az adott helyzethez, valamint az országba érkezőkre igazították.

Látható tehát, hogy a három ország különféle szempontokra helyezte a nagyobb hangsúlyt az integráció elősegítésének tekintetében. Németország számára elsődleges az erősebb föderatív összetartás a problémák kezelése szempontjából, míg Franciaországnak inkább a társadalmi egyenlőtlenségek és a közvélemény befogadóképességének terrorizmus által megcsorbított morálját kell helyreállítania. Svédország esetében lényeges, hogy az önkormányzatiságon alapuló szemlélet alapján tovább erősítsék az oktatási intézmények szerepét a problémák kezelésben, de emellett vigyázniuk kell arra, hogy új rendszerükkel ne aprózzák szét magukat az egyéni igények túlzó hangsúlyozásával. A különbségek és a válaszok differenciált formái világosan mutatják, hogy milyen lehetőségek állnak rendelkezésre a bevándorlás kérdését illetően, ha a problémára egy állam integratív választ kíván adni és a kultúrája bővüléseként kezeli a jelenség egészét. Mindezek mellett, azonban láthatunk néhány érdekes hasonlóságot is a tanulmányozott országok között. Mindhárom ország jelentős hiányosságokat mutat a szakképzett pedagógiai apparátus terén. Nincs elég olyan, a bevándorlás nehézségeit megélt és a társadalmi helyzetre érzékenyített pedagógus, aki szakmai felkészültséggel és kellő hozzáértéssel támogatni tudná az oktatási integrációs folyamatokat. Emellett egyértelművé vált, hogy a városokra nehezedő teher egyre csak nő a bevándorlás óta. Mindhárom vizsgált ország nagyvárosai és azok környéke frekvenciált régióknak számítanak, így a bevándorlás elsődleges célpontjaivá váltak. Egyértelmű számunkra, hogy nem saarland-i falvak, nem bretagne-i kisvárosok és nem is Gotland apró halásztelepülései, hanem a három ország világvárosaiba érkeznek a legnagyobb számmal bevándorlók. Az erre a térségre összpontosuló tőke és az aránytalanul elosztott humán erőforrások, problémákat okozhatnak a bevándorlás kezelésében, ezzel hátráltatva az integráció folyamatát is.

Összességében elmondható, hogy az oktatás mindhárom országban deklarált célja az integráció és ezzel együtt a társadalmi összhang elősegítése, de ez az út hosszú és rögös, amelyet az országoknak előzetes példa nélkül kell végigjárniuk. A nagyban különböző politikai rendszerek és az országok befogadó stratégiái minden bizonnyal látványosabb különbségeket eredményeznek majd a jövőben, hiszen e három elképzelés három különböző eredményre fog majd vezetni idővel, amelyek alapjaiban befolyásolják majd Európa jövőjét és a társadalmi együttélés formáit.

IRODALOM

- Biczó Gábor 2011: Az asszimiláció fogalmának műveleti értéke a szociokulturális hasonulási folyamatok értelmezésében. In Bárdi Nándor – Tóth Ágnes (szerk.): *Asszimiláció, integráció, szegregáció: Párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban*. MTA Kisebbségkutató Intézet, Argumentum, 19–38.
- Bunar, Nihad 2017a: *Migration and Education in Sweden: Integration of Migrants in the Swedish School Education and Higher Education Systems*. NESET II. Stockholm University, Stockholm, <http://nesetweb.eu/wp-content/uploads/2016/02/Migration-and-Education-in-Sweden.pdf> Letöltve: 2019. 05. 16.
- Bunar, Nihad 2017b: *Newcomers Hope in a Cold Climate*. Education International, Brussels. https://issuu.com/educationinternational/docs/2017_eiresearch_migrants_sweden_fin Letöltve: 2019. 05. 16.
- Csepeli György 2001: *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Escafre-Dublet, Angéline 2014: *Mainstreaming Immigrant Integration Policy in France: Education, Employment, and Social Cohesion Initiatives*. Migration Policy Institute Europe, Brussels.
- European Commission 2016: *Study on the Diversity within the Teaching Profession with Particular Focus on Migrant and/or Minority Background*. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- European Commission 2017: *European Semester Thematic Factsheet. Early School Leavers*. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/european-semester_thematic-factsheet_early-school-leavers_en_0.pdf Letöltve: 2019. május 16.
- European Commission 2019: *EU Immigration Portal*. https://ec.europa.eu/immigration/content/glossary_en#glosM Letöltve: 2019. 05. 16.
- European Union Agency for Fundamental Rights 2017: *Together in the EU - Promoting the participation of migrants and their descendants*. Publication Office of the European Union, Luxembourg.
- Eurostat 2017: *Migrant integration*. Publications Office of the European Union, Luxembourg. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/8787947/KS-05-17-100-EN-N.pdf/f6c45af2-6c4f-4ca0-b547-d25e6ef9c359> Letöltve: 2019. 05. 16.
- Ferge Zsuzsa 1990: Variációk a társadalmi integráció témájára. *Esély*, (1), 3-17.
- Frankreich in Deutschland 2016: *Immigration: Frankreichs Politik der Integration*. <https://de.ambafrance.org/Immigration-Frankreichs-Politik-der-Integration> Letöltve: 2019. 05. 16.
- Friedery Réka 2016: Migráció és integráció: a német modell. *Acta Humana*, (4), 23-32.
- Forum Réfugiés – Cosi 2019: *Access to education*. http://www.asylumineurope.org/reports/country/france/reception-conditions/employment-and-education/access-education#footnoteref4_s46t4lt Letöltve: 2019. 05. 16.
- Grossmann Erika 2004: A migráns gyermekek nevelési-oktatási helyzete a Német Szövetségi Köztársaságban. *Iskolakultúra*, 14(9), 116-121. http://epa.oszk.hu/00000/00011/00085/pdf/iskolakultura_EPA00011_2004_09_116-121.pdf Letöltve: 2019. 05. 16.

- Hautzinger Zoltán – Hegedűs Judit – Klenner Zoltán: *A migráció elmélete*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Budapest. <http://m.ludita.uninke.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/10038/Teljes%20sz%C3%B6veg%21?sequence=1&isAllowed=y> Letöltve: 2019. 05. 16.
- Kriwet, Hildegard 2018: *Wirtschaftswunder. Planetwissen*. http://www.planet-wissen.de/geschichte/deutsche_geschichte/wirtschaftswunder/index.html Letöltve: 2019. 05. 16.
- Horváth-Sántha Hanga 2015: *Integrációs gyakorlatok Svédországban*. Migrációkutató Intézet. <https://www.migraciokutato.hu/hu/2015/09/10/integracios-gyakorlatok-svedorszagban/> Letöltve: 2019. 05. 16.
- Hamilton, Kimberly – Simon, Patrick – Veniard, Clara 2004: *The Challenge of French Diversity*. Migration Policy Institute, Brussels. <https://www.migrationpolicy.org/article/challenge-french-diversity> Letöltve: 2019. 05. 16.
- Massey, Douglas S. – Arango, Joaquin – Hugo, Joaquin (et al.) 2012: *A nemzetközi migráció elméletei: áttekintés és értékelés*. In: Sík Endre (szerk.): *A migráció szociológiája 1*. ELTE TáTK, Budapest, 7-28.
- Migrationsverket 2015: *Asylum applications*. Swedish Migration Agency, Norrköping. <https://www.migrationsverket.se/download/18.7c00d8e6143101d166d1a1ab/1485556214938/Inkomna%20ans%C3%B6kningar%20om%20asyl%202015%20-%20Applications%20for%20asylum%20received%202015.pdf> Letöltve: 2019. 05. 16.
- Ministère de L'europe et des Affaires Étrangères 2016: *Immigration: Frankreichs Politik der Integration*. Frankreich in Deutschland. Französische Botschaft in Berlin. <https://de.ambafrance.org/Immigration-Frankreichs-Politik-der-Integration> Letöltve: 2019. 05. 16.
- OECD 2010a: *PISA 2009 Results (Volume I): What Students Know and Can Do – Student Performance in Reading, Mathematics and Science (Volume I)*. OECD Publishing, Paris. <https://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/48852548.pdf> Letöltve: 2019. 05. 16.
- OECD 2010b: *PISA 2009 Results (Volume II): Overcoming Social Background*. <https://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/48852584.pdf> Letöltve: 2019. 05. 16.
- OECD 2014a: *PISA 2012 Results (Volume I): What Students Know and Can Do*. OECD Publishing, Paris. <https://www.oecd.org/pisa/keyfindings/pisa-2012-results-volume-I.pdf> Letöltve: 2019. 05. 16.
- OECD 2014b: *PISA 2012 Results (Volume II): Excellence through Equity*. <https://www.oecd.org/pisa/keyfindings/pisa-2012-results-volume-II.pdf> Letöltve: 2019. 05. 16.
- OECD 2016: *PISA 2015 Results (Volume I): Excellence and Equity in Education*. PISA, OECD Publishing, Paris. https://read.oecd-ilibrary.org/education/pisa-2015-results-volume-i_9789264266490-en#page1 Letöltve: 2019. 05. 16.
- Oktatási Hivatal (2017): *PISA (Programme for International Student Assessment)*. <https://www.oktatas.hu/koznevelas/meresek/pisa> Letöltve: 2019. 05. 16.
- Radó Péter 2015: *Oktatáspolitikai megközelítések, a politikai és az irányítási kontextus*. SlideShare, <https://www.slideshare.net/peterrado/oktatpolitikakontextus> Letöltve: 2019. 05. 16.
- Radó Péter 2017: *Migráns gyerekek oktatása*. Tani-tani Online. http://www.tani-tani.info/migrans_gyerekek_oktatasa Letöltve: 2019. 05. 16.

- Swedish Institute 2018: *Sweden and migration*. <https://sweden.se/migration/> Letöltve: 2019. 05. 16.
- Szajbély, Katalin 2004: A vallási jelképek viseléséről szóló törvény Franciaországban. *Jogelméleti Szemle*, 5(4), <http://jesz.ajk.elte.hu/szajbely20.html> Letöltve: 2019. 05. 16.
- Szoboszlai Zsolt 2004: Szegénység, marginalizáció, szegregáció. *Tér és Társadalom*, 18(3), 25-42.
- Klaus, Tobias – Millies, Marc 2017: *Recherche zur Bildungssituation von Flüchtlingen in Deutschland*. Bundesfachverband unbegleitete minderjährige Flüchtlinge, Berlin. <https://www.fluechtlingsrat-bremen.de/wp-content/uploads/Recherche-Bildung.pdf> Letöltve: 2019. 05. 16.
- UN High Commissioner for Refugees (UNHCR) 2014: *Unaccompanied and Separated Asylum-Seeking and Refugee Children Turning Eighteen: What to celebrate?*. UNHCR Representation to the European Institutions – Council of Europe's Youth Department, Strasbourg.
- Seifert, Wolfgang 2012: *Geschichte der Zuwanderung nach Deutschland nach 1950*. Bundeszentrale für politische Bildung, <http://www.bpb.de/politik/grundfragen/deutsche-verhaeltnisse-eine-sozialkunde/138012/geschichte-der-zuwanderung-nach-deutschland-nach-1950?p=all> Letöltve: 2019. 05. 16.
- Vogel, Dita – Stock, Elina 2017: *Opportunities and Hope Through Education: How German Schools Include Refugees*. Education International, Brussels.

EDUCATIONAL INTEGRATION STRATEGIES AFTER THE REFUGEE CRISIS IN 2015: THE PRACTICE OF GERMANY, FRANCE AND SWEDEN

ABSTRACT

After the refugee crisis in 2015, the integration strategies in Germany, France and Sweden – especially the educational integration strategies – had changed, but the main goal of the three countries is to help to the new comers to fit in to the society. To aim the goal, the countries started new integration programs for immigrants and refugees, but the efficiency of these programs can be different. In this research, to find out how successful the educational integration programs are, I analyzed the proportion of the immigrant early school leavers, the score differences between the pupils with migrant background and pupils who were born in the observed country, the proportion of native people and immigrants with tertiary education attainment and the proportion of teachers with migrant background. For these analyses I used mostly the Eurostat data bases and the OECD, PISA results in 2009, 2012 and 2015. I've ascertained that in the case of Germany, the arrangements have resulted in positive changes, whereas a high proportion of resource-concentration occurred in the educational sector, with much emphasis placed on the advanced classes and language learning. France, by contrast, didn't applied particularly institutional changes to further the integration, which can be explained with the colonial past of the country. Because Sweden was also a popular target country during the refugee crisis, the Swedish state had to find a solution for this phenomenon. They form the education much more for individual's needs, however they restricted their immigration laws.

KÖZLEMÉNY

A demográfiai folyamatok hatása a munkabalesetekre

Molnár Dániel – Horváth Diána –
Regős Gábor

ÖSSZEFOGLALÓ

A magyar munkaerőpiac szerkezete a kedvezőtlen demográfiai folyamatok és a foglalkoztatás bővülése következtében jelentősen átalakult. Az elmúlt évek során nőtt az alacsony képzettségűek és az idősebb, 45 év feletti foglalkoztatása, illetve várhatóan emelkedni fog a külföldi munkavállalók száma, amelynek köszönhetően növekedhet a munkabalesetek száma. Ezért a tanulmányban megvizsgáljuk, hogy a kiemelt csoportok milyen mértékben vannak kitéve a munkabalesetek kockázatának. A statisztikai adatok és a szakirodalom áttekintése alapján az idősödő korosztály foglalkoztatása nem feltétlenül növeli a munkabalesetek számát, azonban esetükben a felépülés sokkal hosszabb időt vesz igénybe, mint fiatalabb munkatársaik esetében. Ezzel szemben az alacsony képzettségűek és a külföldi munkavállalók foglalkoztatása növelheti a munkabalesetek kockázatát, így további intézkedések meghozatalára lehet szükség a balesetek megelőzése érdekében.

Tárgyszavak: munkabalesetek, demográfia, idősödő népesség, foglalkoztatás

Molnár Dániel, Századvég Gazdaságkutató Zrt.

E-mail: molnar.daniel@szazadveg.hu

Horváth Diána, Századvég Gazdaságkutató Zrt., Budapesti Corvinus Egyetem

E-mail: horvath.dia@szazadveg.hu

Regős Gábor, Századvég Gazdaságkutató Zrt.

E-mail: regos@szazadveg.hu

BEVEZETÉS

A magyar jogrend munkabalesetnek tekinti, ha a munkavállalót a szervezett munkavégzés során vagy azzal összefüggésben éri baleset, függetlenül annak helyétől, idejétől vagy a munkavállaló közrehatásától. A munkavállaló munkaképtelenné válása akár hosszabb, akár rövidebb időre a munkáltató mellett az államot is hátrányosan érinti: az egészségügyi kiadások növekedése mellett a szociális kiadások (Magyarországon baleseti táppénz) is emelkednek, így mindhárom gazdasági szereplő érdekelt a munkabalesetek számának csökkentésében.

A munkabalesetek számát rengeteg tényező befolyásolhatja a hatályos jogszabályoktól kezdve a lakosság egészségi állapotán át a gazdaság szerkezetéig bezárólag. Tanulmányunkban azt a kérdést vizsgáljuk, hogy milyen hatást fejtenek ki a demográfiai változások, valamint ezzel összefüggésben a jelenleg Magyarországon tapasztalható munkaerőhiány a munkabalesetekre. Hipotézisünk, hogy a kedvezőtlen demográfiai folyamatok és az ezzel összefüggésben kialakuló munkaerőhiány eredményeként emelkedik a munkabalesetek kockázata, mivel több veszélyeztetett társadalmi csoport (idősebb korúak, külföldi munkavállalók és alacsony képzettségűek) foglalkoztatása is emelkedik ennek hatására.

Tanulmányunkban a munkaerőpiaci trendek és az azt részben meghatározó demográfiai folyamatok bemutatását követően ismertetjük, hogy a három kiemelt csoport esetében miért jelentős a munkabaleset kockázata. Ezután a rendelkezésre álló adatok alapján megvizsgáljuk, hogy mennyiben jelent kockázatot a három társadalmi csoport foglalkoztatásának a növekedése.

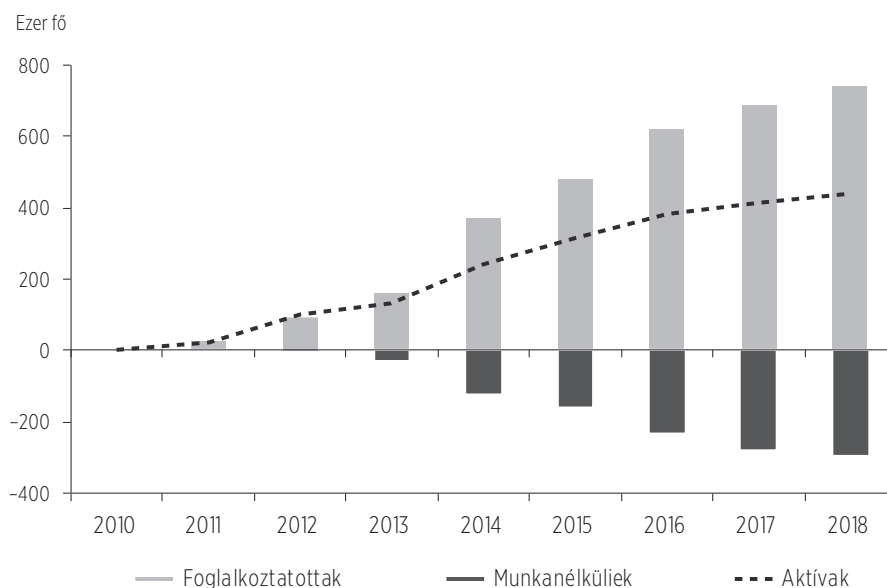
DEMOGRÁFIAI ÉS MUNKAERŐPIACI FOLYAMATOK

A gazdasági növekedés (és így a társadalmi jólét növekedésének) alapját minden gazdaságban a munkavállalók teremtik meg. Ők hozzák létre azokat a termékeket és szolgáltatásokat, amelyek befolyásolják a társadalom életszínvonalát, így a megfelelő munkaerő és munkahelyek biztosítása a gazdaságpolitika kiemelt feladata minden országban. Magyarországon, akárcsak a rendszerváltoztatás után, az elmúlt években is jelentős átalakulás ment végbe a munkaerőpiacon, amely egy teljesen új helyzetet teremtett a munkavállalók, a munkáltatók és a gazdaságpolitika számára egyaránt – megváltoztatva ezzel a foglalkoztatottak demográfiai összetételét.

Magyarországon 2010 óta jelentős mértékben javult a munkaerőpiac helyzete (1. ábra). 2010 és 2018 között a foglalkoztatottak száma a 15–74 éves korsz-

tályban közel 740 ezer fővel emelkedett, amelynek köszönhetően a foglalkoztatási ráta 11,4 százalékponttal 60,1%-ra nőtt. Így a mutató értéke megközelítette az uniós átlagot (60,4%), míg 9 éve a legalacsonyabbnak számított a tagországok között.

1. ábra: Munkaerőpiaci mutatók alakulása Magyarországon, 2010–2018 (2010 = 0)
Development of the labor market indicators in Hungary, 2010–2018 (2010 = 0)

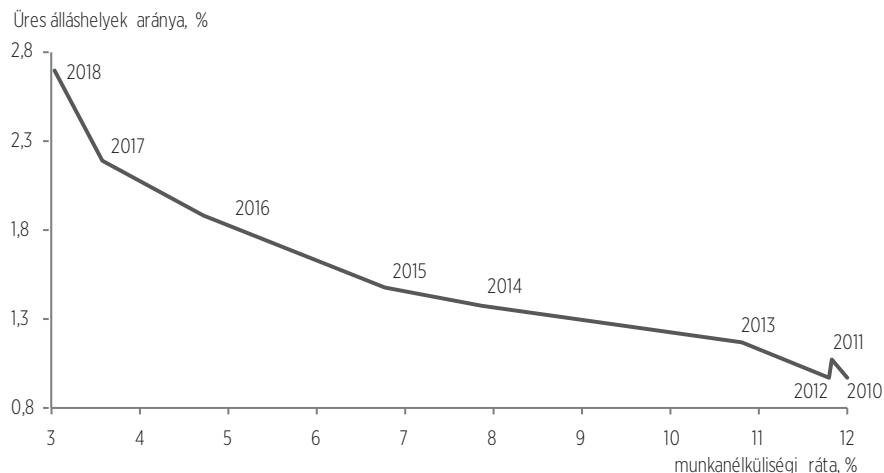
Forrás: KSH (2019a), saját számítás.

A kedvező munkaerőpiaci folyamatok nyomán egyre erőteljesebben jelenik meg a magyar gazdaságban a munkaerőhiány jelensége. A KSH adatai alapján 2018-ban több mint 83,6 ezer betöltetlen üres álláshely volt a gazdaságban, amely az összes álláshely 2,7%-át jelentette. Az Eurostat adatai (2019b) alapján az Unióban ugyanez az arány 2,2% volt, vagyis Magyarországon az üres álláshelyek részaránya uniós szinten is magas, azonban még így is elmarad Csehország (5,5%), Belgium (3,5%) vagy Németország (3,1%) vonatkozó adataitól.

A munkaerőpiac feszességét általában a Beveridge-görbe (Blanchard és szerzőtársai 1989) segítségével szokták ábrázolni, amely az üres álláshelyek aránya és a munkanélküliségi ráta közötti kapcsolatot mutatja, melynek segítségével nemcsak a munkaerőpiaci helyzet, hanem a gazdaság ciklikus pozíciója is meghatározható.

2. ábra: A Beveridge-görbe alakulása Magyarországon, 2010–2018

The evolution of the Beveridge-curve in Hungary, 2010–2018

Forrás: Eurostat (2019a, 2019b).

A 2. ábrán látható, hogy a magyar munkaerőpiac jelentős utat tett meg az utóbbi évek során: 2010-ben még erős strukturális munkanélküliség jellemezte, azonban a kormányzati intézkedéseknek (közfoglalkoztatás, minimálbér emelése, munkahelyteremtési támogatások, segélyek korlátozása) és a gazdasági fellendülésnek köszönhetően átkerült a munkaerőhiányos állapotba. Itt meg kell jegyeznünk, hogy az ábra az egész magyar gazdaság állapotát szemlélteti, így például a gazdaságban található területi eltérések nem jelennek meg rajta. Ezért, ha csupán a versenyszektor üres álláshelyeit tekintenénk mérvadónak vagy ha a közfoglalkoztatottakat munkanélküliliként számolnánk el, akkor jelentősen eltérő képet kapnánk.

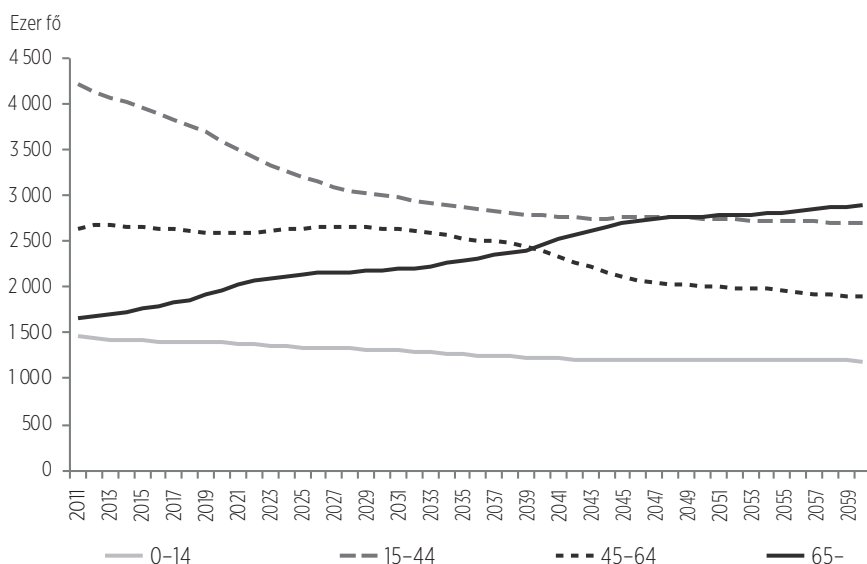
A munkaerőhiány okai több tényezőre is visszavezethetők. Egyrészt az európai uniós csatlakozást követően a külföldi munkavállalás korlátjai fokozatosan megszűntek, így sokan döntöttek a kivándorlás mellett, amelynek egyik legfőbb mozgatórugója a nyugat-európai országokhoz viszonyított jelentős bérkülönbség (Bodnár – Szabó 2014). Fontos szerepet játszott még a munkaerő mobilitásának a hiánya és a munkaerő-állomány nem megfelelő képzettségi szintje is. Azonban a feszes munkaerőpiac kialakulásához legjelentősebben a kedvezőtlen demográfiai folyamatok járultak hozzá.

Magyarország népessége az 1980-as évek óta folyamatosan csökken. Amíg 1980-ban még 10,7 millióan laktak hazánkban a KSH adatai alapján, addig 2018-ra 9,8 millió fő alá mérséklődött a lakosság száma. A csökkenés fő oka a természe-

tes fogyás, az élve születések száma és a halálozások száma közötti különbség volt, amelynek következtében 2000 óta évente nagyságrendileg 35–38 ezer fővel visszaesett Magyarország népessége.

Ez a probléma azonban rövidtávon várhatóan nem fog megoldódni. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének (KSH NKI) 2015-ös előreszámítása alapján, még a legoptimálisabb esetben is, 2060-ig 8,7 millió főre fogyatkozik Magyarország lakossága (KSH NKI 2015). A munkaerőpiac szempontjából fontos, hogy az előreszámítás alapján nagymértékben átalakulhat az ország korszerkezete is, amely jelentős hatást gyakorol a munkaerőpiacra. Bár a munkaképes korosztály összlétszáma továbbra is meghaladja majd a nyugdíjasok számát (változatlan nyugdíjkorhatárt feltételezve), a különbség folyamatosan csökkenni fog. Míg 2011-ben a 15–64 éves korosztály a teljes népesség 68,7%-át adta, addig 2060-ra már mindössze 53,0%-át teszi majd ki az előreszámítás magas (optimista) pályája alapján. Ezzel egyidejűleg a 65 évnél idősebbek aránya a 2011-es 16,7%-ról 33,3%-ra emelkedik 2060-ig.

3. ábra: Magyarország népességének korcsoportok szerinti várható alakulása a KSH NKI ún. „magas” (optimista) népesség-előreszámítási forgatókönyve alapján, ezer fő
Expected evolution of the population in Hungary by age group according to the Hungarian Demographic Research Institute's „high” scenario population projection, per thousand

Forrás: KSH NKI 2015.

Amennyiben korosztály szerint vizsgáljuk a KSH NKI szerint várható folyamatokat, azt kapjuk, hogy a munkaképes korúakon belül a fiatalabb, potenciális munkavállalók száma közel megfelelődik a vizsgált időhorizonton (4,2 millió fő-ről 2,7 millió főre csökken), míg az idősebb, 45 év felettiiek esetében ennél kisebb mértékű, ámde jelentős mérséklődés megy végbe (2,6 millió főről 1,9 millió főre). Vagyis míg a 15 és 44 év közöttiek 2011-ben a munkaképes korosztály (15–64 évesek) 61,6%-át tették ki, addig 2060-ra már csak az 58,8%-ukat adják. Ezzel egyidejűleg a 65 évesnél idősebbek száma 1,7 millió főről 2,9 millió főre nő 2011 és 2060 között (3. ábra).

Mindez jelentős terhet ró majd a szociális ellátórendszerre és egyben az ország központi költségvetésére is. Az öregedés mérésére szolgál a függőségi ráta, amely megmutatja, hogy egy munkaképes korú egyénre (15–64 éves korosztály) mennyi idős jut (65 év feletti korosztály). Az arányszám a 2017-es 28,4%-ról (100 aktív korúra 28,4 idős jut) 2060-ig 61% fölé emelkedik az előreszámítás szerint. Ezen folyamatok eredményeként a munkáltatók már nem tudják majd minden esetben a legjobb képzettségű, leginkább alkalmas munkavállalókat alkalmazni, hanem a munkakínálat csökkenése nyomán rákényszerülnek, hogy a munkaerőpiaci szempontból hátrányos helyzetű munkavállalókat is foglalkoztassák.

Ez a folyamat azonban nem csak a jövő zenéje, jelei már ma is látszódnak a munkaerőpiacon: annak szerkezete jelentős átalakuláson ment keresztül az elmúlt években a kedvezőtlen demográfiai folyamatok és a gazdasági konjunktúra hatására. Ezen átalakulások közül most három tényezőt emelünk ki, amelyek hipotézisünk szerint befolyásolhatják a munkabalesetek alakulását: az idősebb foglalkoztatottak részarányának, az alacsony képzettségűek foglalkoztatásának, illetve a külföldi munkavállalók foglalkoztatásának a növekedése.

A KSH (2019b) adatai alapján az idősebb, 45 év feletti munkavállalók száma 2010 és 2018 között 34,6%-kal nőtt, miközben az összes munkavállalóé csupán 19,7%-kal, így a korosztály részaránya 38,0%-ról 42,7%-ra emelkedett. Ennek legfőbb oka a nyugdíjkorhatár folyamatos emelése és a kordedvezményes nyugdíjak szinte teljes megszüntetése¹. A legnagyobb változás az 55 év feletti körében figyelhető meg, akiknek a létszáma 53,8%-kal nőtt, míg részarányuk 13,2%-ról 16,9%-ra emelkedett 8 év alatt. Kismértékben eltérő folyamatok zajlottak le, ha képzettség szerinti bontásban (KSH 2019c) vizsgáljuk a munkaerőpiac szerkezeti átalakulását. A legfeljebb 8 általános iskolát végzett

¹ Már csak a 40 év jogosultsági idővel rendelkező nők mehetnek a korhatár elérését megelőzően nyugdíjba.

munkavállalók száma 20,0%-kal nőtt 2010 óta, így létszamarányuk minimális mértékben, 0,1 százalékponttal 11,5%-ra emelkedett. Emögött elsősorban a közfoglalkoztatási programok játszanak szerepet, amelyek keretében olyan munkavállalók is munkalehetőséghez juthatnak, akik képzettség hiányában nem tudnak elhelyezkedni az elsődleges munkaerőpiacon. A külföldi munkavállalók esetében a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (NFSZ) adatai (2019) az irányadóak. 2010-ben az érvényes munkavállalási általános engedélyek és szezonális engedélyek száma 17 854, míg a bejelentések száma 46 652 volt. Ezzel szemben 2017-ben egyéni munkavállalási engedélyből 9 274 darabot adott ki az NFSZ, további 9 262 darab, valamint 17 Kék Kártya volt érvényben az év végén, míg a foglalkoztatók által bejelentett külföldi állampolgárok száma 13 056 főt tett ki. Azonban a külföldiek teljes létszáma nem áll rendelkezésre, mivel 2014 óta a Hivatal nem közli az érvényes bejelentések számát, csak az adott évben bejelentetteket. Viszont, ha figyelembe vesszük, hogy 2010 és 2013 vége között is több mint 6 ezer fővel nőtt a bejelentéssel foglalkoztatottak száma, amikor még jelentős munkaerő-tartalék volt a hazai munkaerőpiacon is, akkor feltételezhetjük, hogy ez a folyamat azóta továbbfejlődött.

MUNKABALESETEK A SZAKIRODALOMBAN

Ebben a részben a szakirodalom áttekintése segítségével azt vizsgáljuk meg, hogy a korábban bemutatott demográfiai és munkaerőpiaci folyamatoknak milyen hatása lehet a munkabalesetek számának és súlyosságának alakulására. Ennek kapcsán három kockázati tényezőt veszünk figyelembe:

- Idősebb, 45 év feletti foglalkoztatottak: a munkavállalók tovább maradnak a munkaerőpiacon, így az idősebb munkavállalók nagyobb aktivitása, illetve részarányuk növekedése kockázatot jelenthet.
- Alacsonyabb képzettségű munkavállalók: amint az előző fejezetben láttuk, a növekvő foglalkoztatás eredményeként az alacsonyabb képzettségű munkavállalók foglalkoztatása megnőtt, ami a munkabalesetek szempontjából kockázatot jelenthet.
- Külföldiek foglalkoztatásának növekedése: a bemutatott munkaerőhiány egyik lehetséges kezelése külföldi munkavállalók bevonása, elsősorban a szomszédos országokból, például Ukrajnából. A munkavállalók hiányos nyelvismerete kockázati tényező lehet a munkabalesetek szempontjából.

Idősebb korú munkavállalók

Az idősödő munkavállalók fontos szerepet töltenek be azzal egy vállalat életében, hogy tapasztalataikkal segítik a fiatalabb munkavállalókat, melyet már a menedzserek és HR szakemberek is felismertek, így egyre több helyen foglalkoztatnak idősebb munkavállalókat (IFA² 2016). Azonban az idősödő munkavállalók nemcsak tapasztalatot „hoznak” magukkal a korábbi munkahelyükről, hanem a felhalmozott terheket is, amelyek különböző betegségek kialakulásához vezethetnek. Az IFA adatai alapján 2011-ben a korai nyugdíjba vonulók harmada esetén a mentális kimerültség volt az ok, és csak ezt követték a különböző izomrendszeri és kötőszöveti betegségek, míg a munkahelyi betegségek közül a halláskárosodás és a rák volt vezető szerepben.

Sok esetben azonban nem a kronológiai életkor határozza meg a munkabalesetek valószínűségét, mivel a munkavállalók egyénről egyénre különböznek egymástól, eltér az egészségi állapotuk, fogékonyabbak egyes betegségekre, így a kizárólag az idősebb korosztályt célzó intézkedések nem feltétlenül képesek elérni a várt hatást (Weyman és szerzőtársai 2013). A munkavédelem javítása és a munkavállalási idő kitolása érdekében átfogó intézkedésekre van szükség, amely minden munkavállaló helyzetén javíthat, korosztálytól függetlenül.

Az IFA (2016) kutatása alapján az idősebb munkavállalók gyakoribb érintettsége a halálos balesetekben több tényezővel is magyarázható: csökkenő figyelem (különösen a megosztott), csökkenő látás és a fizikai alkalmasság romlása. A nem halálos balesetek azonban ritkábban érik az idősebb munkavállalókat, mivel az ő kockázatvállalási hajlandóságuk tapasztalatukból kifolyólag alacsonyabb fiatalabb munkatársaiknál. A távolmaradás és a felépülés az idősebb munkavállalók esetében általában hosszabb időt vesz igénybe, mivel gyakrabban éri őket súlyos baleset, illetve nagyobb a munkaképtelenség kialakulásának valószínűsége. Ezen felül a kutatóintézet kiemeli még, hogy az idősebbek számára a munkaidő megszervezése kulcsfontosságú, mivel 40 éves kor felett az éjszakai műszak nagyobb valószínűséggel eredményez alvászavarokat, illetve növeli a szívkoszorúér betegség és a depresszió kialakulásának valószínűségét. A tanulmányban még szó van az információs technológia fejlődéséről, amelynek következtében gyorsulnak a folyamatok, amelyhez a munkavállalóknak alkalmazkodniuk kell. Ez az idősebb korosztályban túlterheltséghez vezethet.

² Institut für Arbeitsschutz der Deutschen Gesetzlichen Unfallversicherung, Német Munkahelyi Biztonsági és Egészségvédelmi Intézet.

A European Agency for Safety and Health at Work (2016) kutatása alapján az alábbi fiziológiai változások következnek be a kor előrehaladtával:

- az aerob teljesítmény³ a tízes évek végétől/húszas évek elejétől tízévente 10%-kal esik vissza, amely csökkenés 70 éves kortól felgyorsul;
- szintén ekkortól indul hanyatlásnak az izomerő és az állóképesség is, amely csökkenés az életkor előrehaladtával folyamatosan gyorsul;
- a kor előrehaladtával párhuzamosan csökken a testmagasság és nő a testsúly, előbbi gerincproblémákhoz vezethet;
- az életkor növekedésével csökken a poszturális⁴ és a funkcionális egyensúly is;
- emellett folyamatosan csökken az ízületek hajlékonysága és a kézügyesség, valamint elvékonyodik a bőr;
- a kor előrehaladtával rosszabbodik a hallás, azonban ennek mértéke jelentősen függ a végzett munkakörtől;
- 40 éves kortól kezdve romlik az egyének látása. Idősebb korban egyre nagyobb problémát okoz a látótávolság csökkenése mellett a gyenge fény melletti látás, a távolság érzékelése, a mozgó tárgyak sebességének az érzékelése, valamint a színintenzitások közötti eltérés érzékelése.

Azonban a fenti betegségek nem feltétlenül jelennek meg minden munkavállaló esetében, és azok súlyossága is egyénenként jelentősen eltérhet. Emellett a fiziológiai tulajdonságok romlása sem jelenti feltétlenül a munkatermelékenység visszaesését, az idősebb munkavállalók a tapasztalatuk révén kompenzálhatják a fizikai hátrányaikat, míg egyes betegségek könnyedén kezelhetőek (hallás-, látásromlás).

A tanulmány a szellemi funkciók változásával is foglalkozik. A szerzők kiemelik, hogy az idősebb munkavállalók esetén csökken a feldolgozott információ mennyisége, amely ugyan lassabb, de pontosabb munkavégzést eredményez. Emellett fontos megjegyezni, hogy a legtöbb vizsgálat klinikai körülmények között zajlott le, míg munkahelyi körülmények között olyan tényezők, mint a magasabb tapasztalat, a jobb kommunikációs és döntéshozatali képességek jelentős szerepet játszanak az idősebb munkavállalók termelékenységében. Vagyis míg fiziológiai szempontból az idősebb munkavállalók hátrányban vannak, szellemi

³ Az aerob állóképesség az a kondicionális tulajdonság, amelynél a felvett oxigén mennyisége elegendő a munkavégzéshez. A szervezet oxigénigénye és oxigénfogyasztása közötti egyensúlyi helyzet áll elő (nincs oxigénadósság), ilyenkor a munka igen hosszú ideig tarthat – nyugodt légzéssel.

⁴ A poszturális szabályozás révén valósul meg az egyensúly megtartása. A poszturális stabilitás a test egyensúlyban tartását, a test tömegközéppontjának az alátámasztási felület felett tartását jelenti.

funkciók terén (amely egyes szerzők szerint csak 70 éves kor felett romlik jelentősen) az idősebb korosztály is felveszi a versenyt a fiatalokkal.

Az idősebbeket érintő, másik jelentős probléma a vitális kimerültség (presenteeism). A jelenség akkor következik be, amikor a munkavállalók mentálisan vagy fizikailag kimerülve, betegen dolgoznak.⁵ A presenteeism jelentős problémát okoz mind a munkáltató, mind a munkavállaló számára. A munkavállalókat tekintve Bergström és szerzőtársai (2009) kutatása alapján már 18–36 hónap elteltével jelentősen nőhet a különböző betegségekhez szükséges felépülési idő, amelynek köszönhetően összességében a munkavállalók több időt töltenek betegen. Míg Goetzel és szerzőtársai (2004) arra az eredményre jutottak, hogy a munkáltatók munkahelyi egészséghez fűződő költségeinek 61%-a köthető a presenteeism-hoz, azon belül is elsősorban a csökkenő termelékenység jelent problémát. Emellett a presenteeism növelheti a munkabalesetek bekövetkezésének valószínűségét a csökkenő koncentráció és teljesítmény következtében (Yamashita – Arakida 2006).

Huver és szerzőtársai (2012) arra a következtetésre jutottak, hogy az életkor előrehaladtával egyre nő a presenteeism valószínűsége, amely munkáltatói szempontból jelentős probléma, mivel az idősödő munkavállalók a presenteeism nélkül is hosszabb felépülési időt igényelnek. Az idősödő munkavállalók betegen való dolgozásának magyarázata lehet a megfelelési kényszer (valós vagy valótlan), amelynek következtében a munkavállalók úgy érzik, több erőfeszítést kell tenniük a fiatalabb munkatársaikhoz képest, hogy így ellensúlyozzák a korukból adódó előítéleteket. Azonban ezzel tudtukon kívül a saját munkában töltött idejüket, illetve a nyugdíjban egészségesen eltöltött éveket rövidítik le. Magyarázata lehet a jelenségnek az is, hogy az idősebb korosztály jobban fél munkahelyének elvesztésétől, mivel újbóli elhelyezkedési esélyét alacsonynak tartja.

Alacsonyabb képzettségű munkavállalók

Az alacsony képzettségű munkavállalók esetében a munkavédelmi szabályozás megértése, illetve annak folyamatos követése jelentheti a legfőbb problémát, amelynek következtében növekedhet a munkabalesetek száma.

Gyekye és Salmien (2009) ghánai munkavállalókon végzett kutatásukban arra az eredményre jutottak, hogy a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező munkavállalók jobban megértették a munkavédelmi előírásokat, mint

⁵ A jelenség ellentéte az absenteeism, amikor a munkavállaló egészségesen se megy dolgozni.

alacsonyabb képzettséggel rendelkező munkatársaik. Ezen felül a kutatás arra is rávilágított, hogy az alacsonyabb képzettséggel rendelkezők gyakrabban szenvedtek el munkabalesetet. Azonban a szerzők kiemelik, hogy több tényező is közrejátszhat ebben: egyrészt a magasabb képzettségű munkavállalók hosszabb ideje dolgoznak a cégnél, így magasabb pozíciókba is jutottak, amelynek köszönhetően kevésbé vannak kitéve a veszélyes munkafolyamatoknak. Ezzel szemben az alacsony képzettségűek között magas volt a határozott munkaidős foglalkoztatottak aránya, akik nem feltétlenül részesültek ugyanakkora mértékű munkavédelmi oktatásban, így nem biztos, hogy megértették az előírásokat. Másrészt az alacsonyabb képzettségűek a munkabizonytalanság miatt könnyebben vállalnak el veszélyesebb feladatot, illetve dolgoznak nagyobb stressz alatt.

Hasonló eredményre jutottak Alali és társai (2016), akik kutatásukban elsősorban a szerződés típusa (határozott, illetve határozatlan időre szóló) szerint vizsgálták a munkabalesetek alakulását. Az eredmények alapján nincs kapcsolat a munkaszerződés típusa és a munkabaleset valószínűsége között, azonban az alacsony képzettségű munkavállalók nagyobb valószínűséggel szenvedtek el balesetet a munkahelyükön, mint magasabb képzettségű munkatársaik. Yu és társai (2012) kínai gyári munkásokon végzett kutatásuk során szintén azt a konklúziót vonták le, hogy az alacsonyabb végzettségű munkavállalók érintettsége nagyobb a munkabalesetekben. Ezzel szemben a munkavégzés következtében kialakuló váz- és izomrendszeri megbetegedések a magasabb képzettségű munkavállalók esetében fordultak elő gyakrabban. Ellenben a kezdeti hipotézisünknek ellentmondó eredményre jutottak Carrillo-Castrillo és szerzőtársai (2014), akik spanyol munkavállalók adatai alapján megállapították, hogy a munkabalesetben való érintettségben nincs eltérés az alacsony, illetve magas képzettségű munkavállalók között a szellemi foglalkozásúak körében, míg a fizikai foglalkozásúak körében a magasabb képzettségűek szenvedtek nagyobb valószínűséggel balesetet.

Külföldi munkavállalók

A külföldi munkavállalók jelentős szerepet játszanak úgy az iparban, mint az építőiparban bekövetkező munkabalesetek kialakulásában (Cheng – Wu 2013). Ennek következtében a külföldi munkavállalók nagyszámú foglalkoztatása esetén jelentős problémák merülhetnek fel a munkabalesetekkel kapcsolatban. Azonban ezekre nem mentség a hiányos nyelvtudás, mivel a törvényi szabá-

lyozás⁶ következtében a munkáltatónak biztosítania kell, hogy a munkavállaló anyanyelvén ismerje meg az előírásokat. Továbbá nemcsak arról kell meggyőződnie, hogy a munkavállaló részt vett a képzési programban, hanem hogy az ott elhangzottakat meg is értette. Ennek ellenére a nyelvi nehézségek lehetnek a munkabalesetek okozói, mivel még a munkavédelmi szabályok betartása mellett is a munkatársakkal való kommunikációs nehézségek balesetekhez vezethetnek. Dong és szerzőtársai (2009) az USA-ban a hispán munkavállalók magasabb halállal végződő, zuhanásos baleseteit vizsgálva az építőiparban arra az eredményre jutottak, hogy ezen balesetek jelentős részben magyarázhatóak a felmerülő nyelvi és kommunikációs problémákkal. Clarke (2015) ellenben ausztrál adatokat elemezve arra jutott, hogy a beszélt nyelv (angol, nem ázsiai és nem angol) nem befolyásolja, mekkora valószínűséggel szenvednek balesetet a külföldi munkavállalók: ennek eredménye megegyezett az ausztrál munkavállalókéval.

A nyelvi nehézségek mellett problémát okozhat a feketefoglalkoztatás, valamint az idősebb munkavállalóknál bemutatott presenteeism is, amely a kutatások szerint a külföldi alkalmazottakat nagyobb mértékben érinti (Agudelo-Suárez és szerzőtársai 2010). Külföldi munkavállalók esetén a presenteeism mögötti okok is eltérnek: sok esetben a külföldiek a hazájukban elérhető munkalehetőségek hiányában döntenek a más országban történő munkavállalás mellett, hogy az így hazaküldött jövedelmük segítségével ellássák családjukat. Számukra így a munkavégzés és az állásuk megtartása létfontosságú, mivel annak elvesztése esetén feltehetően nehezen találnának újra állást külföldön, illetve a szociális ellátórendszer támogatásaira sem lesznek jogosultak. Clarke (2015) cikkében ennek épp az ellenkezőjét mutatja be az Ausztráliában dolgozó ázsiai munkavállalók kapcsán: bár alacsonyabb volt körükben az apróbb munkabalesetek bejelentése, ezt azonban nem a munkahelyük elvesztése miatti félelem indokolta. A szerző szerint ennek hátterében mélyebb (például kulturális okok) húzódnak meg, de magyarázza az érdeemben eltérő foglalkozási-képzettségi megoszlás is: a legképzettebb ázsiai munkavállalók jelentős hányada dolgozik a kockázatosabb területeken, szemben az ausztrál munkavállalókkal.

⁶ 1993. évi XCIII. törvény a munkavédelemről.

MUNKABALESETEK SZÁMOKBAN

Ahogy az előző fejezetben bemutattuk, a három társadalmi csoportban (idősebb munkavállalók, alacsonyabb képzettségűek, külföldi munkavállalók) más-más szempontból nézve, de magasabb a munkabalesetek kockázata. Jelen fejezet keretében az ezekre a csoportokra rendelkezésre álló adatok alapján megvizsgáljuk, hogy a hipotézisünk helytálló-e, vagyis a munkaerőpiaci átalakulás növelte-e a munkabalesetek kockázatát. Fontos hangsúlyoznunk, hogy adatok csak korlátozottan állnak rendelkezésünkre, amelynek okaira az alfejezetek keretében részletesebben is kitérünk.

A munkabalesetek statisztikájának módszertana

Magyarországon a munkabalesetek statisztikai adatgyűjtését a Pénzügyminisztérium Munkavédelmi Főosztálya végzi. Az adatgyűjtés az 1993. évi XCIII. törvény alapján készül, amely szempontjából munkabalesetnek tekintik azt a balesetet, amelyet a munkavállaló a munkavégzés során vagy azzal összefüggésben szenved el, függetlenül annak helyétől, idejétől és a munkavállaló felelősségétől, illetve ha három munkanapot meghaladó munkaképtelenséget vagy halált eredményeznek. Ennélfogva a bányafelügyelet hatáskörébe tartozó vállalatok, a Magyar Honvédség, a rendvédelmi szervek, a nemzetbiztonsági szolgálatok, a katasztrófavédelem szervei, valamint az önkéntes tűzoltóság adatai nem jelennek meg a hazai statisztikában. Az adatgyűjtés keretében a munkáltatónak kell bejelentést tennie a Pénzügyminisztérium felé az erre szolgáló úrlapon, mely tartalmazza a munkáltató és a munkavállaló adatait, a munkabaleset részleteit, a balesethez vezető okokat, illetve a jövőbeni balesetek elkerülésére tett intézkedéseket.

Az Eurostat ezzel szemben minden olyan munkahelyi balesetet számba vesz, amelyet bejelentettek hatósági szervnél vagy a biztosítónak adtak le kárigényt, azonban kivételek ez esetben is adódnak. A munkavállalók baleseteinek bejelentése kötelező, míg például az egyéni vállalkozók esetében az adatközlés önkéntes. Emellett az Eurostat fenntartja a lehetőséget, hogy bizonyos foglalkozások, mint a rendvédelmi szervek esetében az illetékes hivatalok ne szolgáltatassanak adatot. Ezen felül eltérést okozhat a tagországok közötti adatokban egyrészt a feketefoglalkoztatás szerepe, amely a nem halálos munkabalesetek eltitkolását eredményezheti, amelyből kifolyólag a halálos balesetek alakulása pontosabb összehasonlíthatóságot eredményeznek, másrészt pedig az, hogy a társadalombiztosítási-rendszer biztosítás alapú vagy általános.

Az USA esetében a Bureau of Labour Statistics (BLS) adatai állnak rendelkezésre a munkabaleseteket illetően. A BLS egy nagyjából 230 ezres vállalati mintán gyűjt adatokat évente. A vállalatoknak kötelező feljegyezniük azokat a baleseteket, amelyek eszméletvesztéssel, munkanap kihagyással, korlátozott munkavégzéssel vagy az elsősegélyen túli orvosi ellátással jártak, illetve azokat a megbetegedéseket, amelyeket orvos vagy más egészségügyi szakértő diagnosztizált.

Új-Zélandon ezzel szemben azt vizsgálják, hogy mennyi pénzügyi támogatási igény érkezett be munkabaleset következtében az állami biztosítóhoz, az Accident Compensation Corporation-höz. Az adatokat emellett kiegészítik az Accredited Employers Programme-ban résztvevő vállalatokéval. A benyújtott igények közül csak azok nem jelennek meg, amelyek legfeljebb 3 órás ellátást igényeltek a kórházak sürgősségi osztályán, így az adatok az uniós vagy az amerikai adatoknál szélesebb kört fednek le.

Új-Zélandhoz hasonlóan Ausztráliában is a benyújtott támogatási igényeket vizsgálják, ellenben itt az eltérést az jelenti, hogy az ausztrál hivatal csak azokat a baleseteket veszi figyelembe, amelyek legalább egyhetes távollétet eredményeztek a munkahelyről. A beérkezett igényeket ezt követően 1 millió ledolgozott munkaóra és 1 000 munkavállalóra vetítve közlik. Előbbi jobban mutatja a balesetek bekövetkezésének gyakoriságát, mivel jelentős mértékben eltérhet az egyes csoportok által ledolgozott munkaórák száma.

Munkabalesetek ágazatonként

Bár nem tartozik közvetlenül tanulmányunk témájához, de érdemes a balesetek előfordulását ágazatonként is megvizsgálni. Ez azért is fontos, mert egyes ágazatokban (például építőipar) magasabb lehet a balesetek gyakorisága vagy akár a külföldi munkavállalók aránya is, így a demográfiai folyamatok és az egyes iparágak adatai mégsem függetleníthetők teljesen egymástól.

Az Eurostat (2019e) 2016-ra vonatkozó adatai alapján az Európai Unióban a legtöbb 100 ezer munkavállalóra vetített, legalább 4 napos távollétet eredményező munkabaleset a kis súlyú vízellátás; szennyvíz gyűjtése, kezelése, hulladékgazdálkodás és szennyződésmosás ágazatban történt (3 085 munkabaleset), amelyet az építőipar követett (3 010,5 munkabaleset). Kiemelkedő volt még a szállítás, raktározás ágazat 2 446,8, az adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység ágazat 2 204,6, a mezőgazdaság, erdőgazdálkodás és halászat ágazat 2 011,1, valamint a feldolgozóipar 1 952,3 munkabalesettel. Minden ágazatot figyelembe véve az EU-ban átlagosan 1 585,7 munkabaleset jutott 100 ezer munkavállalóra.

A legkevesebb legalább 4 napos távollétet eredményező balesetet a pénzügyi, biztosítási tevékenység ágazatban regisztrálták (232,3 munkabaleset), de alacsony volt az információ, kommunikáció ágazat (276,4 munkabaleset) és a szakmai, tudományos és műszaki tevékenység (345,7 munkabaleset) 100 ezer munkavállalóra vetített baleseteinek a száma is. Magyarország esetében is a vízellátás; szennyvíz gyűjtése, kezelése, hulladékgazdálkodás és szennyvezetésmentesítés ágazatban regisztrálták a legtöbb legalább 4 napos távollétet eredményező munkabalesetet: itt 100 ezer főre 1 876,3 munkabaleset jutott. Ezt követte sorrendben a szállítás, raktározás ágazat (1 366,9 munkabaleset), illetve a feldolgozóipar (1 148,6 munkabaleset). Látható, hogy ezek a számok jelentősen elmaradnak az EU-ban regisztráltaktól, ami a többi, korábban felsorolt ágazatban hatványozottan igaz. A magyar építőiparban az Eurostat adatai alapján 2016-ban 407,4 munkabaleset jutott 100 ezer munkavállalóra, míg az adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenységeket felölelő ágazat esetében 620,9, a mezőgazdaság, erdőgazdálkodás és halászat esetében pedig 661,2. Fontos azonban kiemelni, hogy ez utóbbi ágazatok többsége tekintetében jelentős a feketefoglalkoztatás, ami érdemben torzíthatja az adatokat. Az átlagot tekintve Magyarországon 706,9 legalább 4 napos távollétet eredményező munkabaleset jutott 100 ezer munkavállalóra, a legkevésbé kockázatos ágazatok pedig a bányászat, kőfejtés (69,4 munkabaleset), az információ, kommunikáció (140,3 munkabaleset), a pénzügyi, biztosítási tevékenység (162 munkabaleset), valamint a szakmai, tudományos, műszaki tevékenység (199,5 munkabaleset) voltak.

Idősebb korú munkavállalók

Az adatok alapján 2010-ben a 45 év feletti munkavállalókat 7 406 nem halálos munkabaleset érte, amely szám 2018-ig 9 637-re emelkedett Magyarországon. Ezzel együtt a korosztály részesedése az összes munkabaleseten belül 37,3%-ról 40,7%-ra nőtt. Ez azonban még mindig elmarad a korosztály munkavállalókon belüli részarányától, amely, ahogy korábban is bemutattuk, 2010 és 2018 között 4,7 százalékponttal 42,7%-ra emelkedett. Így tehát megállapítható, hogy az idősebb korosztály a létszámarányánál kisebb mértékben érintett a munkabalesetekben (4a. ábra).

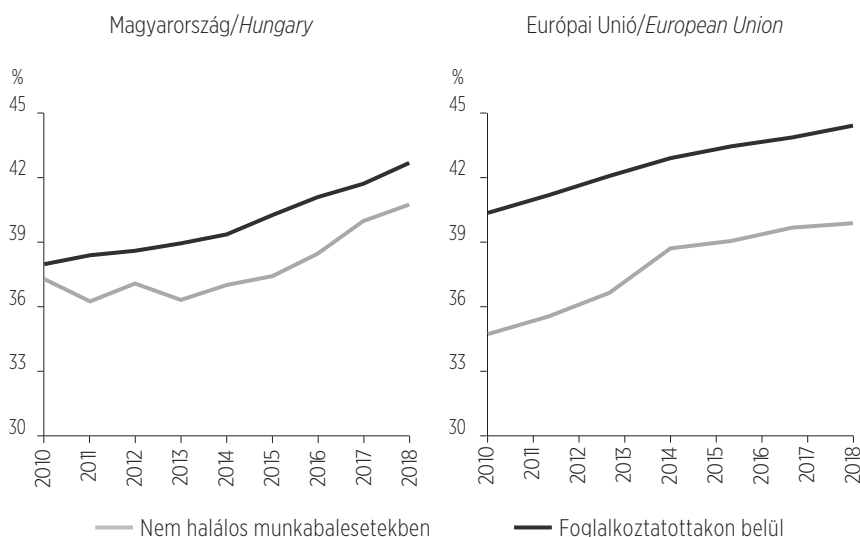
Ugyanez a tendencia rajzolódik ki az Európai Unió esetében is (4b. ábra). Az idősebbek munkabaleseteken belüli részaránya magasabb az Európai Unióban annak ellenére is, hogy a balesetek száma 18,3%-kal csökkent, 5,2 szá-

zalékponttal 39,9%-ra emelkedett 2010 és 2016 között⁷, míg a foglalkoztatáson belül a létszámarány 4,1 százalékponttal 44,5%-ra nőtt. Ha tagállamokra bontva vizsgáljuk az adatokat, akkor sem láthatóak érdemben eltérő folyamatok. A 2010–2016 közötti időszak átlagát vizsgálva mindösszesen 8 tagország esetében volt az idősebb korosztály részaránya magasabb a munkabalesetekben belül, mint a foglalkoztatottakon belül. Három ország esetében (Dánia, Luxemburg és Románia) a különbség nem érte el az 1 százalékpontot sem, de a legnagyobb differenciát felmutató Hollandiában is csak 3,2 százalékpont volt. Ellenben 18 tagországban a vizsgált 7 évben egyszer sem volt magasabb az idősebb korosztály részaránya a munkabalesetekben belül, mint a foglalkoztatáson belül.

További tendencia, hogy az idősebb munkavállalók balesetekben belüli érintettsége és létszámarányuk szoros, pozitív kapcsolatot mutat: a korrelációs együttható értéke a magyar adatok esetében 0,914, míg az uniós adatok esetében 0,987. Vagyis az idősebbek munkabalesetekben való érintettségének növekedése jelentős részben magyarázható a foglalkoztatási szerkezet átalakulásával.

4. ábra: A 45 év feletti korosztály részaránya a foglalkoztatottakon és a nem halálos munkabalesetekben belül Magyarországon és az Európai Unióban

Share of the 45+ age group among employed and in the non-fatal work accidents in Hungary and the European Union

Forrás: Pénzügyminisztérium (2019), KSH (2019b), Eurostat (2019c, 2019d), saját számítás.

⁷ 2017-es adat csak 13 tagország esetében érhető el a cikk készítésének idején.

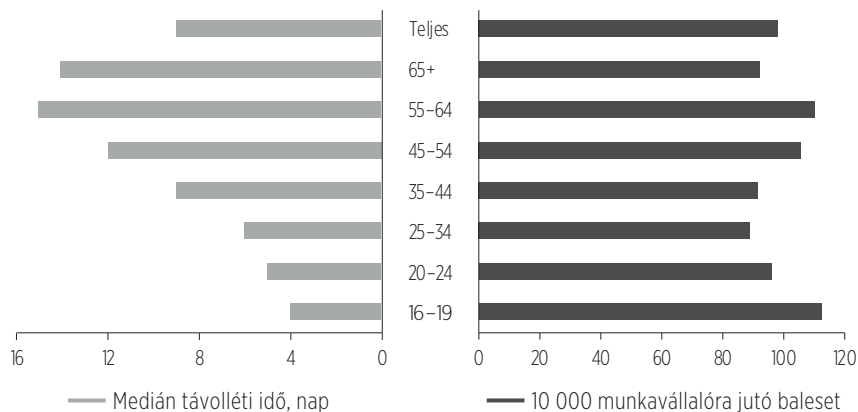
A fenti eredmények azonban csak a nem halálos balesetek esetében igazak. Magyarországon 2016-ban 100 ezer munkavállalóra 2,75 halálos munkabaleset jutott, míg az Európai Unióban ezzel szemben csak 2,21. Ha korosztályra bontva nézzük az adatokat, azt láthatjuk, hogy ugyanez az arányszám a 45–54 éves korosztályban hazánkban 3,24, az EU-ban 2,57, míg az 55 év felettek körében rendre 5,78, illetve 3,87. Ezek alapján elmondható, hogy Magyarországon és az Európai Unióban is, habár az idősebb munkavállalók ritkábban szenvednek munkabalesetet, az gyakrabban jár halálos kimenetellel, mint a fiatalabb munkavállalók esetében.

Hasonló eredmények adódnak Új-Zélandon is (Stats NZ 2019a), ahol az adatok alapján 2017-ben 1 000 teljes munkaidős munkavállalóra vetítve 101 igényt nyújtottak be. Korcsoportok szerinti bontás alapján ez az arányszám a 45–54 éves korosztályban 93, az 55–64 éves korosztályban 99, míg a 65–74 éves korosztályban 111 volt. Tehát Új-Zélandon is megállapítható, hogy az idősebbek esetében, ha kismértékben is, de ritkábbak a balesetek, azonban a kor előrehaladtával ez megváltozik: 65 év felett már a számarányuknál nagyobb terhet jelentenek az ellátórendszerre az idős munkavállalók.

Ausztráliában a 2016–17-es pénzügyi év adatai alapján 1 millió ledolgozott munkaóra 5,6 támogatási igényt nyújtottak be (Safe Work Australia 2019). A korábban bemutatott országokkal szemben az ausztrál idősebb munkavállalók veszélyeztetettsége nagyobb: a 45–49 éves korosztályban 6,2, az 50–54 éves korosztályban 6,9, az 55–69 éves korosztályban 7,2, míg a 60–64 éves korosztályban 7,7 igény érkezett be a ledolgozott munkaóraóra vetítve. Ugyanez az eltérés mutatkozik az 1 000 munkavállalóra vetített mutatószámok esetében is, amely országos szinten 9,3 volt, míg a fenti korcsoportokban rendre 11,1, 12,2, 12,4 és 12,2. Új-Zélanddal összevetve az eltérés abból fakadhat, hogy az idősek esetében, habár kisebb valószínűséggel szenvednek munkabalesetet és így kisebb arányban igényelnek támogatást, az elszenvedett balesetek súlyosabbak, és ennélfogva hosszabb számukra a felépülési idő.

Az USA-ban a rendelkezésre álló adatok alapján 10 ezer munkavállalóra 98 nem halálos munkabaleset vagy megbetegedés jutott 2017-ben. Korcsoportok szerinti bontásban kismértékű eltérés adódik az idősebbek irányába, vagyis a kor előrehaladtával Ausztráliához hasonlóan az USA-ban is emelkedik a munkabaleset kockázata. Továbbá a hivatal a munkabaleset eredményeként bekövetkező medián távolléti időt is publikálja, amely alapján egyértelműen megállapítható, hogy az idősebbek esetén a munkabaleset súlyosabb következményekkel jár. Míg az összes munkavállaló esetében a medián távolléti idő 9 nap, addig ugyanez a mutatószám a 45–54 éves korosztályban már 12 nap, míg az 55–64 éves korosztályban 15 nap (5. ábra).

5. ábra: Munkabaleseti statisztika korcsoportok szerinti bontásban az USA-ban, 2017-ben
 Work accident statistics by age group in the USA, 2017

Forrás: Bureau of Labour Statistics (2018).

Ez alapján nem állapítható meg egyértelműen, hogy az idősebb munkavállalók esetében magasabb a munkabaleset kockázata, mint a fiatalabbak esetében. Hipotézisünket az uniós vagy az új-zélandi adatok nem támasztják alá, míg az ausztrál vagy az amerikai adatok igen. Azonban az egyértelműen kimutatható, hogy a balesetek az idősebb korosztályokra nagyobb kockázatot jelentenek, nagyobb a valószínűsége a halálos kimenetelnek, illetve a munkabalesetet követő felépülés is több időt vesz igénybe.

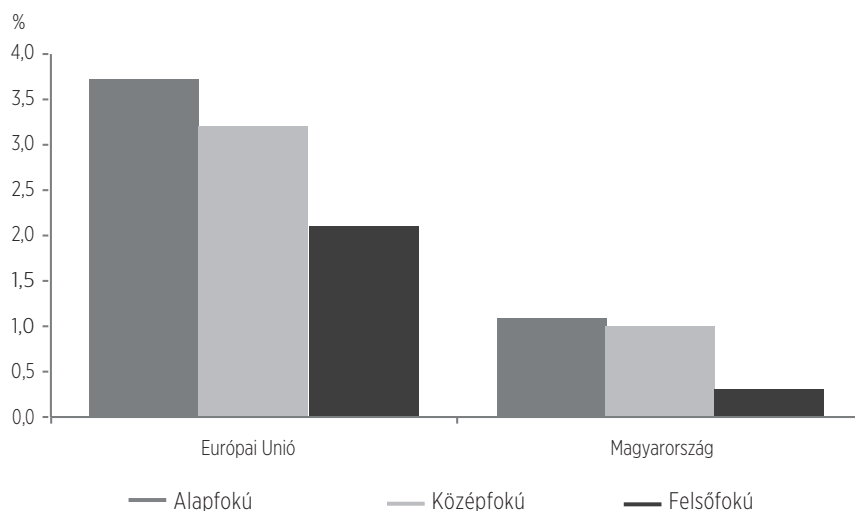
Alacsonyabb képzettségű munkavállalók

A legmagasabb iskolai végzettségre vonatkozóan az adatoknál a problémát az jelenti, hogy Magyarországon a baleseti jegyzőkönyvben, amely alapján a statisztikai adatgyűjtés készül, a hatályos jogszabályok szerint nem kell feltüntetni az érintett munkavállaló legmagasabb iskolai végzettségét. Nincs végzettség szerinti megbontás az Eurostat adatbázisában sem, amely a tagországok munkaügyi hivatalainak adatait használja, de az USA, Új-Zéland vagy Ausztrália munkaügyi hivatala sem közöl adatot erre vonatkozóan. Ebből kifolyólag az alacsony képzettségű munkavállalók esetében csak az Eurostat eseti munkaerőpiaci felméréséből (2017) áll rendelkezésünkre 2013-as adat. A felmérésben a fő kérdés arra vonatkozott, hogy a munkavállalók (15-64 éves korosztály) a felmérést megelőző 12 hónap során szenvedtek-e sérülést okozó balesetet a munkahe-

lyükön, függetlenül attól, hogy szükség volt-e orvosi ellátás igénybevételére. A felmérésben végzettség szerint három csoportra (legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezők, legfeljebb középfokú végzettséggel rendelkezők, valamint felsőfokú végzettséggel rendelkezők) bontották a válaszadókat.

6. ábra: Munkabaleset bejelentők aránya a legmagasabb iskolai végzettség szerint az Európai Unióban és Magyarországon 2013-ban, %

Share of persons reporting work accidents by educational attainment in the European Union and Hungary in 2013, %

Forrás: Eurostat (2017)

Megjegyzés: Magyarországon a felsőfokú végzettségűek tekintetében az adat megbízhatósága alacsony.

Az Európai Unióban az összes munkavállaló 2,9%-a volt érintett munkabalesetben a megkérdezést megelőző évben a 15–64 éves korosztályon belül. Ezzel szemben az alacsony végzettségűek körében ez az arány 3,7%, míg a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében 2,1% volt. A 18 tagország⁸ közül 17 esetében a legfeljebb alapfokú képzettséggel rendelkezők körében magasabb volt a munkabalesetek észlelési aránya, mint az összes munkavállaló körében, míg Németországban nem volt eltérés a két mutató között. Magyarországon a kutatás alapján a munkavállalók 0,8%-a volt érintett munkabalesetben a megkér-

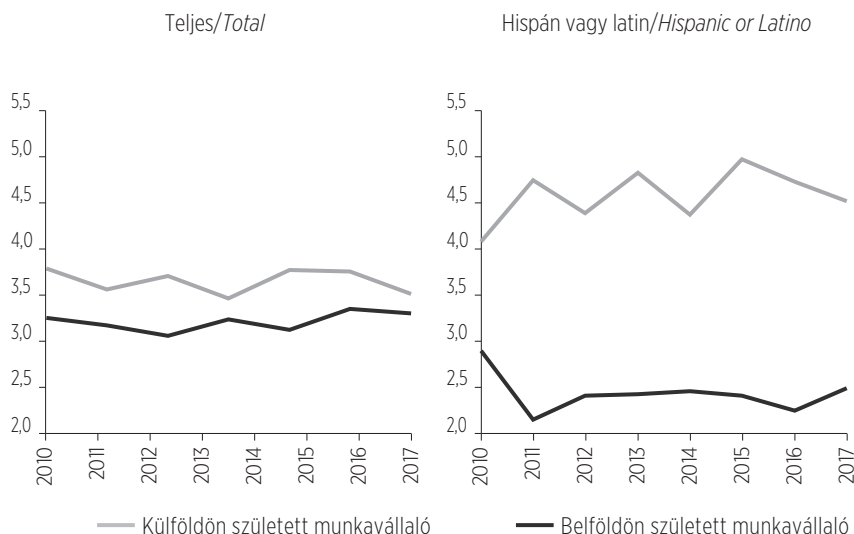
⁸ Hollandia esetében nincs adat, míg további 9 tagország esetében vagy az alacsony képzettségűek adatát, vagy az összes munkavállaló adatát alacsony megbízhatóságúnak jelölte az Eurostat a felmérésben.

dezást megelőző egy év során, míg az alacsony képzettségűek 1,1%-a. Azonban fontos kiemelnünk, hogy a kutatás önbevallás alapján történt, így nem jelenthető ki, hogy Magyarországon kisebb a munkabaleset kockázata. Előfordulhat, hogy az eltérő kulturális háttér következtében az egyes munkavállalók mást tekintenek munkabalesetnek, azonban a tendencia nem változik a korlátozottan rendelkezésre álló adatok alapján: az alacsonyabb képzettséggel rendelkezők kitétsége magasabb a munkabaleseteknek.

Külföldi munkavállalók

Az Eurostat a munkabalesetek esetén, hasonlóan az iskolai végzettséghez, szintén nem közöl születési hely szerint bontott adatokat, és ez a 2013-as ad hoc felmérésben sem volt szempont. Az USA-ban a Bureau of Labor Statistics is csak a halálos balesetek esetében publikál adatokat a külföldön és a belföldön született munkavállalókra vonatkozóan. Továbbá nem közlik a két csoport 100 ezer munkavállalóra jutó rátáját sem, kizárólag a halálos balesetek összlétszámát, viszont ez a mutatószám a munkaerőpiaci felmérés adatai alapján számítható (7. ábra).

7. ábra: 100 ezer munkavállalóra jutó halálos munkabalesetek alakulása az USA-ban 2017-ben
Fatal accidents at work in employment in the USA in 2017 (per 100 thousand inhabitants)

Forrás: Bureau of Labor Statistics (2018b, 2018c), saját számítás.

Az adatok alapján 2017-ben 100 ezer külföldi születésű munkavállalóra 3,5 halálos baleset jutott, míg ugyanez az arány 3,3 volt a belföldi születésű munkavállalók esetén. A különbség ebben a tekintetben nem jelentős, azonban a tendencia évek óta fennáll. Ezzel szemben, ha csak egy etnikumra, a „hispan vagy latin”-ra vonatkozóan nézzük, amely a külföldön született közel 26,3 millió foglalkoztatott 47,8%-át adta 2017-ben, sokkal nagyobb eltérés adódik. Esetükben 8 éves átlagban közel 4,6 halálos munkabaleset jutott minden 100 ezer munkavállalóra, míg az USA-ban születetteknek csak kicsivel több mint 2,4. A hispan népesség magasabb baleseti rátája feltehetően elsősorban az általuk betöltött munkakörökkel magyarázható. A külföldi munkavállalók a belföldiekhez viszonyítva magasabb arányban dolgoztak veszélyes ágazatokban, mint például az építőiparban (9,3, illetve 4,4%), a termelésben (7,5, illetve 5,1%) vagy a szállításban (7,4, illetve 5,9%), de a szolgáltatások terén is jelentős különbség adódik a két csoport részarányában (23,9, illetve 16,1%)⁹.

Új-Zéland munkaügyi hivatala szintén közöl nemzetiség szerinti bontásban adatokat, ez ugyan nem felel meg teljes mértékben a külföldi-belföldi megoszlásnak, azonban korlátozottan így is alkalmas lehet következtetések levonására. A 2017-es előzetes adatok (Stats NZ 2019a) alapján etnikai megbontás szerint az európaiak körében 82, a maorik körében 101, az óceániaiak körében 99, míg az ázsiaiak körében 60 pénzügyi támogatási igény érkezett be munkabaleset következtében 1 000 munkavállalóra vetítve.¹⁰ Ezzel szemben az egyéb kategóriába sorolt közel-keletiek, latin-amerikaiak, illetve afrikaiak körében ez az arányszám 165 volt, azzal együtt is, hogy ez a csoport nyújtotta be az összes igény 4,4%-át, míg létszamarányuk csupán 2,7%-ot tett ki a foglalkoztatottakon belül. Ugyanezek az etnikai eltérések a 2015-ös és a 2016-os adatokban is megfigyelhetők, így kijelenthető, hogy Új-Zélandon a külföldiek nagyobb valószínűséggel szenvednek balesetet, azonban ez nem minden csoportra áll fenn, amely feltehetően szintén a munkavállalók által betöltött, eltérő munkakörökkel magyarázható.

⁹ 2017-es adatok, Bureau of Labour Statistics (2018c).

¹⁰ A 2013-as népszámlálás adatai alapján a lakosság 70,0%-át az európaiak, 14,1%-át a maorik, 7,0%-át az óceániaiak, 11,1%-át az ázsiaiak, 1,1%-át a közel-keletiek, latin-amerikaiak, illetve afrikaiak tették ki (Stats NZ 2019b).

ÖSSZEFOGLALÁS

A magyar munkaerőpiac 2010 után jelentős átalakuláson ment keresztül, a foglalkoztatási ráta elérte az európai uniós átlagot. Azonban részben a kedvezőtlen demográfiai folyamatoknak köszönhetően több ágazatban is munkaerőhiány alakult ki, illetve jelentősen átalakult a munkaerőpiac szerkezete.

Tanulmányunk hipotézise az volt, hogy a részben a demográfiai folyamatok okozta munkaerőhiány következtében nő az idősebb korú, az alacsony képzettségű, valamint a külföldi munkavállalók foglalkoztatása, akiknek a baleseti kockázata magasabb, ezáltal növekedhet a munkabalesetek száma. Az idősebb, 45 év feletti munkavállalók esetében sem a szakirodalom, sem a statisztikai adatok alapján nem állapítható meg egyértelműen a magasabb baleseti kockázat, ellenben egyértelműen látható, hogy a korosztály veszélyeztetettsége a hosszabb felépülési idő révén meghaladja a fiatalabb munkavállalókét. Az alacsony képzettségű munkavállalókra csak kevés adat áll rendelkezésre, azonban ez alátámasztja kezdeti hipotézisünket a munkabalesetek kockázatát illetően. Ebben a csoportban a fő veszélyt az jelentheti, hogy a munkavállalók nem értik meg a munkavédelmi előírásokat, vagy mivel gyakori körükben a határozott munkaidős szerződés, a munkáltatók nem fordítottak elegendő figyelmet a munkavédelemre a betanítás során. Ehhez hasonló eredmények adódnak a külföldi munkavállalók esetében is, amelynek legfőbb okai között megjelennek a nyelvi nehézségek, a veszélyesebb munkakörök, illetve a feketefoglalkoztatás. Azonban fontos hozzátennünk, hogy a szegmensre vonatkozóan statisztikai adatok szintén csak szűk körben állnak rendelkezésre, így hipotézisünk tesztelésére csak korlátozottan nyílt lehetőség.

A kedvezőtlen demográfiai folyamatok a kormányzati intézkedések ellenére várhatóan még hosszú évekig fennmaradnak majd. Ennélfogva tovább emelkedhet a veszélyeztetett társadalmi csoportok foglalkoztatása, amely jelentős baleseti kockázattal jár, így szükség van a munkahelyi védelem további fejlesztésére, mivel a munkabalesetek számának növekedése jelentős költséget róhat a gazdaság minden szereplőjére, illetve súlyosan károsíthatja a munkavállalók egészségét.

IRODALOM

- Agudelo-Suárez, Andrés A. – Benavides, Fernando G. – Felt, Emily – Ronda-Pérez, Elena – Vives-Cases, Carmen – García, Ana M. 2010: Sickness presenteeism in Spanish-born and immigrant workers in Spain. *BMC Public Health*, 10(1), 791.
- Alali, Hanan – Abdel Wahab, Magd – Van Hecke, Tanja – Braeckman, Lutgart 2016: Work accident victims: a comparison between non-standard and standard workers in Belgium. *International journal of occupational and environmental health*, 22(2), 99–106.
- Bergström, Gunnar – Bodin, Lennart – Hagberg, Jan – Lindh, Tomas – Aronsson, Gunnar – Josephson, Malin 2009: Does sickness presenteeism have an impact on future general health? *International archives of occupational and environmental health*, 82(10), 1179–1190.
- Blanchard, Olivier J. – Diamond, Peter – Hall, Robert E. – Yellen, Janet 1989: The Beveridge curve. *Brookings papers on economic activity*, 1989(1), 1–76.
- Bodnár Katalin – Szabó T. Lajos 2014: A kivándorlás hatása a hazai munkaerőpiacon. *MNB tanulmányok*.
- Carrillo-Castrillo, Jesús A. – Onieva, Luis – Rubio-Romero, Juan C. – Suárez-Cebador, Manuel 2014: Risk factors of the most frequent accident types in manufacturing. *Occupational Safety and Hygiene II*, 137.
- Cheng, Ching-Wu – Wu, Tsung-Chih 2013: An investigation and analysis of major accidents involving foreign workers in Taiwan's manufacture and construction industries. *Safety science*, 57, 223–235.
- Clarke, Andrew 2015: Are Immigrant Workers Safer Workers?: The Prevalence of Non-Fatal Workplace Injuries Among Foreign Born Workers in Australia. *University of Melbourne, Department of Economics*.
- Dong, Xiuwen S. – Fujimoto, Alissa – Ringen, Knut – Men, Yurong 2009: Fatal falls among Hispanic construction workers. *Accident Analysis & Prevention*, 41(5), 1047–1052.
- European Agency for Safety and Health at Work 2016: The ageing workforce: implications for occupational safety and health. A research review. Letölthető: <https://osha.europa.eu/en/tools-and-publications/publications/safer-and-healthier-work-any-age-ageing-workforce-implications>, letöltés ideje: 2018.10.19.
- Goetzl, Ron Z. – Long, Stacey R. – Ozminkowski, Ronald J. – Hawkins, Kevin – Wang, Shaohung – Lynch, Wendy 2004: Health, absence, disability, and presenteeism cost estimates of certain physical and mental health conditions affecting U.S. employers. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 46(4), 398–411.
- Gyekye, Seth A. – Salminen, Simo 2009: Educational status and organizational safety climate: Does educational attainment influence workers' perceptions of workplace safety? *Safety science*, 47(1), 20–28.
- Huver, Benjamin – Richard, Sébastien – Vaneecloo, Nicolas – Delclite, Thomas – Bierla, Ingrid 2012: Sick but at Work. An Econometric Approach to Presenteeism. *15th IZA European Summer School in Labor Economics*.

- Institut für Arbeitsschutz der Deutschen Gesetzlichen Unfallversicherung 2016: Der Mensch im Mittelpunkt: Prioritäten für den Arbeitsschutz von morgen. Letölthető: https://publikationen.dguv.de/dguv/pdf/10002/dguv_risikoobservatorium_2016.pdf, utolsó letöltés ideje: 2018.10.12.
- Weyman, Andrew – Meadows, Pamela – Buckingham, Alan 2013: Extending working life: audit of research relating to impacts on NHS employees. *NHS Working Longer Review. London: NHS Employers.*
- Yamashita, Miku – Arakida, Mikako 2006: Concept analysis of presenteeism and its possible applications in Japanese occupational health. *Sangyo eiseigaku zasshi*, 48(6), 201–213.
- Yu, Wenzhou – Yu, Ignatius T. S. – Li, Zhimin – Wang, Xiaorong – Sun, Trevor – Lin, Hui – Wan, Sabrina, Qiu, Hong – Xie, Shaohua 2012: Work-related injuries and musculoskeletal disorders among factory workers in a major city of China. *Accident Analysis & Prevention*, 48, 457–463.

FORRÁSOK

- Bureau of Labor Statistics 2018a: 2017 *Survey of Occupational Injuries & Illnesses Charts Package*. Letölthető: <https://stats.bls.gov/iif/oshc0062.pdf>, utolsó letöltés ideje: 2019.06.17.
- Bureau of Labor Statistics 2018b: *Census of Fatal Occupational Injuries Charts*. Letölthető: <https://stats.bls.gov/iif/oshwc/foi/cfch0016.pdf>, utolsó letöltés ideje: 2019.06.17.
- Bureau of Labor Statistics 2018c: *Labor Force Characteristics of Foreign-born Workers News Release*. Elérhető: https://www.bls.gov/news.release/archives/forbrn_05172018.htm, utolsó letöltés ideje: 2019.06.17.
- Eurostat 2017: *Self-reported accidents at work – key statistics*. Elérhető: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Self-reported_accidents_at_work_-_key_statistics, utolsó letöltés ideje: 2019.06.18.
- Eurostat 2019a: *Unemployment rates by sex, age and citizenship (%)*. Letölthető: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_urgan&lang=en, utolsó letöltés ideje: 2019.06.18.
- Eurostat 2019b: *Job vacancy rate by NACE Rev. 2 activity - annual data*. Letölthető: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=jvs_a_rate_r2&lang=en, utolsó letöltés ideje: 2019.06.18.
- Eurostat 2019c: *Accidents at work by sex, age and NACE Rev. 2 activity*. Letölthető: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hs_w_mi01&lang=en, utolsó letöltés ideje: 2019.06.18.
- Eurostat 2019d: *Employment by sex, age and citizenship*. Letölthető: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_egan&lang=en, utolsó letöltés ideje: 2019.06.18.
- Eurostat 2019e: *Non-fatal accidents at work by NACE Rev. 2 activity and sex*. Letölthető: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hs_w_n2_01&lang=en, utolsó letöltés ideje: 2019.06.26.

- KSH Népeségtudományi Kutatóintézet 2015: *Népesség-előreszámítás*. Letölthető: <http://demografia.hu/hu/tudastar/nepesseg-eloreszamitas>, utolsó letöltés ideje: 2019.06.19.
- KSH 2019a: 2.1.1. *A 15–74 éves népesség gazdasági aktivitása nemenként (1998–) STADAT-tábla*. Letölthető: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qlf001.html, utolsó letöltés ideje: 2019.06.19.
- KSH 2019b: 2.1.6. *A foglalkoztatottak száma korcsoportok szerint, nemenként STADAT-tábla*. Letölthető: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qlf006.html, utolsó letöltés ideje: 2019.06.19.
- KSH 2019c: 2.1.10. *A foglalkoztatottak száma legmagasabb iskolai végzettségük szerint, nemenként STADAT-tábla*. Letölthető: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qlf007.html, utolsó letöltés ideje: 2019.06.19.
- Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat 2019: *A külföldi állampolgárok magyarországi munkavállalásának főbb jellemzői az NFSZ adatai alapján*. Letölthető: https://nfsz.munka.hu/Lapok/full_afsz_kozos_statisztika/stat_kulf_munkavall_mo-on.aspx, utolsó letöltés ideje: 2019.06.20.
- Pénzügyminisztérium 2019: *Munkabaleseti statisztika*. Letölthető: http://www.ommf.gov.hu/index.php?akt_menu=223, utolsó letöltés ideje: 2019.06.20.
- Safe Work Australia 2019: *Australian workers' compensation statistics*. Letölthető: <https://www.safeworkaustralia.gov.au/collection/australian-workers-compensation-statistics>, utolsó letöltés ideje: 2019.06.20.
- Stats NZ Tatauranga Aotearoa 2019a: *Injury statistics – work-related claims: 2017*. Letölthető: <https://www.stats.govt.nz/information-releases/injury-statistics-work-related-claims-2017>, utolsó letöltés ideje: 2019.06.20.
- Stats NZ Tatauranga Aotearoa 2019b: *Ethnic group (total responses) by age group and sex, for the census usually resident population count, 2001, 2006, and 2013 Censuses (RC, TA)*. Letölthető: http://nzdotstat.stats.govt.nz/wbos/Index.aspx?DataSetCode=TABLECODE8021&_ga=2.16551862.1088545514.1561467241-1129273469.1560773277#, utolsó letöltés ideje: 2019.06.20.

IMPACT OF DEMOGRAPHIC PROCESSES ON WORK ACCIDENTS

ABSTRACT

The structure of the Hungarian labour market significantly changed because of the unfavourable demographic processes and the increase in labour demand. In the last couple of years, the employment of the low-skilled and the older employees (over 45 years) rose, and the number of foreign workers is expected to increase, that can lead to a higher number of work accidents. That is why in this paper we examine how much these groups exposed to work accidents. Based on a review of statistical data and existing literature, the employment of older employees does not necessarily increase the number of accidents at work, but their recovery takes much longer than their younger counterparts. In contrast, the employment of low-skilled and foreign workers may increase the risk of accidents at work, therefore it is important to take more measures to prevent work accidents.

SZEMLE

Váradai Monika Mária (szerk.): *Migráció alulnézetből*. Argumentum Kiadó – MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Budapest, 2018.

A *Migráció alulnézetből* című tanulmánykötet¹ egy magyarországi empirikus vizsgálatra épül, amely a helyiek élethelyzeteit, migrációjuk jellemvonásait, valamint a migrációs iparág komplex mechanizmusait elemzi. A kötet négy kutató (Váradai Monika Mária, Durst Judit, Virág Tünde, Németh Krisztina) összesen hét tanulmányát tartalmazza, amelyből kettő a romák migrációjával, öt pedig a vizsgált terepeken élők vándorlásának kérdéskörével foglalkozik. Fókuszában az egyéni élettörténetek és sorsok bemutatása, ezek struktúrába helyezett elemzése áll, miközben a migrációt mozgató egyenlőtlen globális viszonyokra is reflektál a kiadvány. Amint azt a cím is elővetíti, a vizsgált jelenségről közvetlenül az érintettek perspektívájából, kvalitatív módszerek segítségével kapunk képet. A kutatási kérdésekre mikroszinten választ adó elemzés a találó interjúrészleteknek, valamint esettanulmányoknak köszönhetően érzékletesen írja le a migrációban részt vevő közösségek helyzetét, egyének és családok mindennapi megpróbáltatásait.

A tanulmánykötet több szempontból tarthat igényt a társadalomkutatók figyelmére. Egyrészt a kutatás módszertanából fakadó finom elemzés kidolgozottsága miatt, amelyre vitathatatlanul nagy gondot fordított mind a négy szerző. Másrészt az ország periferiáján elhelyezkedő terepek kiválasztása

¹ A kötet *A Magyarországról külföldre irányuló migráció és hatásai vidéki társadalmakra* című NKFIH (OTKA) által támogatott kutatás eredményeit foglalja össze. A 2015 januárjától, három éven át tartó kutatás vezetője Váradai Monika Mária, résztvevői Durst Judit, Fehér Katalin, Németh Krisztina, Vidra Zsuzsanna és Virág Tünde volt.

miatt, amely felhívja a figyelmet a magyarországi vidék megoldatlan problémáira, valamint rávilágít a szegénységben, sokszor kilátástalanságban élő személyek alkalmazkodási stratégiáira. A kvantitatív módszerre épülő migrációkutatók nagy része éppen azokat a szempontokat hagyja következetesen figyelmen kívül (vagy redukálja a problémát toló- és húzóerők együttesére), amelyeket a szóban forgó kiadvány felszínre hoz. A *Migráció alulnézetből* a szakmabelieken kívül mindazon érdeklődőknek szól, akik szemléletes betekintést kívánnak kapni a tárgyalt kérdéskörbe, mindezt – ahogy Váradai Monika Mária a szerkesztői előszóban leszögezi – a migráció jelenségének minősítése nélkül.

A kötet eredményeinek tárgyalását megelőzően azonban néhány szóban érdemes kitérnünk a kutatás módszertanára. A vizsgálat három, gazdaságilag és társadalmilag hátrányos helyzetű magyarországi terepen zajlott: egy dél-dunántúli kisvárosban, egy észak-magyarországi településen, valamint egy dél-alföldi faluban. A szociológiai és etnográfiai módszertanon alapuló kutatás gerincét összesen 250 interjú adja, ami egy meglehetősen kiterjedt empirikus anyagot feltételez. Ennek átláthatósága azonban korlátozott, mivel nem kapunk egyértelmű ismertetést – sem szöveges, sem táblázat formájában – arról, hogy a 250 beszélgetőtárs között hogyan oszlanak meg a (munka)migrációban aktívan részt vevő² szereplők, szemben a jelenségről információt biztosító helyi lakosokkal, vagy, hogy milyen szocio-demográfiai és munkaerő-piaci háttérrel rendelkező személyekkel került sor az interjúra. Nem tudjuk meg, hogy ebbe a magas számba beszámítható-e Durst Judit 120 interjúja (akinek vizsgálatára pilot-kutatásként tekintett a kutatócsoport), amennyiben igen, ezen interjúk közül mennyi készült a megjelölt kutatási periódus során.

A tanulmányok közös vonása, hogy nyíltan reflektálnak kutatómódszertani megfontolásokra, amelyek fogalmi és gyakorlati szinten is tetten érhetőek. Durst Judit az antropológiában széles körben alkalmazott *mobilitás* fogalmát használja a kibocsátó és befogadó országok közti mozgás leírására, míg a kötet többi szerzője a *migráció* fogalmával operál. Mindkét kutatói döntés mögött indokolt, jól átgondolt szakmai érvek sorakoznak fel. Virág Tünde a kutatásba bevont helyi segítőkkel kapcsolatban tesz érdekes módszertani észrevételt, amely szerint a terepmunka során a segítők erőteljesen igyekeztek szabályozni azt, hogy a

² Erre az egyes tanulmányok szerzői tesznek kísérletet. Váradai Monika Mária 46 interjú vonatkozásában részletezi beszélgetőpartnerei kapcsolódását a kutatott témához (122). Virág Tünde 12 roma család tagjaival beszélgetett, elemzéséhez azonban elsődlegesen nem az interjúk anyagát, hanem a terepmunka során lejegyzetelt anyagot használta (76–77). Durst Judit kutatásának eredményei 120 hazatérő, és külföldön letelepedett személlyel készített narratív életinterjúra épülnek (50), a találkozásokra mind a küldő, mind a befogadó helyszíneken sor került. Durst továbbá egy kérdőíves vizsgálatot folytatott 1500 roma családdal, amely felmérés eredményeiről lásd: Durst – Nyíró 2018.

kutató mely családokat érje el, és melyeket ne. A kutatók a problémát a helyi intézményekben dolgozó ismerősök bevonásával hidalták át.

A következőkben a hét tanulmány rövid bemutatására vállalkozunk, kitérve mind az elméleti megközelítésekre, mind az empirikus tapasztalatokra.

Váradai Monika Mária a bevezető fejezetben igyekszik rámutatni azon kutatási kérdésekre, lehetséges értelmezési keretekre, amelyek felmerülhetnek, és fel is merültek a migrációt tanulmányozó empirikus vizsgálat során. A bevezetőben ígért globális kitekintés ezen fejezetben a leghangsúlyosabb. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a mobilitáshoz és migrációhoz való hozzáférés bizonyos csoportok esetében szelektív, ami nem kizárólag a befogadó országok korlátozó migrációs politikájának köszönhető, hanem azt a külföldön munkát vállalók társadalmi hierarchiában elfoglalt státusza is befolyásolja. A tanulmány a korlátozó és támogató *struktúrák*, valamint az ágencia, azaz az egyén cselekvőkészsége közti kapcsolat elméleti megközelítésének segítségével igyekszik keretbe foglalni a problémát (De Haas 2014). Hangsúlyos szerepet kap továbbá a migrációkutatások lényegi kérdése, hogy megvalósul-e a határátlépéssel társadalmi mobilitás, vagy, hogy mi számít fejlődésnek egy migrációban érintett háztartás életében.

Durst Judit szintén vizsgálja a fenti kérdéseket, aki többterepű etnográfiai terepmunkát folytatott egy borsodi település lakosainak Torontóba és az Egyesült Királyság egyes nagyvárosaiba irányuló mozgását kutatva. A narratív életinterjúk már hazatért, valamint külföldön letelepedett roma személyekkel készültek, akik mozgásának két formája a *visszatérő*, vagy *periodikus mobilitás*, valamint a *letelepedési mobilitás* fogalmaival írhatók le. A két mobilitástípus közös vonása, hogy elsősorban a rokoni kapcsolatokra épülő hálózat segíti az egyéneket a külföldi munkalehetőségekről való információszerzésben, vagy épp a menedékkérelem pozitív elbírálásának előmozdításában. A tanulmány nem csak a külföldön megtapasztalt életszínvonal-növekedésre mutat rá, hanem felszínre kerülnek az utódok jövőjének érdekében meghozott döntés árnyoldalai is, mint az otthoniaktól való távollét érzelmi költségei.

A roma transznacionális mobilitás vizsgálata további izgalmas témaköröket vet fel, például a *társadalmi remittenciákra*, azaz hazautalásokra vonatkozóan. Milyen társadalmi haszna van egy rövidebb ideig tartó külföldi tartózkodásnak, milyen mentalitásbeli változások következnek be az egyes személyekben a hazatérést követően? A tanulmányban idézett válaszadók rávilágítanak arra, hogy a gyermekek és fiatalok esetében jövőbeli terveik és törekvéseik alakulásában nagy szerepet játszik a család – akár időszakos – mobilitása. A mobilitás időtartamától függetlenül, a megszólaló romák közös élménye továbbá a

befogadó országban tapasztalt munkaerő-piaci diszkrimináció hiánya. Míg az etnikai hovatartozás egy kardinális kérdés Kanadában a menekültstátuszt elbíráló folyamat során, a munkavállalási eljárás folyamán a børszín alapú különbségtételt nem érzékelik a megkérdezettek. Ezt a tapasztalatot Virág Tünde dél-dunántúli beszélgetőtársai is megerősítik. Ugyanakkor kérdéses, hogy a kötetben megszólaltatott személyek esetében valóban a munkaerő-piaci diszkrimináció hiányáról, és nem csak pozíciójukból fakadó jelenségről van-e szó.

A harmadik tanulmány szerzője, Virág Tünde egy dél-dunántúli cigányfalu-ban folytatott kutatómunkát a migrációt befolyásoló kapcsolathálózatok szerepéről. Az antropológiai tanulmány adatgyűjtésének elsődleges módszere a kutatási téma körül folytatott informális beszélgetések összessége, azaz vélhetően gazdag terepnapló áll Virág rendelkezésére a témában. A szerző a bevezetőben rámutat arra, hogy pontatlan *roma migráció*ról beszélni, mivel a vizsgált terepen nem etnikai, hanem társadalmi helyzet alapján szerveződik a migráció, a választóvonal a szegények és magasabb társadalmi státuszú romák között húzódik. Míg az előbbieket kizárólag rokoni hálózataikra támaszkodnak, amely kapcsolatok sokszor kizsákmányolóak, továbbá növelik külföldön a függőséget, az utóbbi csoport egy kiterjedt hálózatot tudhat magáénak, ami erős, szolidáris kapcsolatokból áll. A fő különbség abban fedezhető fel, hogy a magasabb státuszúak lehetőségként viszonyulnak a migrációhoz, a kevésbé széleskörű hálózatot mozgósítani képes, alacsonyabb státuszú személyek esetében azonban kényszerként jelenik meg. Virág lényeges megállapítása Durst Juditnál szintén fellelhető, amely szerint a külföldön munkát vállaló romák pontosan érzékelik alacsony munkaerő-piaci pozíciójukat a célországban.

Németh Krisztina három házi idősgondozó nő történetét elemezve értelmezi, hogy a cselédmetafora miként jelenik meg az egyes élettörténetekben, ennek hátterében milyen okok húzódnak meg. A különböző jelentésrétegek feltárása során két tényező rajzolódik ki, amely befolyásolja a cselédmetafora használatát: ezek egyrészt családtörténeti példákra, másrészt a családokkal kapcsolatos dinamikus viszonyra vezethetők vissza. A tanulmányban szereplő egyik eset rávilágít arra, ahogy az elszegényedéstől való félelem összekapcsolódik a cselédlét érzetével, ugyanakkor másokra vonatkoztatva, mintegy eltávolítási technikaként is megjelenhet a cselédlét képe. Az elemzés továbbá igazolja, hogy a gondozás nem kizárólag kiszolgáltatottságot jelent, hanem hivatásként, önkitaljesedésként is értelmezésre kerülhet. Németh úgy találja, hogy a globális háztartásiparban dolgozó nők körében a cselédmetafora aktivizálása a munka jellegéből fakadó frusztráció levezetésére szolgál.

A külföldi gondozói munkavégzést átfogóan tárgyalja Váradi Monika Mária, aki számos példával szemlélteti a gondozói iparág működési mechanizmusát és különböző szereplőinek helyzetét. A szerző lényegi meglátása, hogy az ingázó mozgást leíró vándormunka a gondozók körében az otthon maradás érdekében történik, azaz nem feltétlenül visz előre, mint inkább fenntartó hatással bír. Ennek fényében értelmet kap, hogy a befogadó társadalomban való integráció miért nem fogalmazódik meg célként. Turai Tündéhez (2018) hasonlóan Váradi szintén úgy látja, hogy a gondozókat elsősorban nem szakmai motivációk vezérlik, ugyanakkor mindennapjaikban taktikák és stratégiák sorát szükséges kifejleszteniük ahhoz, hogy munkájukat megfelelően végezzék. A főként egyetlen kibocsátó településre fókuszáló módszertani megfontolás korlátja lehet, hogy olyan interjúalanyok élményei gyűltek össze, akik meglehetősen hasonló tapasztalattal bírtak a munkaközvetítés, munkavállalás folyamatának tekintetében. A következtetések egy része tehát elsősorban a vizsgált kibocsátó terepre érvényes.

Gyermekek migrációval kapcsolatos perspektíváját tárgyalja Németh Krisztina, aki interjúk és különféle projektív módszerek segítségével szólaltatja meg az országok közti mozgásban érintett iskolásokat. A szerző mind a gyermekek bevonása, mind a kutatás módszertani megfontolásai miatt kísérletként tekint elemzésére. A vállalkozás ugyanakkor rámutat arra, hogy a szociológiában meglehetősen ritkán alkalmazott projektív módszerek használata, valamint a gyermekek, mint speciális célcsoport megszólítása kiaknázatlan területek feltárását rejti magában. A négy gyermek személyes történetét feltáró tanulmányban elbeszélésükön keresztül, valamint képi narratívumaikról kapunk magyarázatot a határok közti mozgás során kialakult megpróbáltatásaikra.

A tanulmánykötetet Váradi Monika Mária írása zárja, amelynek fókuszában a munkamigráció következtében megváltozott családi viszonyok állnak. A dinamikus elemzés elsősorban a hátrahagyott szülők, különösen az anyák perspektíváját szemlélteti, miközben a szüleiktől távol élő fiatalok is megszólalnak a kérdésben. Az egyes beszámolók a család szétszakadásának fájdalomról tesznek tanúságot, ezzel párhuzamosan pedig a szülői belátásról, amely szerint a gyermek külföldön megteremtett, stabil egzisztenciája Magyarországon elérhetetlen lenne. Az elemzés jól érzékelteti az elszakítottságot nehezen feldolgozó szülők tehetetlenségét és eszköztelenségét, amely tapasztalatot sokszor maguk az érintettek is gazdasági-strukturális okokra vezetnek vissza.

A gyermekeket vizsgáló tanulmány kivételével mindegyik elemzésében erőteljesen jelen van a duális munkaerőpiac elméletének (Massey et al. 1993) min-

dennapi megtapasztalása az érintettek részéről. A munkamigráció szereplőinek pontos meglátása, hogy alacsony bérezésű és presztízsű munkájukat a helyi lakosok nem vállalnák el, munkaerejükre azonban igényt tart a nyugati országok munkaerőpiaca. A hitelek, adósságok, anyagi kényszerek szorításában élő vándormunkások, elhagyva a kibocsátó ország társadalmának perifériáját – néhány kivételtől eltekintve – a befogadó ország társadalmának perifériáján folytatják életüket. Az elemzés során elkerülhetetlenül felszínre kerülnek az egyének kudarcba fulladt próbálkozásai, a határátlépéssel járó veszteségei, valamint az elutasítás, kitoloncolás képei, ugyanakkor több szerző hangsúlyozza, hogy a munkamigráció szereplői a folyamatban aktív cselekvőkként vesznek részt. Jóllehet, a tanulmánykötet fejezetei szerteágazónak tűnhetnek, a szerzők módszertani megközelítése támpont lehet a munkamigráció összetett jelenségének további vizsgálatához.

Gábrriel Dóra

IRODALOM

- De Haas, Hein 2014: *Migration Theory. Quo Vadis?* IMI Working Paper No. 100, International Migration Institute, Oxford.
- Durst, Judit – Nyíró, Zsanna 2018: Constrained choices, enhanced aspirations: Transnational mobility, poverty and development. A case study from North Hungary. *Szociológiai Szemle*, 28(4), 4–36.
- Massey, Douglas S. – Arango, Joaquin – Hugo, Graeme – Kouaouci, Ali – Pellegrino, Adela – Taylor, J. Edward 1993: Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431–466.
- Turai Tünde 2018: *Hierarchiák fogságában. Kelet- és közép-európai nők a globális idősgondozói ellátórendszerben*. Balassi Kiadó – MTA BTK, Budapest.

SZERZŐINKNEK

A KÉZIRAT LEADÁSA

A szerkesztőség olyan demográfiai tárgyú, valamint a rokntudományok (szociológia, társadalomtörténet, közgazdaságtudomány, orvostudomány, néprajztudomány, földrajztudomány, jogtudomány, filozófia) tárgykörébe tartozó, de demográfiai vonatkozású *tanulmányokat és könyvrecenziókat* fogad el közlésre, amelyeket korábban magyar nyelven nem publikáltak és máshol nem állnak elbírálás alatt. Idegen nyelven már megjelent, de a magyar közönség érdeklődésére is számot tartó írásokat is elfogadunk.

A cikkek tudományos elemzések, módszertani megközelítésű vagy egy-egy tudományterület helyzetével foglalkozó írások, illetve szakirodalmi áttekintések egyaránt lehetnek. A szerkesztőség elfogad mind kvantitatív, mind kvalitatív elemzéseket. A *közlés feltétele* a benyújtott írás szakmai színvonala, amelyet első körben a szerkesztőség ítél meg, majd pozitív elbírálás esetén két független szakértő írásban értékeli. Az értékelési eljárás mindkét irányban anonim. A szerkesztőség a bírálók javaslata alapján dönt a kéziratok elutasításáról/elfogadásáról, vagy tesz javaslatot azok átdolgozására. Utóbbi esetben a közlés feltétele, hogy a szerző a javaslatoknak megfelelően dolgozza át kéziratát, illetve tételesen jelezze (külön dokumentumban), hogy a javaslatok közül melyeket fogadja el és/vagy utasítja vissza (indoklással együtt). Amennyiben az átdolgozás nem történik meg, vagy azt a szerkesztőség nem tartja kielégítőnek, akkor fenntartja magának a jogot a kézirat visszautasítására. A közlés feltétele továbbá az alább részletezett terjedelmi és formai feltételek teljesítése.

A kéziratokat elektronikus formában (Microsoft Word dokumentumként) juttassák el a szerkesztőség e-mail címére: *szerkesztoseg@demografia.hu*.

A kéziratok *terjedelme* (12-es betűmérettel és szimpla sortávolsággal) nem haladhatja meg a 30 A4-es oldalt. Ettől a terjedelmi korláttól csak kivételes esetben térünk el. Kérjük, hogy a kéziratokhoz mellékeljenek maximum féoldalmnyi terjedelmű magyar és lehetőség szerint angol nyelvű *absztraktot*, amely ismerteti a cikk alapvető kutatási kérdését, a felhasznált adatforrást és a főbb eredményeket. Kérjük legfeljebb négy *kulcsszó* megadását is. Az *ábrákat* szerkeszthető formában, külön Excel fájlban, az adatokkal együtt mellékeljük.

Recenziók esetén a következő könyvészeti adatok megadását kérjük: szerző teljes neve, cím, a sorozat megnevezése, kiadó, kiadás helye, ideje, oldalszám.

A kézirat megjelentetésével a szerzők elfogadják, hogy cikkük teljes terjedelmében megjelenik az interneten is (www.demografia.hu).

Minden szerző tiszteletpéldányként három, recenziók esetében két folyóirat-példány átvételére jogosult.

SZERKEZETI ÉS FORMAI KÖVETELMÉNYEK

A kéziratok *tartalmazzanak* bevezető részt, amely összefoglalja a cikk tárgyát, szakmai jelentőségét. Ezt kövesse egy szakirodalmi összefoglaló, a kutatási kérdés, az adatforrás és az elemzési módszerek ismertetése. Majd következzen a tulajdonképpeni elemzés. A cikket összefoglaló rész (összefoglalás, összegzés vagy konklúziók címszó alatt) zárja le. Természetesen az itt ismertetett szerkezeti séma rugalmasan kezelendő, s az adott cikk témájának és megközelítési módjának megfelelően alakítandó ki. A szerkesztőség megítélése szerint a bevezető és az összefoglaló rész elengedhetetlen feltétele a publikálásnak.

Hasonlóképpen fontosnak tartjuk a szakmai és formai szempontból pontos forrásmegjelöléseket és hivatkozásokat is.

A *forrásmegjelöléseket* a törzsszövegben rövidített formában adják meg, majd a cikk végén „Források” címszó alatt a rövidített forma és azok feloldása szerepeljen, ábécérendben. A szövegben minden táblázat és ábra alatt „Források” címszó alatt szerepelniük kell a felhasznált forrásoknak (rövidített formában). A forráshivatkozásoknak visszakereshetőknél kell lenniük (pontos levéltári és kéziratári jelzetek, az adatbázis pontos neve, internetes elérhetősége, az utolsó letöltés dátuma stb.).

A tanulmány elkészítésével kapcsolatos információkat és a köszönetnyilvánításokat a tanulmány címéhez kapcsolódó, számmal jelölt lábjegyzet tartal-

mazza. A cím alatt kérjük megadni a szerző foglalkozását (esetleg beosztását), munkahelyét és e-mail címét.

HIVATKOZÁSOK

A forrásmegjelölésekhez hasonlóan az irodalmi hivatkozásokat is rövidített formában, *zárójelben* kérjük megadni a szövegben: a szerző(k) vezetéknevének, a megjelenés évszámának és az oldalszámnak a feltüntetésével. Például (Faragó 2007: 38) vagy (Gödri – Feleky 2013: 295) vagy (Faragó 2013: 242, Gödri – Feleky 2013: 295). Lábjegyzetes hivatkozást kérjük, ne használjanak! Azonos szerző ugyanazon évben hivatkozott több művét kisbetűk alkalmazásával különböztessék meg: (Dányi 1991a, 1991b). Három vagy több szerző esetén használják az et al. rövidítést: (Nagy et al. 2004).

A cikk végén „Irodalom” címszó alatt kérjük a rövid hivatkozások feloldását a következő formában:

IRODALOM

[kötetek]

Andorka Rudolf 2001: *Gyermek, család, történelem. Történeti demográfiai tanulmányok*. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég, Budapest.

Sárkány Mihály – Szilágyi Miklós (szerk.) 2000: *Magyar Néprajz VIII. Társadalom*. Akadémiai, Budapest.

Laslett, Peter – Wall, Richard (eds.) 1972: *Household and Family in Past Time*. Cambridge University Press, Cambridge.

[cikkek tanulmánykötetből]

Hajnal, John 1983: Two Kinds of Preindustrial Household Formation Systems. In Wall, Richard – Robin, Jean – Laslett, Peter (eds.): *Family Forms in Historic Europe*. Cambridge University Press, Cambridge, 65–104.

[cikkek folyóiratból]

Gödri Irén – Feleky Gábor Attila 2013: Migrációs tervek megvalósulása egy követéses vizsgálat tükrében. Az előzetes migrációs szándék, a várakozások és a külső elvárások szerepe. *Demográfia*, 56(4), 281–332.

[internetes hivatkozások]

OECD 2011: *OECD Family Database*. OECD, Paris. www.oecd.org/social/family/database. Letöltve: 2013. 09. 17.

EGYÉB

- Kerüljük a p., pp., o., old., i.m. rövidítéseket mind a szövegben, mind az irodalomjegyzékben.
- Tanulmánykötetekben megjelent cikkekre való hivatkozáskor az „In” megjelölés után soha ne tegyünk kettőspontot.
- Folyóiratnevek elé az irodalomban soha ne tegyünk „In” megjelölést.
- Az irodalomjegyzékben az idézett szerzők keresztnévét is írjuk ki.
- Az irodalomjegyzék ne tartalmazzon a szövegben nem hivatkozott művet.
- Megjegyzésekhez használjunk lábjegyzeteket. A szövegtörzshöz csak olyan lábjegyzetek kapcsolódjanak, amelyek a főszöveghez fűznek megjegyzéseket, kiegészítéseket. A pusztán irodalmi hivatkozásokat tartalmazó lábjegyzeteket kerüljük.
- Ügyeljünk az elválasztójel (-) és a kötőjel (–) helyes használatára. Számok, évszámok, oldalszámok közé kötőjelet rakjunk (–).
- A % jel mindig tapad a számhoz.
- Tizedes vesszőt használjunk, ne tizedes pontot.
- A szövegben szereplő táblázatoknak, ábráknak mindig legyen sorszámozott, minél pontosabb címe (1. táblázat, 1. ábra). A szövegben, kérjük, zárójelben hivatkozzanak a táblázatokra és ábrákra (1. táblázat). Az ábrákat és táblákat folytatólagosan, a cikk elejétől kezdődően (ne fejezetenként) számozzák. A táblázatokat Word táblázatszerkesztővel készítsék.
- A táblázatokat és ábrákat formailag csak minimális mértékben szerkesszék. Az ábrák, térképek kialakítása során vegyék figyelembe, hogy azok fekete-fehér nyomtatásban fognak megjelenni. Statisztikai elemző szoftverekből kikerült nyers, szerkesztetlen táblázatokat nem fogadunk el. A táblázatok mérete nem haladhatja meg az egy nyomtatott oldalt.
- A szöveg a lehető legkevesebb formázást tartalmazza.
- A szöveg szakaszokra tagolható, legfeljebb 3 szintet használjanak.
- A szövegben használt rövidítéseket, mozaikszavakat az első előfordulásuk oldják fel zárójelben.

TISZTELT ELŐFIZETŐINK!

Tájékoztatjuk Önöket, hogy a 2015-ös évfolyamtól a folyóiratot a szerkesztőség-től rendelhetik, az alábbi megrendelőlap segítségével.

Kiadó: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
(1024 Budapest, Buday László utca 1-3.)
Megjelenik: negyedévente (évi három szám)
ISSN szám: 0011-8249

A folyóirat éves előfizetési díja **2 520,- Ft**. Az előfizetés megrendelhető a KSH Népeségtudományi Kutatóintézettől az alábbi megrendelőlap kitöltésével és postai vagy elektronikus úton (szkennelve) történő visszaküldésével.

Postacím: 1525 Budapest Pf. 51.
E-mail cím: nki@demografia.hu

MEGRENDELŐLAP

Alulírott megrendelem a **Demográfia** című folyóirat 2018. évi számait példányban.

Név:

Szállítási/levelezési cím:

Adószám:

Telefonszám:

E-mail cím:

A megrendelőlap alapján kiállított számlát intézetünk postai úton juttatja el a megrendelőhöz. A megrendelés összegét a számlán feltüntetett bank-számlaszámra kérjük átutalni. A megjegyzés rovatban kérjük feltüntetni: Demográfia 2018. év

Dátum:

Aláírás:

DEMOGRÁFIA

Megjelenik negyedévente
Szerkesztőség: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet,
1024 Budapest, Buday László u. 1-3.
Telefon: (+36-1)-345-6573
E-mail: szerkesztoseg@demografia.hu

Kiadásért felel a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet igazgatója.

Előfizethető a Szerkesztőségben.
Előfizetési díj: egész évre 2520,- Ft

Editorial Office: H-1024 Budapest, Buday László u. 1-3.